

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Cilt: 2 | Sayı: 2 | Aralık 2016

[BAÜİFD]

**Journal of Balıkesir University
Faculty of Theology**

Volume: 2 | Issue: 2 | December 2016

ISSN: 2149-9969

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Balıkesir University Faculty of Theology

[BAÜİFD]

Cilt | Volume: 2 Sayı | Issue: 2

Yıl | Year: 2016 Aralık | December 2016

ISSN: 2149-9969

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Muammer ERBAŞ
On behalf of Balıkesir University Faculty of Theology

Editör / Editor

Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Editör Yardımcısı / Editorial Assistant

Doç. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Muammer ERBAŞ (Başkan, BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa KOÇ (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Doç. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Doç. Dr. Savaş KOCABAŞ (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Recep ÖNAL (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah BAYRAM (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Esmâ SAYIN (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Mansur TEYFUROV (BEÜ İslami İlimler Fakültesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU (KÜ İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Veli ABA (KSÜ İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Dr. Osama Hassan Ahmed SOKR (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)
Dr. Hesham Moadmed İbrahim MOTOWA (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Sekreteryâ / Secretariat

Mustafa BOZKURT & H. Kübra ÖZUSTA

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Executive Office and Correspondence Address

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinkçiler Mah. Soma Cad. Merkez/Balıkesir

Telefon: 0 266 249 61 79 • **Faks:** 0 266 239 87 46

E-posta: balikesirilahiyatdergisi@gmail.com

Web: http://www.balikesir.edu.tr

Yayın Türü / Publication Tybe

Sürelî Yayın / Periodicals

Yayın Periyodu / Publication Period

Altı ayda bir (Haziran-Aralık aylarında) yayınlanır
Published biannually, June – December

Yayıncı / Publisher

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Basım Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Ankara, Aralık - December 2016

Baskı Hazırlık/Printed by: Detay Yayıncılık, Adakale Sokak No: 14/1-5 Kızılay-Ankara 312.434 0949, e-posta: detayyay@gmail.com

BASKI/CİLT: Bizim Büro Matbaacılık ve Basımevi: 1. Sanayi Caddesi Sedef Sokak No: 6/1 İskitler-Ankara

Tel: (0312) 229 99 28, Sertifika No: 26649

Bilim Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Abdurrahman KURT, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Abdülhamid BİRİŞİK, Prof. Dr.
(Marmara Üniversitesi, Türkiye)

Abdülkerim BAHADIR, Prof. Dr.
(Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Türkiye)

Âdem KORUKÇU, Doç. Dr.
(Hitit Üniversitesi, Türkiye)

Ahmet Nedim SERINSU, Prof. Dr.
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Ahmet ALBAYRAK, Doç. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Ahmet ALİBASİC, Prof. Dr.
Sarajevo University, Bosna Hersek)

Ahmet Saim KILAVUZ, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Ali AYTEN, Prof. Dr.
(Marmara Üniversitesi, Türkiye)

Ali KAYA, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Anja ZALTA, Prof. Dr.
(University of Slovenia, Slovakia)

Banu GÜRER, Yrd. Doç. Dr.
(Marmara Üniversitesi, Türkiye)

Bedreddin ÇETİNER, Prof. Dr.
(Marmara Üniversitesi, Türkiye)

Cağfer KARADAŞ, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Celil KİRAZ, Doç. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Fahri ÇAKI, Doç. Dr.
(Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)

Farid ALATAS, Prof. Dr.
(National University of Singapore,
Singapur)

Fatih TOKTAŞ, Doç. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Fatih YAVUZ, Yrd. Doç. Dr.
(Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)

Habil ŞENTÜRK, Prof. Dr.
(Uşak Üniversitesi, Türkiye)

Hamit ER, Prof. Dr. (İstanbul
Üniversitesi, Türkiye)

Hasan KAPLAN, Prof. Dr.
(İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye)

Himmet KORUR, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Hossein GODAZGAR, Prof. Dr.
(Al Maktoum Higher Education
College, İskoçya)

Hüseyin ESEN, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

İbrahim GÜRSES, Doç. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

İlhami GÜLER, Prof. Dr.
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

İsmail SAĞLAM, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

James L. COX, Prof. Dr.
(University of Edinburgh, İskoçya)

Mehmet AKBAŞ, Doç. Dr.
(Artuklu Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet Akif KILAVUZ, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet ALTUNTAŞ, Yrd. Doç. Dr.
(Bozok Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet BAYYIĞİT, Prof. Dr.
(Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet DİLEK, Yrd. Doç. Dr.
(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet EVKURAN, Prof. Dr.
(Hitit Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet ŞEKER, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet YALAR, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Mehmet TÜRKERİ, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Muhammed TASA, Prof. Dr.
(Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Türkiye)

Muhsin AKBAŞ, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Muqtedar KHAN, Prof. Dr.
(University of Delaware, İran)

Murat ÖZKUL, Yrd. Doç. Dr.
(Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)

Musa MUSAİ, Prof. Dr.
(Tedova State University, Makedonya)

Mustafa KARA, Yrd. Doç. Dr.
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)

Mustafa ÖZEL, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Mustafa ÖZTÜRK, Prof. Dr.
(Marmara Üniversitesi, Türkiye)

Mustafa YILDIRIM, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Orhan YILMAZ, Yrd. Doç. Dr.
(Bozok Üniversitesi, Türkiye)

Osma MOUSA, Doç. Dr.
(Menoufia University, Mısır)

Ömer DURLU, Prof. Dr.
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Ramazan BİÇER, Prof. Dr.
(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Recep CİCİ, Prof. Dr.
(Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Saffet KÖSE, Prof. Dr.
(Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye)

Seyid SHTERİN, Prof. Dr.
(King's College London, University
of London, İngiltere)

Süleyman AKKUŞ, Prof. Dr.
(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Tevfik YÜCEDOĞRU, Prof. Dr.
Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yılda iki kez yayımlanan akademik uluslararası hakemli bir dergidir. BAÜİFD'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla birlikte diğer dillerde de yazılar yayımlanmaktadır. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları BAÜİFD'ye ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınmaz. Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından derginin yayın kurulu sorumludur.

İçindekiler

175-178 Editörden

Makaleler

- [*Tefsir*]
181-203 **Muammer ERBAŞ**
Kur'an-ı Kerim'de Çağdaş Güzel Sanat Dalları ve Modern İletişim Yöntemlerine İşaretler
- [*Din Psikolojisi*]
205-246 **Ömer Faruk SÖYLEV**
Din Görevlilerinin Dini Danışma ve Rehberlik İlişkileri Üzerine Bir Araştırma
- [*İslam Hukuku*]
247-270 **Mehmet ÖZKAN**
Hanefilerin İbadet Konularındaki İctihatlarında Küllî Kaidelerin Etkisi
- [*Din Psikolojisi*]
271-313 **Mustafa KOÇ**
Diasporik Yaşamın Psiko-Anatomisi – II: Müslüman-Türk Göçmenlerin Çalışma ve Cinsel Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma Çalışma
- [*İslam Tarihi*]
315-339 **Yusuf KABAĞÇI**
Oryantalistlere Cevaben Yazılan İlk Kapsamlı İngilizce Siyer: The Spirit of Islam

Sempozyum Tanıtımı

- [*Din Eğitimi*]
343-347 **Ahmet Ali ÇANAKCI**
“Kur'an Kurslarında Eğitimin Niteliği, Sorunları ve Çözüm Yolları” Çalıştayı (Seferihisar / İzmir)

BAÜİFD

- 349-351 Yayın Kuralları
Dipnot ve Kaynakça Gösterimi

Contents

175-178 Editor's note

Articles

- [*Tafsir*]
181-203 **Muammer ERBAŞ**
Contemporary Fine Arts and the Signals to the Modern
Communication Methods in the Holy Qur'an
- [*Psychology of Religion*]
205-246 **Ömer Faruk SÖYLEV**
A Research on Pastoral Care and Counseling Relationship
of Religious Officers
- [*Islamic Law*]
247-270 **Mehmet ÖZKAN**
The Effect of General Rules in the Hanafis' Ijtihads about
Worship
- [*Psychology of Religion*]
271-313 **Mustafa KOÇ**
Psycho-Anatomy of the Diasporic Life-II: A Qualitative
Study on Turkish-Muslim Immigrants' Working and Sexual
Lives
- [*History of Islam*]
315-339 **Yusuf KABAKÇI**
The First Comprehensive English Sirah that is Written in
Response to Orientalists: The Spirit of Islam

Symposium Presentation

- [*Religious Education*]
343-347 **Ahmet Ali ÇANAKCI**
Workshop on the Qualification of Education, Problems and
Solutions in the Quran Courses (Seferihisar / İzmir)

BAÜİFD

- 349-351 Publication Principles
Representation of Footnotes and Reference

Editörden / Editor's Note

Değerli Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BAÜİFD) okuyucuları,

Hepimizin bildiği gibi fakültelerin bilimsel dergileri, aynı zamanda bu kurumların akademik vitrini olma özelliğini taşırlar ve zaman içerisinde ülkede oluşan akademik geleneğe de ciddi anlamda katkı sağlarlar. Rabbimize şükürler olsun ki Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin dördüncü sayısıyla tekrar sizlerle buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

2015 yılında 'uluslararası hakemli dergi' statüsüyle akademik yayın hayatına başlayan fakülte dergimiz, başta siz kıymetli okuyucularımız olmak üzere, hakem kurulu, yayın kurul üyelerimiz ve dergimize akademik çalışmalarıyla önemli katkılarda bulunan akademisyen yazarlarımız sayesinde yayın hayatını devam ettirmektedir.

Dergimizin yayın kurulunun yapmış olduğu değerlendirme sonucunda bu dördüncü sayımızda bir editör değişikliğine gidilmiştir. Dolayısıyla yayın kurulu adına Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin yeni editörü olarak, fakülte dergimizin üçüncü sayısına kadar dergide emeği olan önceki editör Sayın Yrd. Doç. Dr. Recep Önal beye teşekkür ediyorum. Yine akademik yayıncılıkta önemli bir görev olan editörlük görevinin bir bayrak yarışı olduğunu ve zamanı geldiğinde bir sonraki meslektaşına devredilmesi gerektiğini bilen bir editör olarak, editör yardımcım sayın Doç. Dr. Yunus Emre Gördük beyle birlikte bu dördüncü sayıdan itibaren akademik yayıncılık hayatımıza devam etmeyi arzulamaktayız.

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin bu dördüncü (2016, 2/2) sayısında da Teoloji alanındaki farklı bilim dallarına ait birbirinden değerli akademik ürünleri siz değerli okuyucularımızın hizmetine sunmaya çalıştık.

Bu ilgili sayımızda, her bir akademik ürünün kendi alanında oluşan uluslararası ve ulusal literatürüne önemli katkılar sağlayacağını umduğumuz beş telif

makale ve bir çalıştay tanıtımı olmak üzere toplamda altı (n=6) akademik ürün yer almaktadır.

Yukarıda sözü edilen bu akademik ürünlerden ilk olarak *tefsir* bilim dalında “*Kur’an-ı Kerim’de Çağdaş Güzel Sanat Dalları ve Modern İletişim Yöntemlerine İşaretler*” başlığıyla çağdaş güzel sanatlar konusunu farklı bir bakış açısıyla yorumlayan tefsir uzmanı Muammer Erbaş’ın makalesini bulacaksınız. Bu çalışmada Kur’an-ı Kerim’in kendi içinde şiir, kıssa, vb. edebiyat dallarını içerdiği belirtilerek bugün için bu dalların her birinin dinsel tebliğ için kullanılmasının bir zorunluluk olduğu üzerinde durulmaktadır.

İkinci olarak *din psikolojisi* bilim dalında din psikoloğu Ömer Faruk Söylev’in “*Din Görevlilerinin Dini Danışma ve Rehberlik İlişkileri Üzerine Bir Araştırma*” başlıklı makalesi yer almaktadır. Makalede din görevlileri ile din psikolojisinin yeni bir alt uygulama alanı olarak her geçen gün popülerleşen dini danışma ve rehberlik hizmetleri arasındaki ilişkinin yapısal örüntüsü betimlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca İslam hukuku bilim dalında “*Hanefîlerin İbadet Konularındaki İçtihatlarında Küllî Kaidelerin Etkisi*” konusunu ele alan üçüncü makale ise bir İslam hukuku uzmanı olan Mehmet Özkan tarafından kaleme alınmıştır. Makalede İslam hukuk metodolojisinde çok önemli bir yeri olan ‘el-asl’ kavramı ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Hanefî mezhebine mensup müçtehitlerin ibadet konularıyla ilgili birçok meseleyi asıllara dayandırdıklarının altının çizildiği bu makalede, İslam hukuku klasik kaynaklarından Serahsî’nin (ö. 483/1090) ‘el-Mebsût’ adlı eserinden konuyla ilgili örneklerle yer verilmiştir.

Alana ilişkin teorik ve ampirik diğer çalışmalarının yanı sıra son dönemde diaspora psikolojisi üzerine çalışmalarına da tanınan din psikoloğu Mustafa Koç tarafından *din psikolojisi* bilim dalında kaleme alınan “*Diasporik Yaşamın Psiko-Anatomisi – II: Müslüman-Türk Göçmenlerin Çalışma ve Cinsel Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma*” başlıklı dördüncü makalede ise öncelikle Müslüman-Türk göçmenlerin “çalışma yaşamı” üzerine elde edilen nitel bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra ise adı geçen örneklem grubunun “cinsel

yaşamları” üzerine saptanan diğer nitel verilerin analizleri yapılmıştır. Araştırma konusuna ilişkin yapılan nitel analizler sonucunda; “(a) çalışma yaşamlarıyla ilgili olarak Müslüman-Türk göçmenlerin çoğunluğunun işçi sınıfında bir yaşam sürdürdükleri; katılımcıların dış-göç motivasyonlarının farklılaşması sebebiyle ekonomik nedenlerin yanı sıra eğitim amaçlı dış-göçün de yaşandığı; Türk azınlık grubunun kendi aralarındaki iç çekişmesinin, iş yaşamında başarılı olmama nedenlerinden biri olduğu; (b) cinsel yaşamlarıyla ilgili olarak da evli olmayan göçmenlerin evli olanlara göre ‘evlilik öncesi’ ve ‘evlilik dışı’ cinsel ilişkiye yönelik daha seküler bir tutum geliştirdikleri; yine evli olmayanların evlilik dışı cinsel ilişkide buldukları ve bu göçmenlerin dinsel inanç düzeylerine bağlı olarak da bu türden bir ilişki sonrasında suçluluk ve günahkârlık duygusu yaşadıkları” gibi bulgular elde edilmiştir.

Son olarak İslam tarihi bilim dalında “*Oryantalistlere Cevaben Yazılan İlk Kapsamlı İngilizce Siyer: The Spirit of Islam*” başlıklı altıncı makale de, İslam tarihi uzmanı Yusuf Kabakçı tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada Seyyid Emir Ali’nin oryantalist iddialara karşı İslam dinini ve İslam peygamberi Hz. Muhammed’i savunmak, Müslüman aydınlarla ve İslam’a ilgi duyan Müslüman olmayanlara da İslam dinini ve İslam peygamberi Hz. Muhammed hakkında doğru bilgiler sunabilmek için yazdığı ‘The Spirit of Islam’ adlı eseri üzerine çeşitli analizler yer almaktadır.

Öte yandan dergimizin sempozyum tanıtımı bölümünde *din eğitimi* bilim dalında 25-27 Aralık 2015 tarihleri arasında İzmir’de gerçekleştirilen “*Kur’an Kurslarında Eğitimin Niteliği, Sorunları ve Çözüm Yolları*” (Seferihisar / İzmir)” konulu çalıştay din pedagoğu Ahmet Ali Çanakçı tarafından tanıtılmıştır.

Sonuç olarak, dergimizin bu sayısına genel olarak bakıldığında Türk İlahiyat araştırmalarında önemli bir yere sahip olan ‘*tefsir, İslam hukuku, din psikolojisi, İslam tarihi, din eğitimi*’ bilim dallarında yazılan toplamda altı (n=6) akademik ürünün yer aldığını görmekteyiz. Adı geçen bu çalışmaların ilgili bilim dallarında önemli birer boşluğu dolduracağını ümit ediyoruz.

Yayın ekibim adına dergi editörü olarak, öncelikle derginin tüm aşamalarında desteklerini esirgemeyen Balıkesir Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Kerim Özdemir'e ve İlahiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Muammer Erbaş'a teşekkür ediyorum. Ayrıca bilimsel çalışmalarıyla dergimize kıymetli katkıları olan akademisyen yazarlarımıza ve yayın kurulu üyelerimize de gönülden teşekkürü bir borç biliyorum.

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin bu dördüncü sayısının (2016, 2/2), başta Türk Teoloji araştırmaları olmak üzere uluslararası alan literatürüne bereketler getirmesini temenni eder, değerli çalışmalarınızı, birikimlerinizi ve manevî desteğinizi beklediğimizi belirtmek isterim.

Beşinci sayımızda buluşmak ümidiyle efendim...

Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Editör

MAKALELER

[ARTICLES]

[*Tefsir*]

KUR'AN-I KERİM'DE ÇAĞDAŞ GÜZEL SANAT DALLARI VE MODERN İLETİŞİM YÖNTEMLERİNE İŞARETLER

Prof. Dr. Muammer ERBAŞ*

ÖZET

Kur'an, kendi bünyesinde şiir, kıssa, vb. edebiyat dallarını içermektedir. Bizler, bugün için bu dalları dini tebliğ için kullanmak zorundayız. Benzer şekilde bizler, atasözü, karikatür, müzik, resim, film, tiyatro, tv, radyo, bilgisayar, internet, vb. de kullanmalıyız. Çünkü modern insanlar, bu araçları kullanmakta ve birbirleriyle bunlar üzerinden iletişim kurmaktadır. Şayet bizler, bu çağdaş yöntemleri kullanmazsak, yeni nesillere ulaşmamız mümkün olmayacaktır.

Ahahtar Kelimeler: Kur'an, tefsir, edebiyat, güzel sanatlar, iletişim.

ABSTRACT

Contemporary Fine Arts and the Signals to the Modern Communication Methods in the Holy Qur'an

The Qur'an contains many literary branches like poem, story, etc in its own right. We must use these branches for the religious notification today. Similarly we must use proverb, cartoon, music, picture, film, theater, tv, radio, computer, internet, etc too. Because modern men use these instruments and communicate with each other on these. If we don't use these contemporary instruments, we can't reach the new generations.

Keywords: Quran, tafsir, literature, fine arts, communiation.

* Prof. Dr.; Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı; Tefsir ABD Öğretim Üyesi

Giriş

Bugün gerek insanlığa yönelik İslamî tebliğ sürecinin, gerekse Müslümanlara yönelik din eğitim öğretimi faaliyetinin önündeki en önemli sorunlardan biri, mevcut din dilinin oldukça eskimesi, dolayısıyla çağdaş güzel sanat dalları ve modern iletişim yöntemlerinden yeterince istifade edilememesidir. Özellikle son dönemlerde iletişim alanında ortaya çıkan hızlı değişim ve gelişim, büyükler ile genç nesiller arasındaki ilişki ve iletişimi büyük ölçüde koparmış, doğal olarak bu süreçten din eğitim ve öğretimi de payını olumsuz anlamda fazlasıyla almıştır.

Bu sorun, sadece bugünün değil, bilakis hemen her dönemin en önemli sorunu olagelmıştır. Örneğin; 1970’li yıllarda ülkemize TV girdi ve hızla yayıldı. O dönemin kanaat önderi din adamları, TV programlarını izlediklerinde bunun topluma vereceği zararı gördü ve ona topyekün savaş açtı. Öyle ki kimileri çatısına anten koyanları “buynuzlu” ilan etti, kimileri ise TV’yi Deccal olarak nitelendi. Ve çözüm olarak dindar kesimden evlerine TV sokmamalarını istediler.

Bu din adamlarının dedikleri, büyük ölçüde gerçek oldu. Zira Anadolu halkı, Batı’ya gidip orayı hiç görmemesine veya oraya dair bir şey okumamasına rağmen 20-30 yıl gibi kısa bir süre zarfında köylüsü ve kentlisiyle birlikte Batılaşta. Sonuçta dindar kesim olarak biz, TV karşısında verdiğimiz mücadeleyi kaybettik. Zira TV’nin ne denli güçlü ve tehlikeli bir araç olduğuna dair teşhisimiz doğrudu, fakat çözüm reçetemiz yanlışta.

Bizler, TV’ye Donkişot’un yel değirmenlerine saldırdığı gibi saldırdık. Halbuki o sadece bir aletti; istediğinde şarkı söyleyen, istediğinde Kur’an okuyan; istediğinde kötü yerleri istediğinde Kabe’yi ve camileri gösteren; kısacası istediğinde kişiyi dinden imandan çıkararak imana getiren. Yani mesele topyekün TV kutusunda değil, bilakis TV kanalları ve programlarındaydı. Bizim bunu anlayabilmemiz çok geç oldu; yeterince düzgün kanal açamadık, iyi elemanlar yetiştiremedik, düzgün programlar yapamadık ve kaybettik.

Bugün için aynı durum bilgisayar, akıllı telefonu ve tablet için geçerlidir. Bunlar da tıpkı TV gibi sadece birer alet; esas önemli olan bunlara hayat veren internet ortamı. Bugün için sanal aleme kim hakim olabilir ve onu daha etkin kullanabilirse, yarınlar onun olacaktır. Devlet bunu fark ederek her sınıfa akıllı tahta koydu ve öğrencilere tablet dağıttı. Fakat biz, dindar kesim geçmişteki hatayı yine tekrarlıyoruz. Sürekli olarak onların zararlarından bahsediyor ve bir an önce yasaklanmasını istiyoruz. Aslında bizler, onları öğrenmeye ve kullanmaya üşeniyoruz; *“Bu yaştan sonra ben onlarla uğraşamam, ...”*

Bizce, bu konuda, genelde ilahî vahiy süreci, özelde ise bizatihi Kur'an vahyi bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. Şöyle ki Allah Teala'nın peygamberler aracılığıyla insanoğluna gönderdiği ilahî vahiyler, insanlığın medeniyet ve kültür sahasındaki sosyal değişim ve gelişimine sürekli olumlu yönde katkıda bulunmuş, buna paralel olarak onların hem muhtevası, hem de üslup ve yöntemi ibtidâî kemalden nihâî kemale doğru sürekli olarak gelişim seyri içinde olmuştur.¹

İlahî vahiylerin yöntem ve üslubundaki değişimde, peygamberlerin gönderildikleri milletlerin anlayış ve durumları dikkate alınmıştır. Bu bağlamda vahyin yöntem ve üslubunda gelip geçici olan hissî ayet/mucizelerden kalıcı olup akla ve gönle hitabeden ayet/mucizelere doğru bir gelişim seyri gözlenmiştir. Araplar arasında fesahat ve belagat ön planda olduğu için Hz. Peygamber'e Kur'an mucizesi verilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur: *“Allah tarafından gönderilen her bir peygambere, insanları imana ulaştıracak bir mucize/ayet mutlaka verilmiştir. Bana verilen ise, Allah tarafından gönderilen vahiydir. Bundan ötürü kıyamet günü ümmetimin sayı itibarıyla diğerlerinden daha çok olmasını ümit ediyorum.”*²

Bu bağlamda Kur'an vahyi, pek çok i'câz yönüne sahiptir. “ج → ع/Aceze” kökünden türeyen i'câz kelimesi, sözlükte “*âciz bırakmak*” anlamına gelir.³ Bu kökten türeyen mucize, Kur'an'da Allah Teâlâ'nın peygamberlere peygamber-

¹ Akseki, Ahmed Hamdi, İslam Dini –İtikad, İbadet ve Ahlak-, Ankara 1983, s. 17-vd.

² el-Buhârî, Muhammed b. Ali, el-Camiu's-Sahih, Fadailü'l-Kur'an 1.

³ er-Râğıb el-İsfehânî, el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, Beyrut tz, s. 334.

liklerini ispat etmek amacıyla ihsan ettiği insanoğlunu bir benzerini getirmekten âciz bırakan olağanüstü şeylere verilen isimdir.⁴ Bu bağlamda i'câzü'l-Kur'ân, Kur'ân-ı Kerîm'in lafız, nazım, üslûb ve içerik itibarıyla bütün insanlığı kendisinin bir benzerini meydana getirmekten âciz bırakmasıdır.⁵ Diğer bir deyişle Kur'ân'ın muhataplarına daha önce bir eşini ve benzerini duyup görmedikleri çağdaş değil, bilakis çağ üstü ve ötesi bir yöntem ve muhtevayla hitap etmesidir. Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönlerinden bazıları şunlardır:

1. Nazım ve Te'lif: Yirmi üç yılda peyderpey nazil olan Kur'an vahyi harf, kelime ve ayetlerinin dizilişi itibarıyla mükemmel bir uyum ve bütünlük arzeder. Bu itibarla Kur'an'da inanmayanlara karşı şu üç aşamalı bir tehdidî/mezdan okumada bulunulmuştur:

1a. Kur'an'ın Bir Benzerini Getirme Talebi: “De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.”⁶

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

1b. Kur'an'a Benzer On Sure Getirme Talebi: “Yoksa, «Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin.”⁷

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُرُوا مَن اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

1c. Kur'an'a Benzer Bir Sure Getirme Talebi: “Yoksa, Onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin.”⁸

⁴ Bkz. el-Cürçânî, Seyyid Şerif, et-Ta'rifât, yz. tz, s. 148; Bulut, Halil İbrahim, Kur'ân Işığında Mucize ve Peygamber, İstanbul 2002, s. 21-24, 57-74.

⁵ Bkz. es-Suyûtî, Celaleddin, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut 1992, II, 325-vd; Mennâu'l-Kat-tân, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut 1990, s. 258-259.

⁶ İsrâ 17/88.

⁷ Hûd 11/13.

⁸ Yûnus 10/38.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأَنذَرْتُكُمْ يَوْمَ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

2. Dil ve Üslub: Kur'an'ın ifade tarzı, hem arılık, duruluk ve güzellik, hem de seçtiği kelime ve cümlelerin ibaredeki anlatıma uygun olması itibarıyla en düzeydedir: “(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”⁹

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

3. Ses Nizamındaki Ahenk: Kur'an'daki kelimelerin, harflerin, sükun ve hareketlerin, med veya kasırların düzeninde ortaya çıkan, kulağa ve ruha hoş gelen mûsikîdir: “De ki: İnsanların kalplerine vesvese sokan, (insan Allah'ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabbine, insanların Melikine (mutlak sahip ve hakimine) insanların İlâhına sığınırım!”¹⁰

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ { } مَلِكِ النَّاسِ { } إِلَهِ النَّاسِ { } مِّنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ { } الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ { } مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

4. Lafız ve Mana Dengesi: Kur'an'ın içerdiği lafızlar, manayı ne eksik, ne de fazla değil, bilakis tam olarak ifade edecek şekilde kullanılmıştır: “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.”¹¹

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ { } اللَّهُ الصَّمَدُ { } لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ { } وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ

5. Aynı Anda Farklı Seviyelere Hitap: Kur'an vahyi, aynı anda değişik insan gruplarına hitap eder. Bu sayede sıradan insanlar kendi bilgi ve tecrübelerine göre sathî bir manayı anlarken, ihtisas ehli lafızların köklerine inerek daha değişik manaları kavrar: “(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?”¹²

⁹ Nahl 16/125.

¹⁰ Nâs 114/1-6.

¹¹ İhlâs 112/1-4.

¹² Gâşiyeye 88/17-20.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبْرِيمَ كَيْفَ خَلَقْتَهُ { } وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ { } وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ { } وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ { } فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ

6. Konuların İç İçe Bulunması: Kur'an vahyi, ulûhiyet, nübüvvet, ibâdet, hukuk, ahlak ve ahiret gibi temel konularla diğer tâlî konuları bir tek küllî gayeye ulaştırarak şekilde mükemmel bir bütün halinde ortaya koyar: “Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.”¹³

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

7. Beyan Tarzının Çeşitliliği: Kur'an'da mükelleften yapması istenen şey, bazen emir, bazen mazî, bazen muzarî, bazen de meçhul sıygalarla ifade edilerek farklı beyan üslupları kullanılır: “Namaz şüphesiz, inananlara belirli vakitlerde farz kılınmıştır.”¹⁴

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا

8. Gaybî Haberler: Kur'an vahyi, insanların bilme imkanı olmayan geçmişe ve geleceğe dair gayb haberlerini içerir:

8a. Geçmişe Dair: Kur'an vahyinde geçmiş milletlere dair kıssalar yer alır: “(Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Çünkü iyi sonuç (sabredip) sakınanlarındır.”¹⁵

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ

8b. Geleceğe Dair: Kur'an vahyinde gelecekte olacak olaylara dair bilgiler yer alır: “Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın

¹³ Bakara 2/189.

¹⁴ Nisâ 4/103.

¹⁵ Hûd 11/49.

bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir.”¹⁶

الم { غَلِبَتِ الرُّومُ } فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ { } فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدِ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ { } بِبَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ { }

9. İlmî/Bilimsel İcâz: Kur'an vahyinde yer alan hususlar, bilimin deney ve gözlem yoluyla ortaya koyduğu bilgilerle çelişmez: “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini isbatlayan) birçok deliller vardır.”¹⁷

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

10. Beşeriyetin İhtiyacını Karşılması: Kur'an vahyi, gönderildiği dönemden itibaren Müslümanların maddi-manevi bütün ihtiyaçlarını karşılamıştır: “Bu Kitab'ı sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”¹⁸

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بَيِّنَاتٍ لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

11. Çelişki İçermemesi: Yirmi üç yıllık risalet dönemi boyunca farklı zaman ve mekan dilimlerinde nazil olan Kur'an vahyi, bir bütün olarak bakıldığında birbiriyle çelişen ayet ve sureler içermez: “Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.”¹⁹

¹⁶ Rûm 30/1-5.

¹⁷ Bakara 2/164.

¹⁸ Nahl 16/89.

¹⁹ Nisâ 4/82.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

Bizce, Kur'an vahyinin sahip olduğu bütün bu i'câz yönleri²⁰ bugün için bizlere dini eğitim ve öğretimde benimsememiz gereken yöntem ve içerik konusunda çok önemli ipuçları vermektedir. Bunlardan bazılarını şöyle ifade etmemiz mümkündür:

Bilindiği üzere Kur'an vahyi, öncelikle edebî bir mucizedir. Bu itibarla Kur'an'da genelde edebiyata, özelde Arap edebiyatına dair pek çok edebî sanat dalı en etkili biçimde yer almıştır: “Yahut: «Onu kendi uydurdu» diyorlar öyle mi? Hayır, inanmıyorlar. Eğer iddialarında samimi iseler Kuran'ın benzeri bir söz meydana getirsinler.”²¹

أَمْ يَقُولُونَ نَقَوْلُهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ { فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

Kur'an-ı Kerim, bir şiir kitabı değildir. Bununla birlikte Mekkî surelerin pek çoğu, serbest şiir tarz ve üslubundadır. Bu sayede Kur'an vahyi, inanmadığı halde pek çok müşrik Arabı derinden etkilemeyi başarmıştır: “Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.” (Asr 103/1-3)

وَالْعَصْرِ
إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ

Bizce bunun anlamı, dini tebliğde tıpkı Hassan b. Sabit, Yunus Emre, vb. gibi şiiirden yeterince istifade etmektir. Nitekim Hz. Peygamber, tebliğ süreci boyunca şairi Hassan b. Sabit'i bir an olsun yanından ayırmamış ve onun aracılığıyla ziyaretçilerine mesajlarını etkili bir şekilde iletmiştir. Onun ardından İslam tarihi boyunca onlarca-yüzlerce-binlerce Müslüman şair, Kur'an mesajla-

²⁰ Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, Ankara 1985, s. 162-vd; Demirci, Muhsin, Tefsir Usulü, İstanbul 2010, s. 190-vd.

²¹ Tûr 52/33-34.

rını kendi milletlerinin dilinde kaleme aldıkları şiirler aracılığıyla onlara etkili bir şekilde iletmişlerdir. Bugün için bizler de, dini tebliğde şiiri etkin ve yoğun bir şekilde kullanmalıyız.

Örneğin; Yunus Emre'nin şu şiiri, pek çok Kur'an ayetinin şiir tarzında çok güzel bir tefsiri mahiyetindedir:

Ol kâdir-i künfeyekün, lütf edici Sübhân benem,
Kesmeden rızkını veren, cümlelere Sultân benem.
Nutfeden âdem yaratan, yumurtadan kuş türeten,
Kudret dilini söyleten, zikreyleten Sübhân benem.
Kimisini zâhid kılan, kimisine fûsk işleten,
Ayıplarını örtücü, ol delîl ü bürhan benem.
Benem ebet, benem bekâ, ol kâdir-i hak mutlaka,
Yarın hızır ola saka, ânı kılan gufrân benem.
Ete deri sügük çatan, ten perdelerini tutan,
Kudret işim çoktur benim, hem zâhir ü ayân benem.
Hem bâtinem hem zâhirem, hem evvelem, hem âhırem,
Bu cümlesini yaratıp, tertip eden Yezdân benem.
Yoktur anda tercüman, andaki iş bana ayân,
Bin bir adı vardır Yunus, ol sâhib-i Kur'ân benem. (Yunus Emre)

Kur'an-ı Kerim, bir mûsikî bestesi değildir. Bununla birlikte Kur'an vahyi, düz bir hitap veya metin gibi değil, bilakis tecvîd kuralları çerçevesinde kendisine özel bir mûsikiyle okunur. Bu tarz okuyuş, ona ayrı bir güzellik ve etkileyicilik katar: “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.”²²

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ {} اللَّهُ الصَّمَدُ {} لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ {} وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ {}

²² İhlâs 112/1-4.

Bu husus bize, dini eğitim öğretimde meşrû çerçevede dini mûsikîden istifade edilmesi gerektiğini gösterir. Nitekim asr-ı saadette Hassan b. Sabit şiirler yazarken, onun hanımı da bunlardan bazılarını bestelemiştir. Ardından İslam tarihi boyunca pek çok Müslüman bestekar, yaptığı dini bestelerle İslam'ı insanlara sevdirmiştir. Nitekim bu alanda ortaya Merâgî, Itrî, Hafız Post, vb. büyük hafız bestekarlar çıkmıştır. Bugün bizlerin de, tıpkı onlar gibi günümüz insanına ve bilhassa gençliğine hitap eden dini muhtevalı besteler yapmalıyız.

Örneğin; Itrî'nin şu bestesi, insanlığı zevkli ve etkili bir şekilde kelime-i tevhid getirmek suretiyle imana davet etmektedir:

SEGÂH TEKBİR

SERBEST BUHÜRİZÂDE M.İTRÎ EF.

www.enesmuzik.net OZEL ORG VE SAZ DERSLERI 0546 623 57 23 - 0216 414 93 84

Kur'an-ı Kerim, bir hikaye kitabı veya roman değildir. Bununla birlikte o, bünyesinde pek çok güzel kıssaya yer vermiştir. Bu sayede ilahî kaynaklı soyut değer ve mesajlar, muhataplara somut tarihi örnekler ışığında çarpıcı bir şekilde aktarılmıştır. Böylece Kur'an vahyi, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük edebî mucizesi olmuştur: “Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir. Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik. (Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin. Bir zamanlar Yusuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm...”²³

²³ Yûsuf 12/1-4.

سورة يوسف (12)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ {} إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ {} نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ {} إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ {} ...

Bu husus bize, dini eğitim öğretimde tıpkı Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde olduğu üzere meşru çerçevede dini hikaye ve romanlardan yoğun bir şekilde istifade edilmesi gerektiğini gösterir. Nitekim pek çoğumuz, dini eğitimimize ilk olarak dedemiz, ninemiz veya anne-babamız tarafından bizlere anlatılan dini hikayeler aracılığıyla almaya başlamış ve bunları bir ömür hiç unutmamışızdır.

Örneğin; Mevlana'nın aşağıda nakledeceğimiz hikayesi, bizleri genelde kötülerle, özelde gayr-ı Müslimlerle dostluk kurmamaya davet etmekte ve adeta şu gibi ayet-i kerimelerin mesajını gerekçesiyle birlikte aktarmaktadır: “Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin; (bunu yaparak) Allah'a, aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?” (Nisa 4/144)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتْرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا

“Calinus ve Deli:

Calinus, etrafındaki dostlarına:

- Bana filan ilacı verin, dedi. İçlerinden birisi:

- Ey üstad, dedi, bu ilacı delilik için verirler. Delilik ise senden uzaktır.

- Bana bir deli baktı, dedi Calinus. Bir müddet yüzümü seyretti. Bana göz kırptı, sonra yenimi yakamı yırttı. Onunla bir münasebetim olmasaydı nasıl olur da yüzünü bana çevirirdi?! Benim onunla bir ilgim olmasaydı, nasıl olur da gelir bana çatardı?! İki kişi uzlaştı mı, aralarında ortak bir özellik var demektir. Kuş ancak kendi cinsinden olan kuşlarla uçar. Kendi cinsinden olmayanla sohbet, adeta mezara girmedir.”²⁴

²⁴ Mevlana, Mesnevi Şerif, C. II, Beyit: 2095.

Kur'an-ı Kerim, fabl türü bir öykü kitabı değildir. Fakat Kur'an'da sadece ağaçlar, kuşlar, vb. değil, bunun ötesinde cansız taşlar dahi konuşutulmuştur. “Göklerde ve yerde olan kimselerin, sıra sıra uçan kuşların Allahı tesbîh ettiğini görmez misin? Her biri kendi niyaz ve tesbîhini bilir. Allah, onların yaptıklarını bilendir.”²⁵

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ كُلِّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de «İsteyerek geldik» dediler.”²⁶

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”²⁷

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

Bu husus bize, dini eğitim öğretimde tıpkı Beydaba'nın Kelile ve Dimne'sinde olduğu üzere meşru çerçevede fabl türü dini hikayelerden istifade edilmesi gerektiğini gösterir. Zira Kur'an mesajlarını geniş halk kitlelerine, bilhassa da küçük yaşta olanlara etkili bir şekilde aktarmanın en önemli yolu budur.

Örneğin; aşağıda nakledeceğimiz Beydaba'ya ait fabl türü hikaye, bizlere adeta akılda kalıcı bir şekilde şu ayet-i kerimenin mesajını aktarmaktadır: “Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?”²⁸

²⁵ Nûr 24/41.

²⁶ Fussilet 41/11.

²⁷ Ahzâb 33/72.

²⁸ Münâfıkûn 63/4.

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنْهُمْ خُسْبٌ مُسْنَدَةٌ يَحْسُبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْنَاهُمْ
فَاتْلُهُمْ اللَّهُ أَنْتَى يُؤْفَكُونَ

“Bir gün tilkinin biri ormana gitmiş. Orada rüzgârın sesiyle gümleneyen ağaca asılı bir davul görmüş. Tilki sine sine davulun yanına yaklaşmış. Dokunmuş, ‘hayli iri’ diye aklından geçirmiş. Ellerini üzerinde gezdirmiş; aynı zamanda yağlı ve etli olduğuna hükmetmiş. İçini yarmış; bomboş olduğunu anlayınca aklınca şöyle fikir yürütmüş; *‘Demek ki; en kof şey, sesi en yüksek ve gövdesi en büyük olan şeydir.’*”

Kur'an-ı Kerim, bir atasözü mecmuası değildir. Fakat Allah Teala, orada öz-gün onlarca darb-ı mesele yer vermiştir. Bu sayede bir yandan ilahî mesajlar çok daha çarpıcı ve anlaşılır kılınmış, diğer yandan da inananların muhayyile gücü zorlanarak geliştirilmiştir: “Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder? derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır).”²⁹

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا بَشَرًا كَثِيرًا وَسِيمًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

“Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!”³⁰

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ
وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

Bu husus bize, dini eğitim öğretimde meşru çerçevede atasözlerinden istifade edilmesi gerektiğini gösterir. Nitekim bizim kültür ve medeniyet tarihimizde Kur'an ve sünnete uygun onlarca yeni atasözü türetilmiştir:

²⁹ Bakara 2/26.

³⁰ Arâf 7/40.

1. “Büyük lokma ye, büyük söz söyleme”: “Herhangi bir şey için, Allah’ın dilemesi dışında: «Ben yarın onu yapacağım» deme.”³¹

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا { } إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

2. “Esirgenen göze çöp batar”: “Allah’a güven. Vekîl olarak Allah yeter.”³²

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

3. “Sabreden derviş muradına ermiş”: “Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir.”³³

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

4. “Huylu huyundan vazgeçmez”: “Kim sapsarsa ancak kendi aleyhine sapsamış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.”³⁴

وَمَنْ ضَلَّ فَائْتَمًا يَضِلْ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

5. “İyilik eden iyilik bulur”: “Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür.”³⁵

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

6. “Ne ekersen onu biçersin”: “Kim zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.”³⁶

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

7. “Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli”: “İşlerin sonucu Allah’a aittir.”³⁷

وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ

8. “Üzüm üzümüne baka baka kararır”: “Müminler, müminleri bırakıp da kâfîrleri dost edinmesin.”³⁸

³¹ Kehf 18/23-24.

³² Ahzâb 33/3.

³³ Bakara 2/153.

³⁴ Zümer 39/41.

³⁵ Zilzâl 99/7.

³⁶ Zilzâl 99/8.

³⁷ Hâc 22/41.

³⁸ Âl-i İmrân 3/28.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

9. “Zahmetsiz rahmet olmaz”: “Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.”³⁹

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا { } إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

Kur'an-ı Kerim, bir resim albümü değildir. Fakat Allah Teala, orada insanın zihin dünyasında beliren çok canlı tablolar çizmiştir.

Örneğin; Kur'an'da, Mekke'nin fethi adeta gözümüzde canlanacak bir tablo tarzında çok canlı bir şekilde ortaya konur: “Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde, insanları bölük, bölük Allah'ın dinine girerlerken gördüğünde.”⁴⁰

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ { } وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا { } فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَعِذْ بِهِ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا

Bunun gereği olarak Müslüman ressam, bu olayı ilgili sureyi tefsir edecek şekilde çok güzel minyatür tablolar ortaya koymuşlardır. Buna uygun olarak bizlerin de, bugün için söz konusu Kur'an tablolarını layıkıyla resim tuallerine yansıtmanız gerekir.

Kur'an-ı Kerim, bir karikatür dergisi değildir. Fakat Allah Teala, orada inkarcıların durumlarını çok çarpıcı ve alaycı bir şekilde hicvetmiştir.

Örneğin; Duhân suresinde kafirlerin Cehennem'deki durumları ortaya konurken, onların bu dünyadaki gurur ve kibirlerine telmihle adeta onlarla ironik bir şekilde alay edilmektedir: “(Allah zebânilere emreder): Tutun onu! Cehennem'in ortasına sürükleyin! Sonra başına azap olarak kaynar su dökün! (ve deyin ki): “Tat bakalım (azabı)! Hani sen çok güçlü ve şerefli idin.”⁴¹

خُذُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ { } ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ { } ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

Benzer şekilde geçmişte Müslüman sanatkarlar, kafirlerin Cehennem'deki durumunu tasvir eden çok güzel minyatürler çizmiştir. Bugün için bizler de, Kur'an hicivlerini resmeden eserler ortaya koymalıyız.

³⁹ İnşirâh 94/5-6.

⁴⁰ Nasr 110-1-2.

⁴¹ Duhân 44/47-49.

Kur'an-ı Kerim, bir piyes veya tiyatro eseri değildir. Fakat Allah Teala, orada Şeytanın kendisiyle, Firavunun Musa'yla veya diğer inkarcıların peygamberlerle olan mücadelelerini bizzat kendi ağızlarından olduğu gibi aktarmış ve bunda herhangi bir beis görmemiştir. Böylece Kur'an vahyi, sıkıcı nasihatler içeren monoton bir eser olmaktan çıkıp çok canlı bir piyese dönüşmüştür.

Örneğin; Kur'an'da, Allah Teala'nın İblis'le olan diyalogu adeta bir piyes gibi ortaya konur:

Allah Teâla ve İblis

“(Allah:) Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir? dedi.”

قَالَ: يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ

“(İblis:) Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim, dedi.”

قَالَ: لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ

“Allah şöyle buyurdu: Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun! Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!”

قَالَ: فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ {34/15} وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

“(İblis:) Rabbim! Öyle ise, (varlıkların) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver, dedi.”

قَالَ: رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

“Allah: Sen bilinen bir vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin, buyurdu.”

قَالَ: فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ { } إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ

“(İblis) dedi ki: Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna.”

قال: "رَبِّ بِمَا أَعُوذُ بِتَنِي لِأَرِيَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أَعُوذُ بِهِمْ أَجْمَعِينَ {} إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ"

“(Allah) şöyle buyurdu: «İşte bana varan dosdoğru yol budur.» «Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.»⁴²

قال: "هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ {} إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْعَالَوِينَ"

Kur'an vahyinden hareketle geçmiş dini literatürde, bilhassa Mesnevi tarzı eserlerde, benzer türde özgün diyaloglara başarıyla yer verilmiş ve az da olsa bunlar, zaman zaman piyes şeklinde sahneye konmuştur. Bizce, Kur'an'da bu şekilde yer alan ayet ve surelerin mesajlarını geniş halk kitlelerine başarılı bir şekilde aktarmanın en etkin yolu, bunları olduğu hal üzere doğrudan piyes şeklinde sahneleyip canlandırmaktır.

Bunun bir adım ötesi, ilgili piyesleri Kur'an'ın bütünlüğü içinde bir araya getirmek ve mevcut tefsirlerden de istifade etmek suretiyle onlardan özgün tiyatro eserleri üretmek ve bunları meşru surette sahnelemektir.

Kur'an-ı Kerim, bir sinema filmi değildir. Fakat orada filmleri aratmayacak çok canlı sahneler mevcuttur. Bilhassa Kıyamet, Cennet ve Cehennem anlatımında soyut anlatımdan ziyade canlı tasvirler ön plana çıkar. Öyle ki adeta insan bu sahneler karşısında kendisini oralara girip çıkmış gibi hissederek.

Örneğin; İnfitâr suresinin giriş kısmında, ayet sonlarındaki sükûnlu sert “te” harfleriyle çok canlı bir Kıyamet sahnesi ortaya konur. Arap diline vakıf olan bir kimse, bu ayetleri dinlediğinde söz konusu sahne onun zihninde çok canlı bir şekilde canlanır: “Gök yarıldığı zaman, Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman, Denizler kaynaştığı zaman, Kabirlerin içi dışa çıktığı zaman,...”⁴³

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ {} وَإِذَا الْكُوَاكِبُ انْتَبَرَتْ {} وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ {} وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ {} عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ

⁴² Hicr 15/32-42.

⁴³ İnfitâr 82/1-4.

Bizler, Kur'an'da yer alan bu ve benzeri sahneleri meal veya tefsir olarak bir başka dile aktardığımızda ne kadar gayret edersek edelim, onları muhataplarına gerçek anlamda hissettirip yaşatamayız. Bizce, bugün için bunu başarmanın yegane yolu, söz konusu sahneleri doğrudan olduğu gibi beyaz perdeye aktarmak; yani onların kaliteli ve özgün filmlerini çekmektir.

Kur'an-ı Kerim, bir dizi film senaryosu değildir. Fakat orada İslam serüveni, Hz. Adem'le başlayıp Hz. Peygamber'e kadar devam edegelen bir dizi film gibi bölüm bölüm sunulur. Öyle ki pek çok surede, önceki bölümlere ait çarpıcı sahneler özetlenip tekrarlanır.

Örneğin; Adem, Nuh, İbrahim, vb. kıssaları, Kur'an'ın değişik surelerinde farklı boyutlarıyla birlikte tekrarlanır. Kur'an'ı baştan sonra okuyup hatmeden bir Arap, hatim boyunca adeta bu kıssaları bir dizi film seyrederek gibi gözünün önünden geçirir: "Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir."⁴⁴

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ { } ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Bugün için söz konusu peygamber kıssalarını, Arapça konuşmayan diğer milletlere gereği üzere ne mealler, ne de tefsirler aracılığıyla etkin bir şekilde anlatma imkanımız mevcut değildir. Bizce, günümüz itibarıyla bunun en güzel yolu, söz konusu İslam serüvenini canlı bir şekilde ortaya koyan özgün ve kaliteli dizi filmler çekilmesidir. Bu dizilerden bazıları Adem, Nuh, Lut, vb. geliş sırasıyla peygamberleri, bazıları ise Alak, Müddessir, Müzzemmil, vb. nüzul sırasıyla sureleri esas almalıdır. Bu sayede haftanın hemen her günü ayrı bir dizi takip eden halkımıza, dinimizi Kur'an merkezli olarak öğretme imkanımız doğar.

Normalde küçük çocukları oturtup onlara üç-beş dakika bir şey anlatamayız. Fakat onlar, sabahın erken saatlerinde gizlice kalkıp tv veya bilgisayarı açarak onun başında gönüllü olarak saatlerce çizgi film izler. Günümüzde bunlara bir de tabletler ve akıllı telefonlar eklenmiştir ki, artık bunları kullanma yaşı bir-iki-

⁴⁴ Âl-i İmrân 3/33.

ye kadar düşmüştür. Bu gerçeğin farkında olan Hz. Peygamber, çocukları onlarla oyun oynamak suretiyle eğitmeye çalışırken, Kur'an'da çocuklara ait hitaplarda onlara yönelik bir dil kullanılmıştır.

Örneğin; Lokman suresinde, Hz. Lokman kendi çocuğuna dini hakikatleri onun kavrayabileceği misaller eşliğinde basit ve sade bir dille anlatmıştır: “Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti. Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır...”

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ { } وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي غَامِبٍ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

“(Lokman, öğütlerine devamla şöyle demişti:) Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.”

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِنْ مَتَعَلِّقٍ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

“Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkinini merkeplerin sesidir.”⁴⁵

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ { } وَلَا تَصْعَقْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمَسَّ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ { } وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

⁴⁵ Lokmân 31/13-vd.

O halde bugün için Müslüman çocuklara ulaşmanın ve onlara dini eğitim vermenin en önemli ve etkin yolu, Kur'an ve sünnete dair mesajları onların düzeyine uygun olarak hazırlanmış resimli hikayeler, çizgi film ve diziler ile bilgisayar oyunları yoluyla aktarmaktır. Bizce, Hz. Peygamber'in şu buyruğu, tam da bu hususa işaret etmektedir: “عقولهم كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرٍ / İnsanlarla kendi anlayış seviyelerine uygun düşecek tarzda konuşun.”

Buradan hareketle bir an önce uzman kişi ve kurumlardan destek almak suretiyle, yoğun bir çaba ve gayret içine girilmelidir. Aksi takdirde mevcut dilimiz ve yöntemlerimizle, çocuklarımıza ve genç nesillerimize ulaşma imkanımız hemen hiç kalmadığından, onları gün be gün bütünüyle kaybetme riskiyle karşı karşıyayız.

Kur'an-ı Kerim, bir belgesel film senaryosu değildir. Fakat Allah Teala, orada evrene ve onda yer alan canlı-cansız varlıklara dair belgesel üslubunda ve tadında pek çok anlatıma yer vermiştir. Öyle ki söz konusu hususlar, tıpkı Kur'an ayetleri gibi bizatihi Allah'ın ayeti olarak ifade edilmiş ve onlar sayesinde muhatabın Allah'ın varlığı ve birliği fikrine ulaşması hedeflenmiştir: “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini isbatlayan) birçok deliller vardır.”⁴⁶

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

Örneğin; Kur'an-ı Kerim'de insanlar için en önemli gıda ve şifa kaynağı olan balı üreten bal arılarından şu şekilde bahsedilir: “Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.

⁴⁶ Bakara 2/164.

Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.”⁴⁷

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ أَن اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ { } ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

Bugün için Kur'an-ı Kerim'de yer alan evrene ve onda yer alan canlı-cansız varlıklara ait hususları doğru bir şekilde anlatıp günümüz insanının anlayabileceği tarzda ortaya koymanın en etkili yolu, bunlara dair kaliteli belgesel filmler çekmektir. Zira bu sayede bir yandan çok daha geniş kitlelere ulaşma imkanı elde edilecek, diğer yandan da Kur'an ayetlerinde verilmek istenen mesajlar insanlığa çok daha etkin bir şekilde ulaştırılmış olacaktır. Aksi takdirde söz konusu ayetler, tefsirlerde yer alan geçmiş döneme ait bilgiler ışığında klasik yöntemlerle aktarılmaya devam edildiği takdirde, maalesef onlarla hedeflenen gayelere ulaşmak bir yana tam tersi olumsuz bir sonuç ve etki edilecektir.

Dini eğitimde anlatım ve aktarımı en zor olan hususların başında, gayb alemi ve bu aleme ait olan Allah, melek, cin, vb. varlıklar gelir. Kur'an'da bu alem bizlere, daha ziyade müteşabih ayetler aracılığıyla güçlü teşbihler ve canlı temsiller aracılığıyla aktarılmıştır: “Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbih-tir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbiniz tarafından, derler. (Bu inceliği) ancak aklîselim sahipleri düşünüp anlar.”⁴⁸

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

⁴⁷ Nahl 16/68.

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/7.

Örneğin; Kur'an-ı Kerim'de melekler, sahip oldukları güç ve hızlı hareket kabiliyeti itibarıyla adeta kuşlara benzetilerek kanatlı olarak tasvir edilmiştir; halbuki bunlar, bizim bildiğimiz türden kanat değildir: “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamdolsun. O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.”⁴⁹

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعٍ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Maalesef bugün için biz din adamlarının bu gibi hususlarda kullandığı dil ve üslup oldukça eskimiştir. Zira bu konularda istifade ettiğimiz tefsir literatüründe yer alan bilgiler ve anlatım şekli geçmiş dönemlere aittir. Bu nedenle bilhassa genç nesillere gayb alemini ve ona ait varlıkları anlatmakta hiç de başarılı olamıyoruz. Öyle ki sonuçta onların söz konusu aleme dair inanç ve kavrama şeklinde ciddi şüpheler ve sorunlar oluşmaktadır.

Halbuki bugün için insanoğlu, gayb aleminin adeta prototipi olan sanal alemini ve bu aleme ait ürünleri üretmiş ve herkesin hizmetine sunmuştur. Bilhassa gençler, başında saatlerini geçirdikleri bu alemini, adeta gerçek alemde çok daha iyi tanımaktadırlar. O halde bizler, onlara gayb alemini sanal alem üzerinden çok daha rahat ve kolay anlatabiliriz. Şöyle ki melekleri bu alemdeki faydalı programlara, şeytan ve cinleri ise, zararlı program veya virüslere benzetebiliriz. Bu bağlamda örneğin; “*Azrail aynı anda o kadar insanın canını nasıl alabiliyor?*” sorusuna, belli bir program üzerinden yazdığımız bir mesajın aynı anda o kadar insana nasıl ulaştığı sorusuyla cevap verebiliriz: “De ki: Size vekil kılınan (bu konuda görevlendirilen) ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”⁵⁰

قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

Benzer şekilde Kiramen Katibin meleklerinin onca bilgiyi nasıl ve nerede depoladığını, cebimizden çıkaracağımız bir flash bellek üzerinden; onun bir kü-

⁴⁹ Fâtır 35/1.

⁵⁰ Secde 32/11.

tüphaneye dolusu kitaba dair bilgiyi dijital ortamda kolayca nasıl depoladığıyla anlatabiliriz: “Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır; onlar, yapmakta olduklarınızı bilir.”⁵¹

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ { } كَرَامًا كَاتِبِينَ { } يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ

Sonuç

Biz din adamları, yakın geçmişte din adına şiir, müzik, edebiyat, tiyatro, film, vb. güzel sanat dallarını ihmal ettik, bunun ötesinde Tv, radyo, vb. iletişim araçlarına adeta savaş açtık ve sonuçta kaybettik. Zira özelde Anadolu halkı, genelde İslam alemi, bu araçların etkin kullanımı aracılığıyla ne Batı'ya gittiği, ne de ona dair bir şey okuduğu halde gün be gün Batılılaştı: “Ehl-i kitaptan bir kısmı istediler ki, ne yapıp edip sizi saptırabilsinler. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar.”⁵²

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

Maalesef bugün bizler, aynı hatayı bilgisayar, internet, vb. dijital kültür karşısında tekrarlıyoruz. Büyük ölçüde kaybettiğimiz milletimizi ve ümmetimizi, bilhassa geleceğimiz olan yeni nesilleri tekrar kazanmak adına bir an önce başta bütün edebî ilimler ve güzel sanat dalları olmak üzere bilhassa çağdaş iletişim araçlarını dini tebliğ ve eğitim öğretimde en etkili bir şekilde kullanmak durumundayız. Bunun için Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim, bizlere ilham kaynağı ve meşruiyet zemini olarak fazlasıyla yeter: “(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”⁵³

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ

⁵¹ İnfitâr 82/10-12.

⁵² Âl-i İmrân 3/69.

⁵³ Nahl 16/125.

[*Din Psikolojisi*]

DİN GÖREVLİLERİNİN DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ömer Faruk SÖYLEV*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, din görevlileri ile dini danışma ve rehberlik hizmetleri arasındaki ilişki örüntüsünü betimlemeye çalışmaktır. Bu maksatla din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik eğitimleri, deneyimleri, başarılı oldukları mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberliğin yeri ve dini danışma ve rehberlik becerisi gerektiren sorunlarla karşılaşma sıklıkları bazı demografik değişkenler üzerinden analiz edilmiştir. Elde edilen veriler anket yoluyla toplanmış olup geri dönüşü sağlanan anket formlarından toplam 1137 adedine ait veriler nicel çözümleme teknikleri kullanılarak analiz edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda din görevlilerinin büyük bir bölümünün dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almadığı (%65.9), çoğunun dini danışma ve rehberlik deneyimini ceza infaz kurumlarında kazandığı (%45.8), kendilerini daha başarılı buldukları meslekî alanlar içinde dini danışma ve rehberlik hizmet alanının bulunmadığı fakat dini danışma ve rehberlik bilgi ve becerisi gerektiren psikolojik, sosyal ve ailevi nitelikli sorunlarla çok sık karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din görevlisi, Din hizmeti, Dini danışma ve rehberlik, Diyanet İşleri Başkanlığı, Küreselleşme

ABSTRACT

A Research on Pastoral Care and Counseling Relationship of Religious Officers

The purpose of this research is to try to describe the relationship between religion officials and pastoral care and counseling services. For this purpose, religion officers'

* Yrd. Doç. Dr.; Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Psikolojisi ABD Öğretim Üyesi

pastoral care and counseling trainings, their experiences, the place of pastoral care and counseling within the professions they are successful in, and their frequency of meeting with problems requiring pastoral care and counseling skills was analyzed through some demographic variables. The obtained data were collected through questionnaires and a total of 1137 data from the questionnaire forms were analyzed and evaluated. Data were analyzed using qualitative data analysis techniques. It has been found that most religion officers did not receive training in pastoral care and counseling (65.9%); (45.8%) in the majority of pastoral care and counseling experiences in penal institution; religion officers frequently encounter psychological, social and family problems that require the knowledge and skill of pastoral care and counseling.

Keywords: Religion official, Religion service, Pastoral care and counseling, Presidency of Religious Affairs, Globalization.

Giriş

Bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler gündelik hayatı süratle değiştirmekte ve geleceği biçimlendirmektedir. İletişim ve ulaşım araçlarının gelişerek yaygınlık kazanmasıyla yaşanan modernleşme ve küreselleşme gibi evrensel süreçler hayatın her alanını kültür, ahlak, değer ve inanç sistemleri boyutlarına varıncaya kadar önlenemez şekilde etkilemektedir. Gittikçe daha karmaşık bir yapıya dönüşen toplumlarda insanların bir yandan bilgi ve kültür seviyeleri sürekli artarken diğer yandan beklentileri de çeşitlenerek artmaktadır. Yükseköğrenim görmüş, dünyadaki gelişmeleri yakından izleyen, farklı kültür ve hayat tarzları arasında karşılaştırmalar yapabilen, sorgulayıcı, araştırmacı bir muhatap kitlesi oluşmuştur.¹ Böylesine çok yönlülük arz eden günümüz toplumunun psiko-sosyal dinamikleri ve sosyo-kültürel değişimleri dikkate alınmadan, eksik bilgi ve yöntemlerle din konusunda toplumu yeterince aydınlatma ve irşat etme şansı gözükmemektedir. Çünkü din hizmetini verimli bir şekilde sunabilmek için dinin muhtevasını iyi bilmek her zaman yeterli olmaz, hedef kitle tahlilinin de iyi şekilde yapılması gerekir.

Modern çağ olarak da adlandırılan yeni yüzyılda, bir yandan psikolojik danışma ve rehberlik yardımına olan gereksinimin katlanarak arttığı ileri sürülür-

¹ Hayati Hökekleli, İslam Psikolojisi Yazıları, Dem Yayınları, İstanbul, 2009, s. 263.

ken bir yandan da, psikolojik danışma ve rehberlik yardımının ‘çağın, kültürün, toplumun, bilimin ve dinin gereklerine uygun’ biçimde nasıl anlaşılması ve nasıl sürdürülmesi gerektiğine dair olabildiğince geniş katımlı tartışmalar devam etmektedir. İnsanı her bakımdan ele almayı amaçlayan psikoloji bilimi ile din arasında son yıllarda önemli yakınlaşmalar meydana gelmiştir. Özellikle ruh sağlığı konusunda dinden yararlanmayı tercih eden çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu olumlu gelişmelerin sonunda uygulamalı psikolojinin bir alt dalı olarak dini danışma ve rehberlik hizmet alanı meydana gelmiştir. Beklentilerin oluştuğu dini danışma ve rehberlik alanı ise, bu aşamada sanki kendisine “ben neyim, nereden gelip nereye gitmekteyim?” sorusunu sormaktadır. Öyle ki, bilgi merkezli anlayıştan birey merkezli anlayışa ya da geleneksel irşat yöntemlerini ve dini öğretimi temel alan yaklaşımdan problem çözücü pragmatik yaklaşımlara evrilerek, kendisine en uygun tanımı ve misyonu aramaktadır. Dini danışma ve rehberlik kendisini nasıl tanımlamalıdır ki, kendisinden beklentileri gerçekleştirebilmelidir? Dini danışma ve rehberlik niçin önemlidir? Onu gerek bireysel, gerek kurumsal gerekse dini, sosyal ya da kültürel düzlemlerde yaşamsal kılan unsurlar nelerdir? Örneğin dini danışma ve rehberlik aracılığıyla, içinde yaşanılan bilimsel, kültürel ve dini gerçekliğe uygun şekilde üretilmiş bulunan bilgi ve yöntemlerle, bireylerin gerçeklik hakkında bilgi sahibi olmasına, kendini gerçekleştirmesine ve sosyal uyumuna yardımcı olduğundan, bireylerin ve dolayısıyla onların eklemlendikleri sosyal katmanların bireysel ve sosyal yaşamlarını ‘iyileştirecekleri’ beklentisi ya da söylemi dini danışma ve rehberlik hizmetlerinin yaşamsallığına dair bir temellendirme olarak ileri sürülebilir.

Dinin evrensel hikmeti ile toplum aydınlatılırken hedef kitlenin değişen halleri, dönemin hâkim şartları ve beklentileri dikkate alınarak irşat ve tebliğ yöntemlerinde, irşadın maksadına uygun değişikliklerin yapılmasında zaruret bulunmaktadır. Zamana ve muhataplara göre değişiklik göstermesi gerekli olan dinin kendisi, aslı ve esası değil; onun anlatılma ve anlaşılma yöntemleridir. En uygun irşat yöntemlerini oluşturmak ve kullanmak bu hizmete talip olanlara düşmektedir. Bu sebeple etkili din hizmeti için dini ilimler kadar, insan ve toplum bilimlerine de vakıf olmak gerekmektedir. Din hizmetlerinde sadece gele-

neksel yöntemlerin izleyicisi olarak kalmaya devam etmek yerine; dini yaşayışın gelişmeye ve insan bilincine ait yüce değerlerinin anlaşılmasına dair bugüne kadar uygulanan irşat ve tebliğ yöntemlerini, günümüz imkânları ve psikolojik danışma ve rehberlik yöntemleriyle bütünleşmiş dini danışma ve rehberlik ilke, yöntem ve tekniklerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu açıdan din hizmetlerinde bugüne kadar uygulanan geleneksel irşat ve tebliğ metotlarına, modern psikolojik danışma ve rehberlik yöntemlerinden istifade edilerek, yeni dini danışma ve rehberlik ilke ve yöntemlerini kazandırmak, günümüz din hizmetlerini beklenti ve talepleri karşılayacak şekilde üretme ve böylece etkinlik ve saygınlığı arttırma hedefine önemli katkılar sağlayacaktır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı, kurum için belirlediği misyon ve vizyon hedeflerini, hazırladığı Stratejik Planlarında açıklamıştır. Buna göre Diyanet İşleri Başkanlığının;

Misyonu, toplumun dinî ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermek amacıyla İslam Dini'nin temel kaynaklarına dayalı doğru ve güncel bilgi ile toplumu din konusunda aydınlatmak, inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek ve ibadet yerlerini yönetmektir. *Vizyonu*, Türkiye ve dünyada İslam Dini'ne ilişkin her hususta referans alınan, en etkin ve saygın kurum olmaktır.² Bu vizyona ulaşmak için belirlenen birtakım hedef ve projelerin uygulayıcısı bağlamında din görevlilerinin insan ve toplum bilimleri konusunda gerekli yeterliklere sahip olması, psikolojik, sosyal, eğitim, iletişim vb. alanlarda kendini yetiştirmesi ve bu yönde desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda yapılacak bilimsel çalışmalarda ele alınması gereken öncelikli konulardan biri, din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerine odaklanmak olmalıdır.

Bu araştırmanın amacı, din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik hizmet alanı ile olan ilişkilerinin mevcut durumunu bilimsel olarak tespit etmek ve Diyanet İşleri Başkanlığının kendi misyonu ve vizyonuyla uyumlu din hizmeti stratejileri geliştirmesine katkı sağlamaktır.

² Diyanet İşleri Başkanlığı, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Plan (2009-2013), ss. 40-41; Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı (2012-2016), ss. 50-51.

a. Yöntem

Bu araştırma genel tarama modeli ile yapılandırılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ve halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Tarama modelinin tercih edilme nedenlerinden biri olarak, birçok bireyden oluşan bir örneklemden bilgi edinilebilmesi gösterilebilir.³ Tarama modelleri çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir. İlişkisel çözümleme, korelasyon ve karşılaştırma şeklinde iki türlü yapılabilir.⁴ Bu tür modellerde ihtiyaç duyulan veriler, hedef kitle olarak tanımlanan çalışma evrenindeki birey ya da objelerden çeşitli araçlar kullanılarak toplanır. Soruna ilişkin mevcut durum herhangi bir müdahale olmaksızın betimlenmeye çalışılır.⁵ Bu nedenle araştırmada, *ilişkisel tarama modeli* kullanılmıştır.

Araştırma konusu bu kapsamda düzenlenerek tarama modelleri içerisinde değerlendirilen *örneklem survey tekniği* ile araştırılmıştır. Örneklem survey tekniği ile belirli özelliklere sahip bir popülasyonun belirli sorulara nasıl cevap verdiği araştırılır. Genellikle bu araştırma tekniğiyle çok sayıdaki kişiye ulaşmak istenir.⁶ Araştırmada, bilgi toplama vasıta ve tekniği olarak *anket* kullanılmıştır. Anketler, aynı anda çok sayıdaki kişiye uygulama kolaylığı sebebiyle Din Psikolojisinde sıkça baş başvurulmuş bilgi toplama vasıtalarındandır.⁷ Bu araştırmada, araştırma evrenini oluşturan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerini belirlemek ve aynı anda birçok kişiye ulaşabilmek amacıyla anket uygulanmıştır. Bu amaçla, alanda daha önce yapılmış araştırmalar olmadığından

³ Şener Büyüköztürk ve diğ., Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 11. b., Pegem Yayınları, Ankara, 2012, s. 177.

⁴ Ali Balcı, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler, 5.b., Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 190.

⁵ Karasar, a.g.e., ss. 79-81.

⁶ Zeki Arslantürk, Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, M.Ü.İ.F.A.V. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 101.

⁷ Hayati Hökekleli, Din Psikolojisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 12.

ilgili en yakın araştırmalar incelenip, örnek sorular ışığında uzman görüşüne başvurarak anket soruları hazırlanmış ve ön test çalışması yapılmıştır.

1. Araştırmanın Evreni:

Araştırmanın evreni Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan din görevlilerini kapsamaktadır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı personeli içinde, bu çalışmada “din görevlisi” olarak tanımlanan; müftü, müftü yardımcısı, vaiz-vaize, din hizmetleri uzmanı ile Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında görev alan Kur’an kursu öğreticisi ve imam-hatipler Türkiye’deki dini danışma ve rehberlik gerektiren din hizmetlerini öncelikli olarak sunmaktadırlar. Ülkenin en ücra köşelerine kadar her yerinde psikolojik, sosyal ve ailevi sorunlarına dini destek ve çareler arayanların en fazla müracaat ettiği kişiler olmasından dolayı araştırmanın evreni bu grupta yer alan din görevlileri ile sınırlı tutulmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistiklerine⁸ göre Türkiye genelinde 79 il müftüsü, 208 il müftü yardımcısı, 849 ilçe müftüsü, 59 din hizmetleri uzmanı, 61 başvaiz, 153 uzman vaiz, 1193 vaiz, 140 cezaevi vaizi olmak üzere toplam 2742 kişi görev yapmaktadır. Ülke genelinde Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında görev alan 1167 personelden imam-hatip ve Kuran kursu öğreticisi unvanlarında görev yapan personel sayısı 624’dür. Buna göre araştırmanın evreni 79’u il müftüsünden, 208’i il müftü yardımcısından, 849’u ilçe müftüsünden, 59’u din hizmetleri uzmanından, 1547’si vaizlerden ve 624’ü AİREB görevlisi imam-hatip ve Kuran kursu öğreticilerinden olmak üzere toplam 3.366 din görevlisinden oluşmaktadır.

Bu araştırmada örneklem, herhangi bir bölge belirlenmeyerek evreni oluşturan din görevlileri arasından rastlantısal yöntemle oluşturulmuştur. Örneklemen sayısı Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanları için yeterli düzeydedir. Anket uygulaması, ülke genelinde görev yapan bütün ilçe müftüleri (840 kişi) ve il müftü yardımcılarının (190 kişi) aynı anda katıldığı seminer programları ile yine ülke genelinde Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında görev yapan personelin daha et-

⁸ Strateji Geliştirme Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2012, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 45.

kin ve verimli hizmet sunabilmeleri için düzenlenen geniş katımlı⁹ seminerler ve vaiz çalıştaylarında bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Anket formları, ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı onayına istinaden il müftülüklerine gönderilmiş olup vaiz-vaize, din hizmetleri uzmanı ve Aile İrşad ve Rehberlik bürolarında çalışan Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatiplere uygulanması talep edilmiştir. Uygulanan anket formları tekrar posta aracılığı ile toplanmıştır. Anket formları Bursa İl ve ilçe müftülüklerinde ise araştırmacının kendisi tarafından uygulanmıştır. Uygulamada dağıtılan anket formlarından 1274'ü geri dönmüştür. Geri dönüşü sağlanan anketlerden 137'si koşullarını sağlamadığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Buna göre, bu araştırmada toplam 1137 anketin verileri analiz edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

b. Bulgu ve Analizler

1. Demografik Bilgiler

Araştırma deseninde belirlenen demografik değişkenlerin istatistiksel dağılımları aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır.

Tablo- 1: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans (n)	Yüzde (%)
Erkek	930	81,8
Kadın	207	18,2
Toplam	1137	100,0

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %81,8'i (930) erkek, %18,2'si (207) ise kadındır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu erkektir.

⁹ 02-07 Temmuz ve 10-15 Aralık 2012 tarihlerinde düzenlenen söz konusu seminere 284 kişi katılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 39.

Tablo- 2: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evlü	1058	93,1
Hiç evlenmedi	64	5,6
Boşandı	12	1,1
Eşi öldü	3	,3
Toplam	1137	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %93,1’i (1058) evlidir. %5,6’sı (64) bekâr, %1,1’i (12) ise boşanmıştır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun evlidir.

Tablo- 3: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Yaşlarına Göre Dağılımı

Din Görevlilerinin Yaşa Göre Dağılımı	Unvan					Total
	Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip	
30’dan küçük			7.2%	34.8%	12.6%	6.2%
31-39 arası	16.0%	8.8%	48.3%	50.6%	49.0%	30.3%
40-49 arası	39.3%	31.6%	29.3%	13.5%	32.9%	33.2%
50-59 arası	36.9%	49.1%	12.8%	1.1%	5.6%	25.2%
60 ve üzeri	7.8%	10.5%	2.4%			5.1%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 3’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %6,2’si (70) 30 yaşından küçük, %30,3’ü (345) 31-39 yaş arasında, %33,2’si (377) 40-49 yaş arasında, %25,2’si (287) 50-59 yaş arasında ve %5,1’i (58) ise 60 yaş ve üzerindedir. Elde edilen bulgulara göre her 10 din görevlisinden yaklaşık 7’si 50 yaşın altındadır. Yine her 10 din görevlisinden yaklaşık 1’i 30 yaşından küçük ya da 60 yaşından büyüktür.

Tablo- 4: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Unvan					Total
	Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip	
İmam-Hatip Lisesi				3.4%	9.3%	1.7%
İlahiyat Önlisans				27.3%	57.1%	9.6%
Diğer Önlisans				2.3%	6.4%	1.5%
İlahiyat Fakültesi	70.7%	64.6%	45.2%	48.9%	17.1%	54.5%
Diğer Lisans	2.4%	3.5%	1.4%	1.1%	5.7%	2.4%
Y. Lisans (Devam)	6.8%	4.4%	16.5%	5.7%	3.6%	8.3%
Y. Lisans (Bitti)	11.7%	18.6%	21.0%	9.1%	.7%	12.8%
Doktora (Devam)	7.2%	5.3%	12.1%	1.1%		6.9%
Doktora (Bitti)	1.2%	3.5%	3.8%	1.1%		1.9%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 4’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %54,5’i (620) ilahiyat fakültesi mezunudur. %12,8’i (146) bir yüksek lisans programını tamamlamış, %9,6’sı (109) ilahiyat önlisans mezunu, %8,3’ü (94) bir yüksek lisans programına devam etmekte, %6,9’u (78) doktora eğitimine devam etmektedir. %2,4’ü (27) ilahiyat fakültesi dışındaki bir lisans programından mezun, %1,9’u (22) ise doktora eğitimini tamamlamıştır. İmam-hatip lisesi mezun olanlar %1,7’i (19) ve diğer liselerden mezun olanlar da %0,4’ü (5) oluşturmaktadır.

Tablo- 5: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Unvanları

Unvan	Frekans (n)	Yüzde (%)
Müftü	501	44,1
Vaiz/Vaize	290	25,5
İmam-Hatip	143	12,6
Müftü Yardımcısı	114	10,0
K.Kursu Öğreticisi	89	7,8
Toplam	1137	100,0

Tablo 5’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %44,1’i (501) müftü, %25,5’i (290) vaiz/vaize, %12,6’sı (143) imam-hatip, %10’u (114) müftü yardımcısı ve %7,8’i (89) ise Kur’an kursu öğreticisidir. Buna göre araş-

tırmaya katılan din görevlilerinin yaklaşık yarısı müftü unvanında görev yapmaktadır.

Tablo- 6: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerin Görev Birimleri

Görev Birimi	Frekans (n)	Yüzde (%)
(Büyükşehir) İl Müftülüğü	138	12,1
İl Müftülüğü	251	22,1
(Büyükşehir) İlçe Müftülüğü	264	23,2
İlçe Müftülüğü	484	42,6
Toplam	1137	100,0

Tablo 6’da görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %12,1’i (138) büyükşehir il müftülüğünde, %22,1’i (251) il müftülüğünde, %23,2’si (264) büyükşehir ilçe müftülüğünde ve %42,6’sı (486) ise ilçe müftülüğünde görev almaktadır.

Tablo- 7: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Hizmet Süresine Göre Dağılımı

Hizmet Süresi	Unvan					Total
	Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip	
10 yıldan az	1.2%	.9%	38.6%	87.6%	37.1%	22.0%
11-14 yıl arası	6.6%	2.6%	21.7%	4.5%	16.8%	11.2%
15-19 yıl arası	20.8%	16.7%	9.3%	2.2%	14.7%	15.2%
20-24 yıl arası	20.4%	9.6%	13.1%	3.4%	18.2%	15.8%
25-30 yıl arası	19.8%	25.4%	8.6%	2.2%	9.1%	14.8%
30 yıl ve üzeri	31.3%	44.7%	8.6%		4.2%	21.0%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 7’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin, %22’si (250) 10 yıldan daha az süre görev yapmıştır. %26,4’ü (300) 11-19 yıl arasında, %30,6’sı (348) 20-30 yıl arası ve %21’i (239) 30 yıl ve üzeri süredir görev yapmaktadır. Hizmet süreleri incelendiğinde her yaş grubundaki dağılım oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

2. Dini Danışma ve Rehberlik İlişkileri: Olgusal Durumlar

a. Dini Danışma ve Rehberlik Deneyimleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımlarını gösteren tablo ve sözel çözümlerine ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo:8’de araştırmaya katılanların irşat ve dini rehberlik için görev yaptıkları kurumlara göre dağılımı verilmiştir. Tablo:9-13’de ise araştırmaya katılan din görevlilerinin demografik değişkenlere göre dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin dağılımları incelenmiştir. Din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerinin belirlenmesinde dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin demografik değişkenlere göre dağılımı, edinilen bulguların analizi için önemli olduğu düşünülmüştür.

Tablo- 8: İrşat ve Dini Rehberlik İçin Görev Yapılan Kurumlar

İrşat ve Dini Rehberlik Yapılan Kurumlar	Responses		Percent of Cases
	Frekans(n)	Yüzde (%)	
Ceza infaz kurumları	519	26,0%	45,8%
Hastaneler	312	15,6%	27,5%
Huzurevleri	271	13,6%	23,9%
Yetiştirme Yurtları	249	12,5%	22,0%
Sevgi Evleri/Çocuk Evleri	197	9,9%	17,4%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	95	4,8%	8,4%
Hiçbiri	357	17,9%	31,5%
Toplam	2000	100,0%	176,4%

Tablo 8’deki verilere göre (herhangi bir din görevlisi birden fazla kurumda görev yapmış olabilir) din görevlilerinin cami dışı dini danışma ve rehberlik deneyimi edindiği kurumlar, %45,8 (519) ceza infaz kurumları, %27,5 (312) hastaneler, %23,9’u (271) huzurevleri ve %22 (249) yetiştirme yurtlarıdır. Sevgi evleri ve çocuk evlerine giden din görevlilerinin oranı %17,4 (197), kadın/erkek sığınma evlerine gidenlerin oranı %8,4 (95)’tür. Katılımcıların toplamda %82,1’i cami dışındaki çeşitli kurumlarda irşat ve dini rehberlik deneyimi kazandığını belirtirken %17,9’u sayılan herhangi bir kurumda irşat ve dini rehberlik hizmeti için görev almadığını beyan etmiştir.

Tablo- 9: Kurumlarda İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Unvanlarına Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Unvan				
		Müftü	Müftü Yardımcısı	Vaiz/ Vaize	K.Kursu Öğreticisi	İmam-Hatip
Yetiştirme Yurtları	n	82	41	95	22	9
	%	16,4%	36,0%	33,0%	24,7%	6,3%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	62	27	83	20	5
	%	12,4%	23,7%	28,8%	22,5%	3,5%
Kadın/Erkek Sığınma Evleri	n	33	17	32	12	1
	%	6,6%	14,9%	11,1%	13,5%	,7%
Huzurevleri	n	109	43	89	14	16
	%	21,8%	37,7%	30,9%	15,7%	11,2%
Hastaneler	n	201	45	44	14	8
	%	40,2%	39,5%	15,3%	15,7%	5,6%
Ceza infaz kurumları	n	260	82	151	13	13
	%	52,0%	71,9%	52,4%	14,6%	9,1%
Hiçbiri	n	127	23	50	45	112
	%	25,4%	20,2%	17,4%	50,6%	78,3%
Toplam	n	500	114	288	89	143

Tablo 9'daki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinden müftülerin %16,4'ü (82) yetiştirme yurtlarında, %12,4'ü (62) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,6'sı (33) kadın/erkek sığınma evlerinde, %21,8'i (109) huzurevlerinde, %40,2'si (201) hastanelerde, %52'si (260) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Müftülerin %25,4'ü (127) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Müftü yardımcılarının %36'sı (41) yetiştirme yurtlarında, %23,7'si (27) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %14,9'u (17) kadın/erkek sığınma evlerinde, %37,7'si (43) huzurevlerinde, %39,5'i (45) hastanelerde, %71,9'u (82) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Müftü yardımcılarının %20,2'si (23) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Vaiz/vaizelerin %33'ü (95) yetiştirme yurtlarında, %28,8'i (83) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %11,1'i (32) kadın/erkek sığınma evlerinde, %30,9'u (89) hu-

zurevlerinde, %15,3'ü (44) hastanelerde, %52,4'ü (151) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Vaiz/vaizelerin %17,4'ü (50) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Kur'an kursu öğreticilerinin %24,7'si (22) yetiştirme yurtlarında, %22,5'i (20) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %13,5'i (12) kadın/erkek sığınma evlerinde, %15,7'si (14) huzurevlerinde, %15,7'si (14) hastanelerde, %14,6'sı (13) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Kur'an kursu öğreticilerinin %50,6'sı (45) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

İmam-hatiplerin %6,3'ü (9) yetiştirme yurtlarında, %3,5'i (5) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %0,7'si (1) kadın/erkek sığınma evlerinde, %11,2'si (16) huzurevlerinde, %5,6'sı (8) hastanelerde, %9,1'i (13) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. İmam-hatiplerin %78,3'ü (112) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Buna göre müftü, müftü yardımcısı ve vaiz/vaizelerin yarısından fazlası ceza infaz kurumlarında çalışmıştır. Hastane ortamında dini danışma ve rehberlik tecrübesine en fazla sahip olan grup, müftü ve müftü yardımcılarıdır. Yetiştirme yurdu, sevgi evleri/çocuk evleri ve kadın/erkek sığınma evlerinde müftü yardımcısı, vaiz/vaize ve Kur'an kursu öğreticileri daha fazla tecrübe kazanmıştır. Huzurevleri, her grup din görevlisinin dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandığı kurum olarak görünmektedir.

Müftüler en fazla ceza infaz kurumlarında en az sığınma evlerinde çalışmıştır. Kur'an kursu öğreticileri en fazla yetiştirme yurtlarında, imam-hatipler ise huzurevlerinde çalışmıştır. Kur'an kursu öğreticilerinin yarısı (%50,6), imam-hatiplerin çoğu (%78,3) belirtilen kurumların hiçbirinde dini danışma ve rehberlik deneyiminde bulunmamıştır. Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan her 10 imam-hatipten 8'i belirtilen kurumlarda herhangi bir irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır. Elde edilen bulgulara göre, kurumlarda dini danışma ve rehberlik deneyimleri en fazla olan grup vaiz/vaizelerdir. Vaiz/vaizeler en fazla ceza infaz kurumu sonra yetiştirme yurdu ve sevgi evleri/çocuk evlerinde görev yapmıştır.

Tablo- 10: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Görev Birimlerine Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Görev Birimi			
		(Büyükşehir) İl Müftülüğü	İl Müftülüğü	(Büyükşehir) İlçe Müftülüğü	İlçe Müftülüğü
Yetiştirme Yurtları	n	56	78	63	52
	%	40,6%	31,2%	24,0%	10,8%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	40	75	43	39
	%	29,0%	30,0%	16,3%	8,1%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	22	27	23	23
	%	15,9%	10,8%	8,7%	4,8%
Huzurevleri	n	51	74	75	71
	%	37,0%	29,6%	28,5%	14,7%
Hastaneler	n	23	64	67	158
	%	16,7%	25,6%	25,5%	32,7%
Ceza infaz kurumları	n	78	132	83	226
	%	56,5%	52,8%	31,6%	46,8%
Hiçbiri	n	23	62	113	159
	%	16,7%	24,8%	43,0%	32,9%
Toplam	n	138	250	263	483

Tablo 10'daki verilere göre büyükşehir il müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %40,6'sı (56) yetiştirme yurtlarında, %29'u (40) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %15,9'u (22) kadın/erkek sığınma evlerinde, %37'si (51) huzurevlerinde, %16,7'si (23) hastanelerde, %56,5'i (78) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Büyükşehir il müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %16,7'si (23) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

İl müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %31,2'si (78) yetiştirme yurtlarında, %30'u (75) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %10,8'i (27) kadın/erkek sığınma evlerinde, %29,6'sı (74) huzurevlerinde, %25,6'sı (64) hastanelerde, %52,8'i (132) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. İl müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %24,8'i (62) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Büyükşehir ilçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %24'ü (63) yetiştirme yurtlarında, %16,3'ü (43) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %8,7'si (23) kadın/erkek sığınma evlerinde, %28,5'i (75) huzurevlerinde, %25,5'i (67) hastanelerde, %31,6'sı (83) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Büyükşehir ilçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %43'ü (113) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

İlçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %10,8'i (52) yetiştirme yurtlarında, %8,1'i (39) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %4,8'i (23) kadın/erkek sığınma evlerinde, %14,7'si (71) huzurevlerinde, %32,7'si (158) hastanelerde, %46,8'i (226) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. İlçe müftülüklerinde çalışan din görevlilerinin %32,9'u (159) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Tablo- 11: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Hizmet Sürelerine Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Hizmet Süresi						
		10 yıldan az	10-14 yıl arası	15-19 yıl arası	20-24 yıl arası	25-30 yıl arası	30 yıl ve üzeri	
Yetiştirme Yurtları	n	53	24	22	48	39	63	
	%	21,2%	18,9%	12,7%	27,0%	23,4%	26,4%	
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	66	18	20	28	29	36	
	%	26,4%	14,2%	11,6%	15,7%	17,4%	15,1%	
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	29	6	9	11	15	25	
	%	11,6%	4,7%	5,2%	6,2%	9,0%	10,5%	
Huzurevleri	n	43	24	27	53	44	80	
	%	17,2%	18,9%	15,6%	29,8%	26,3%	33,5%	
Hastaneler	n	20	24	41	63	68	96	
	%	8,0%	18,9%	23,7%	35,4%	40,7%	40,2%	
Ceza İnfaz Kurumları	n	46	60	89	95	95	134	
	%	18,4%	47,2%	51,4%	53,4%	56,9%	56,1%	
Hiçbiri	n	117	48	53	44	38	57	
	%	46,8%	37,8%	30,6%	24,7%	22,8%	23,8%	
Toplam		n	250	127	173	178	167	239

Tablo 11'deki verilere göre hizmet süresi 10 yıldan az olan din görevlilerinin %21,2'i (53) yetiştirme yurtlarında, %26,4'ü (66) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %11,6'sı (29) kadın/erkek sığınma evlerinde, %17,2'si (43) huzurevlerinde, %8'i (20) hastanelerde, %18,4'ü (46) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 10 yıldan az olan din görevlilerinin %46,8'i (117) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Hizmet süresi 10-14 yıl arası olan din görevlilerinin %18,9'u (24) yetiştirme yurtlarında, %14,2'si (18) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %4,7'si (6) kadın/erkek sığınma evlerinde, %18,9'u (24) huzurevlerinde, %18,9'u (24) hastanelerde, %47,2'si (60) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 10-14 yıl arası olan din görevlilerinin %37,8'i (48) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır. Hizmet süresi 15-19 yıl arası olan din görevlilerinin %12,7'si (22) yetiştirme yurtlarında, %11,6'sı (20) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %5,2'si (9) kadın/erkek sığınma evlerinde, %15,6'sı (27) huzurevlerinde, %23,7'si (41) hastanelerde, %51,4'ü (89) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 15-19 yıl arası olan din görevlilerinin %30,6'sı (53) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Hizmet süresi 20-24 yıl arası olan din görevlilerinin %27'si (48) yetiştirme yurtlarında, %15,7'si (28) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,2'si (11) kadın/erkek sığınma evlerinde, %29,8'i (53) huzurevlerinde, %35,4'ü (63) hastanelerde, %53,4'ü (95) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 20-24 yıl arası olan din görevlilerinin %24,7'si (44) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır. Hizmet süresi 25-30 yıl arası olan din görevlilerinin %23,4'ü (39) yetiştirme yurtlarında, %17,4'ü (29) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %9'u (15) kadın/erkek sığınma evlerinde, %26,3'ü (44) huzurevlerinde, %40,7'si (68) hastanelerde, %56,9'u (95) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 25-30 yıl arası olan din görevlilerinin %22,8'i (38) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Hizmet süresi 30 yıldan fazla olan din görevlilerinin %26,4'ü (63) yetiştirme yurtlarında, %15,1'i (36) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %10,5'i (25) kadın/erkek sığınma evlerinde, %33,5'i (80) huzurevlerinde, %40,2'si (96) hastanelerde, %56,1'i (134) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Hizmet süresi 30 yıldan fazla olan din görevlilerinin %23,8'i (57) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Tablo- 12: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Yaşlarına Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Yaş				
		30'den küçük	31-39 arası	40-49 arası	50-59 arası	60 ve üzeri
Yetiştirme Yurtları	n	12	68	85	73	11
	%	17,1%	19,8%	22,6%	25,4%	19,0%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	18	63	65	46	5
	%	25,7%	18,4%	17,3%	16,0%	8,6%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	3	32	26	31	3
	%	4,3%	9,3%	6,9%	10,8%	5,2%
Huzurevleri	n	6	58	100	95	12
	%	8,6%	16,9%	26,6%	33,1%	20,7%
Hastaneler	n	1	57	123	114	17
	%	1,4%	16,6%	32,7%	39,7%	29,3%
Ceza İnfaz Kurumları	n	10	116	193	172	28
	%	14,3%	33,8%	51,3%	59,9%	48,3%
Hiçbiri	n	42	133	106	53	23
	%	60,0%	38,8%	28,2%	18,5%	39,7%
Toplam	n	70	343	376	287	58
	%					

Tablo 12'deki verilere göre yaşları 30'dan küçük olan din görevlilerinin %17,1'i (12) yetiştirme yurtlarında, %25,7'si (18) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %4,3'ü (3) kadın/erkek sığınma evlerinde, %8,6'sı (6) huzurevlerinde, %1,4'ü (1) hastanelerde, %14,3'ü (10) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 30'dan küçük olan din görevlilerinin %60'ı (42) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 31-39 arası olan din görevlilerinin %19,8'i (68) yetiştirme yurtlarında, %18,4'ü (63) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %9,3'ü (32) kadın/erkek sığınma evlerinde, %16,9'u (58) huzurevlerinde, %16,6'sı (57) hastanelerde, %33,8'i

(116) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 31-39 arası olan din görevlilerinin %38,8'i (133) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 40-49 arası olan din görevlilerinin %22,6'sı (85) yetiştirme yurtlarında, %17,3'ü (65) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,9'u (26) kadın/erkek sığınma evlerinde, %26,6'sı (100) huzurevlerinde, %32,7'si (123) hastanelerde, %51,3'ü (193) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 40-49 arası olan din görevlilerinin %28,2'si (106) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 50-59 arası olan din görevlilerinin %25,4'ü (73) yetiştirme yurtlarında, %16'sı (46) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %10,8'i (31) kadın/erkek sığınma evlerinde, %33,1'i (95) huzurevlerinde, %39,7'si (114) hastanelerde, %59,9'u (172) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 50-59 arası olan din görevlilerinin %18,5'i (53) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Yaşları 60'dan büyük olan din görevlilerinin %19'u (11) yetiştirme yurtlarında, %8,6'sı (5) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %5,2'si (3) kadın/erkek sığınma evlerinde, %20,7'si (12) huzurevlerinde, %29,3'ü (17) hastanelerde, %48,3'ü (28) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Yaşları 60'dan büyük olan din görevlilerinin %39,7'si (23) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Tablo- 13: İrşat ve Dini Rehberlik Hizmeti Yapanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik		Cinsiyet	
		Erkek	Kadın
Yetiştirme Yurtları	n	69	180
	%	33,3%	19,4%
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	81	116
	%	39,1%	12,5%
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	35	60
	%	16,9%	6,5%
Huzurevleri	n	57	214
	%	27,5%	23,1%
Hastaneler	n	30	282
	%	14,5%	30,4%
Ceza İnfaz Kurumları	n	41	478
	%	19,8%	51,6%
Hiçbiri	n	66	291
	%	31,9%	31,4%
Toplam	n	207	927

Tablo 10'daki verilere göre kadın olan din görevlilerinin %33,3'ü (69) yetiştirme yurtlarında, %39,1'i (81) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %16,9'u (35) kadın/erkek sığınma evlerinde, %27,5'i (57) huzurevlerinde, %14,5'i (30) hastanelerde, %19,8'i (41) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Kadın din görevlilerinin %31,9'u (66) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

Erkek olan din görevlilerinin %19,4'ü (180) yetiştirme yurtlarında, %12,5'i (116) sevgi evleri/çocuk evlerinde, %6,5'i (60) kadın/erkek sığınma evlerinde, %23,1'i (214) huzurevlerinde, %30,4'ü (282) hastanelerde, %51,6'sı (478) ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmetlerinde bulunmuştur. Erkek din görevlilerinin %31,4'ü (291) belirtilen kurumların hiçbirinde irşat ve dini rehberlik görevi yapmamıştır.

b. Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik eğitimlerinin demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımlarının tablo ve sözel çözümlmelerine ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo:14'de araştırmaya katılanların dini danışma ve rehberlik eğitimi alma durumu ve eğitim alan din görevlilerinin bu eğitimi yeterli görme oranları verilmiştir. Tablo: 15-18'de ise araştırmaya katılan din görevlilerinin demografik değişkenlere göre dini danışma ve rehberlik eğitimlerinin dağılımları incelenmiştir. Din görevlilerinin görüş ve tutumlarının dini danışma ve rehberlik eğitimi değişkenine göre belirlenmesi ve analizi için dini danışma ve rehberlik eğitiminin demografik değişkenlere göre dağılımıyla edinilen bulguların önemli olduğu düşünülmüştür.

Tablo- 14: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumu

Dini danışma ve rehberlik konularında eğitim aldınız mı?	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evet	388	34,1
Hayır	749	65,9
Toplam	1137	100,0
Eğitim sizce yeterli mi?		
Evet	101	26,0
Hayır	75	19,3
Kısmen Yeterli	212	54,6
Toplam	388	100,0

Tablo 14'deki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinin %34'ü (388) dini danışma ve rehberlik konusunda eğitim almış; %65,9'u (749) böyle bir eğitim almamıştır. Araştırmaya katılan din görevlilerinin çoğu (%85) lisans ve lisansüstü eğitim durumuna sahipken her 3 din görevlisinde yaklaşık 2'si dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almamıştır. Bu alanda eğitim alanların yaklaşık yarısı, eğitimin kısmen yeterli olduğunu, 1/5'i ise dini danışma ve rehberlik eğitiminin yeterli olmadığını söylemiştir.

Araştırmaya katılan din görevlileri içinde dini danışma ve rehberlik konusunda eğitim alıp bunu yeterli görenlerin sayısı 101, kısmen yeterli görenlerin sayısı ise 212'dir. Buna göre her 10 din görevlisinden 2'si bu alanda aldığı eği-

timi kısmen yeterli görürken 7'si dini danışma ve rehberlik konularında ya hiç eğitim almamış ya da aldığı eğitimi yetersiz bulmaktadır.

Tablo- 15: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alanların Dini Rehberlik Yapılan Yere Göre Dağılımı

İrşat ve Dini Rehberlik Yeri		s10		Toplam	
		Hayır	Evet		
Yetiştirme Yurtları	n	120	129	249	
	%	48,2%	51,8%	100,0%	
Sevgi Evleri/ Çocuk Evleri	n	95	102	197	
	%	48,2%	51,8%	100,0%	
Kadın/Erkek Sığınma evleri	n	47	48	95	
	%	49,5%	50,5%	100,0%	
Huzurevleri	n	125	146	271	
	%	46,1%	53,9%	100,0%	
Hastaneler	n	106	206	312	
	%	34,0%	66,0%	100,0%	
Ceza infaz kurumları	n	198	321	519	
	%	38,2%	61,8%	100,0%	
Hiçbiri	n	78	279	357	
	%	21,8%	78,2%	100,0%	
Toplam		n	387	747	1134

Tablo 15'deki verilere göre yetiştirme yurtları, sevgi evleri/çocuk evleri, kadın/erkek sığınma evleri ve huzurevlerinde görev yapan din görevlilerinin yaklaşık yarısı dini danışma ve rehberlik eğitimi almıştır. Hastane ve ceza infaz kurumlarında görev yapmış olanların eğitim alma oranı daha düşüktür. Belirtilen hiçbir kurumda irşat ve dini rehberlik hizmeti yapmamış din görevlilerin ise %21,8'i dini danışma ve rehberlik eğitimi almıştır.

Tablo- 16: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		s10		Total
		Hayır	Evet	
Kadın	n	96	111	207
	%	46.4%	53.6%	100.0%
Erkek	n	292	638	930
	%	31.4%	68.6%	100.0%
Toplam	n	388	749	1137

Tablo 16'daki verilere göre araştırmaya katılan kadın din görevlilerinin yaklaşık yarısı (%46,4) dini danışma ve rehberlik eğitimi almıştır. Erkek din görevlilerinin ise %31,4'ü bu alanda eğitim görmüştür. Buna göre, yaklaşık 2 kadın din görevlisinden 1'i eğitim almışken, 3 erkek din görevlisinden 2'si dini danışma ve rehberlik eğitimi almamıştır.

Tablo- 17: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumunun Yaş Grubuna Göre Dağılımı

Yaş		s10		Total
		Hayır	Evet	
30'dan küçük	n	24	46	70
	%	34.3%	65.7%	100.0%
31-39 arası	n	140	205	345
	%	40.6%	59.4%	100.0%
40-49 arası	n	122	255	377
	%	32.4%	67.6%	100.0%
50-59 arası	n	86	201	287
	%	30.0%	70.0%	100.0%
60 ve üzeri	n	16	42	58
	%	27.6%	72.4%	100.0%
Toplam	n	388	749	1137

Tablo 17'deki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinden en fazla (%40,6) 31-39 yaş grubunda olanlar dini danışman ve rehberlik eğitimi almıştır. Yaşı 30'dan küçük din görevlileri bu alanda en fazla eğitim gören ikinci sıradaki din görevlisi grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaşları 40'ın üzerinde ilerledikçe dini danışman ve rehberlik eğitimi alma oranı azalmaktadır.

Tablo- 18: Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alma Durumunun Unvana Göre Dağılımı

Unvan		s10		Total	
		Hayır	Evet		
Müftü	n	129	372	501	
	%	25.7%	74.3%	100.0%	
Müftü Yardımcısı	n	34	80	114	
	%	29.8%	70.2%	100.0%	
Vaiz/vaize	n	170	113	283	
	%	60.1%	39.9%	100.0%	
K. Kursu Öğreticisi	n	18	71	89	
	%	20.2%	79.8%	100.0%	
İmam-Hatip	n	32	111	143	
	%	22.4%	77.6%	100.0%	
Toplam		n	388	749	1137

Tablo 18'deki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinden en fazla dini danışma ve rehberlik eğitimi alanlar (%60,1) vaiz/vaizlerdir. Vaiz/vaizelerin yarısından fazlası dini danışma ve rehberlik eğitimi almışken; müftü yardımcılarının yaklaşık 1/3'ü, müftülerin yaklaşık 1/4'ü, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatiplerin yaklaşık 1/5'i bu alanda eğitim almıştır.

c. Başarılı Görülen Mesleki Alanlar

Araştırmaya katılan din görevlilerinin kendilerini diğerlerine göre daha başarılı buldukları mesleki alanlar ile dini danışma ve rehberlik mesleki alanının demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımlarına ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo: 19'da araştırmaya katılanların kendilerini başarılı buldukları mesleki alanlar ve başarılı görme oranları verilmiştir. Tablo: 20-25'de ise araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik alanında kendilerini diğer mesleki alanlara göre daha başarılı bulup bulmama oranlarının demografik değişkenlere göre dağılımları incelenmiştir. Din görevlilerinin görüş ve tutumlarının, kendilerini diğerlerine göre daha başarılı buldukları mesleki alanlar değişkenine göre belirlenmesi ve bulguların analizi için başarılı görülen/görülmeyen dini danışma ve rehberlik mesleki alanının demografik değişkenlere göre dağılımıyla edinilen bulguların önemli olduğu düşünülmüştür.

Tablo- 19: Başarılı Görülen Meslek Alanları

Mesleki Alanlar	n	%	%
Vaaz/İrşat	857	25,1%	75,4%
Halkla İlişkiler/İletişim	645	18,9%	56,7%
İdarecilik/Yöneticilik	579	17,0%	50,9%
Kur'an/Kıraat	501	14,7%	44,1%
Dini Danışmanlık/Rehberlik	270	7,9%	23,7%
Temel İslam Bilimleri	266	7,8%	23,4%
Genel Kültür/Güncel Konular	224	6,6%	19,7%
Mevzuat Bilgisi	69	2,0%	6,1%
Toplam	3411	100,0%	300,0%

Tablo 19'daki verilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinin, kendilerini en başarılı gördükleri üç alan içinde en fazla işaretlenenini %75,4 (857) oranla vaaz/irşat mesleki alanı olmuştur. Yani araştırmaya katılanların %25,1'i (285) vaaz/irşat alanında kendilerini diğer mesleki alanlara göre daha başarılı bulmaktadır. Din görevlileri ikinci olarak %56,7 (645) oranla halkla ilişkiler ve iletişim, üçüncü olarak ise %50,9 oranla idarecilik ve yöneticilik alanlarında kendilerini başarılı görmektedirler.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin kendilerini en başarılı gördükleri üç alan içinde dini danışma ve rehberlik alanı %23,7 (270) oranla beşinci sırada yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılanların %7,9'u (90) kendilerini dini danışma ve rehberlik alanında diğer mesleki alanlara göre daha başarılı bulmaktadır.

Temel İslam bilimleri ve genel kültür/güncel konular, dini danışma ve rehberlik meslek alanını çok yakın oranlarla takip etmektedir. Mevzuat bilgisi mesleki alanında kendini daha başarılı görenler %2 (22) oranında olup en düşük %6,1 (69) seviyededir.

Aşağıda diğerlerine göre kendilerini daha başarılı gördükleri üç meslek alanı içinde dini danışma ve rehberlik bulunanlar ile bulunmayanların demografik değişkenlere göre dağılımı incelenmektedir.

Tablo- 20: Cinsiyete Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Cinsiyet		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
Kadın	n	117	90	207
	%	56,5%	43,5%	100,0%
Erkek	n	750	180	930
	%	80,6%	19,4%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=54,414; p=0,000<0,05

Tablo 20'deki verilere göre kadın din görevlilerinin yarıya yakını (%43,5), erkek din görevlilerinin yaklaşık 1/5'i (%19,4) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin cinsiyete göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($X^2 = 54,414; p < 0,05$). Yani kadın din görevlileri erkeklere göre kendilerini dini danışma ve rehberlik konularında daha başarılı görmektedirler.

Tablo- 21: Yaşa Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Yaş		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
30'dan küçük	n	45	25	70
	%	64,3%	35,7%	100,0%
31-39 arası	n	247	98	345
	%	71,6%	28,4%	100,0%
40-49 arası	n	284	93	377
	%	75,3%	24,7%	100,0%
50-59 arası	n	242	45	287
	%	84,3%	15,7%	100,0%
60 ve üzeri	n	49	9	58
	%	84,5%	15,5%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=23,334; p=0,000<0,05

Tablo 21'deki verilere göre din görevlilerinden yaşı 30'dan küçük olanların en yüksek (%35,7); yaşı 60 ve üzeri olanlar ise en düşük (%15,5) oranda kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaşa göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yaş açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($X^2=23,334; p < 0,05$). Din görevlilerinin yaşları ilerledikçe dini danışma ve rehberlik konusunda başarılıyımlı diyenlerin oranı azalmıştır. Yani gençler kendilerini dini danışma ve rehberlik konusunda daha başarılı görmektedir.

Tablo- 22: Eğitim Durumuna Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Eğitim Durumu		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
İmam-Hatip Lisesi	n	16	3	19
	%	84,2%	15,8%	100,0%
İlahiyat Önlisans	n	82	27	109
	%	75,2%	24,8%	100,0%
Diğer Önlisans	n	12	5	17
	%	70,6%	29,4%	100,0%
İlahiyat Fakültesi	n	487	133	620
	%	78,5%	21,5%	100,0%
Diğer lisans	n	21	6	27
	%	77,8%	22,2%	100,0%
Yüksek Lisans Devam	n	68	26	94
	%	72,3%	27,7%	100,0%
Yüksek Lisans Bitti	n	104	42	146
	%	71,2%	28,8%	100,0%
Doktora Devam	n	59	19	78
	%	75,6%	24,4%	100,0%
Doktora Bitti	n	15	7	22
	%	68,2%	31,8%	100,0%
Toplam	n	864	268	1132
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=6,512; p=0,590>0,05

Tablo 22'deki verilere göre din görevlilerinden eğitim durumu doktora düzeyinde olanların en yüksek (%31,8); eğitim durumu imam-hatip lisesi düzeyinde olanlar ise en düşük (%15,8) oranda kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim durumlarına göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre eğitim durumu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur ($X^2=6,512; p > 0,05$). Yani din görevlisinin doktora yapmış olması veya önlisans mezunu olması, kendini dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı görme oranını değiştirmemektedir.

Tablo- 23: Unvana Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Unvan		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
Müftü	n	433	68	501
	%	86,4%	13,6%	100,0%
Müftü Yardımcısı	n	94	20	114
	%	82,5%	17,5%	100,0%
Vaiz/Vaize	n	170	120	290
	%	58,6%	41,4%	100,0%
K.Kursu Öğreticisi	n	55	34	89
	%	61,8%	38,2%	100,0%
İmam-Hatip	n	115	28	143
	%	80,4%	19,6%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=92,495; p=0,000<0,05

Tablo 23'deki verilere göre din görevlilerinden en yüksek oranda vaiz/vaize (%41,4) ve Kur'an kursu öğretmenleri (%38,2); en düşük oranda ise müftüler (%13,6) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin unvanlarına göre dini danışma ve rehberlik konusunda başarılı olup olmadıkları istatistiksel olarak da karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre unvan açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($X^2=92,495; p < 0,05$). Yani vaiz/vaize ve Kur'an kursu öğretmenleri kendilerini dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmektedir.

Tablo- 24: Görev Birimine Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Görev Birimi		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
(Büyükşehir) İl Müftülüğü	n	84	54	138
	%	60,9%	39,1%	100,0%
İl Müftülüğü	n	172	79	251
	%	68,5%	31,5%	100,0%
(Büyükşehir) İlçe Müftülüğü	n	206	58	264
	%	78,0%	22,0%	100,0%
İlçe Müftülüğü	n	405	79	484
	%	83,7%	16,3%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=41,507; p=0,000<0,05

Tablo 24'deki verilere göre din görevlilerinden en yüksek oranda büyükşehir il müftülüğünde görev yapanlar (%39,1) ve il müftülüğünde görev yapanlar (%31,5); en düşük oranda ise il müftülüğünde görev yapan din görevlileri (%16,3) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmektedirler. Elde edilen bulgulara göre görev birimi açısından istatistiksel olarak da anlamlı bir farklılık vardır ($X^2 = 41,507; < 0,05$).

Tablo- 25: Hizmet Süresine Göre Başarılı Görülen Meslek Alanları

Hizmet Süresi		s12		Toplam
		Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretleyenler	Dini Danışma ve Rehberlik Alanı İşaretlemeyenler	
10 yıldan az	n	162	88	250
	%	64,8%	35,2%	100,0%
11-14 yıl arası	n	92	35	127
	%	72,4%	27,6%	100,0%
15-19 yıl arası	n	138	35	173
	%	79,8%	20,2%	100,0%
20-24 yıl arası	n	135	45	180
	%	75,0%	25,0%	100,0%
25-30 yıl arası	n	137	31	168
	%	81,5%	18,5%	100,0%
30 yıl ve üzeri	n	203	36	239
	%	84,9%	15,1%	100,0%
Toplam	n	867	270	1137
	%	76,3%	23,7%	100,0%

Chi-Square=33,012; p=0,000<0,05

Tablo 25'deki verilere göre din görevlilerinden en yüksek oranda 10 yıldan az süreyle görev yapanlar (%35,2); en düşük oranda ise 30 yıl ve üzeri yıl görev yapan din görevlileri (%15,1) kendilerini diğer mesleki alanlar içinde dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı görmüşlerdir. Elde edilen bulgulara göre hizmet süresi açısından istatistiksel olarak da anlamlı bir farklılık vardır ($X^2 = 33,012; p > 0,05$).

d. Karşılaşılan Sorunların Nitelikleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik becerisi gerektiren ailevi, sosyal ve psikolojik nitelikleri bulunan soru(n)larla karşılaşma sıklığının demografik değişkenlere göre istatistiksel dağılımları ile ilgili tablo ve sözel çözümlerine ait bulgular aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır. Tablo: 26-27'de araştırmaya katılanların ailevi, sosyal ve psikolojik nitelikleri bulunan soru(n)larla karşılaşma sıklığı soruları ve bu soru(n)lara verdikleri cevapları tatmin edici bulma sıklığı sorusu verilmiştir.

Tablo- 26: Ailevi, Sosyal ve Psikolojik Nitelikleri Bulunan Sorularla Karşılaşma Sıklığı Soruları

S14	Endişe, üzüntü, korku, çaresizlik, mutsuzluk, tükenmişlik, sıkıntı, takıntı, vesvese gibi nitelikleri bulunan <u>psikolojik problemlerine</u> dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olma sıklığınız?
S15	Uyuşturucu, kumar, fuhuş, bağımlılık, şiddet, töre, istismar, sapkınlık, borç-iş anlaşmazlıkları gibi <u>sosyal problemlerine</u> dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olma sıklığınız?
S16	Nikâh, boşanma, geçimsizlik, ensest, aldatma, kürtaj, miras, ebeveyn-çocuk ve akraba ilişkileri gibi <u>ailevi problemlerine</u> dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olma sıklığınız?
S17	Psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik sağladığınız dini destek ve verdiğiniz cevapları <u>tatmin edici bulma</u> sıklığınız?

Tablo 26’da araştırmaya katılan din görevlilerine sorulan S14, S15, S16 ve S17 sorularının neler olduğu gösterilmiştir.

Tablo- 27: Ailevi, Sosyal ve Psikolojik Nitelikleri Bulunan Sorularla Karşılaşma Sıklığı Sorularına Verilen Cevaplar

Sorular (14-17)		Hiçbir zaman	Çok Nadir	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman/ Her gün	Ort.	Std. Sapma
s14	n	12	102	541	412	70	3,374	,775
	%	1,1%	9,0%	47,6%	36,2%	6,2%		
s15	n	30	252	626	198	31	2,954	,780
	%	2,6%	22,2%	55,1%	17,4%	2,7%		
s16	n	10	87	433	518	89	3,518	,782
	%	,9%	7,7%	38,1%	45,6%	7,8%		
s17	n	5	62	322	691	57	3,644	,682
	%	,4%	5,5%	28,3%	60,8%	5,0%		

Tablo 27’deki verilere göre, din görevlileri en fazla nikâh, boşanma, geçimsizlik, ensest, aldatma, kürtaj, miras, ebeveyn-çocuk ve akraba ilişkileri gibi ailevi problemlerine dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olduklarını belirtmiştir. Din görevlileri ikinci olarak endişe, üzüntü, korku, çaresizlik, mutsuzluk, tükenmişlik, sıkıntı, takıntı, vesvese gibi nitelikleri bulunan psikolojik problemlerle karşılaşmaktadırlar. Üçüncü olarak ise uyuşturucu, kumar, fuhuş, bağımlılık, şiddet, töre, istismar, sapkınlık, borç-iş anlaşmazlıkları

gibi sosyal problemlerine dini destek ve çare arayanların soru veya sorunlarıyla muhatap olmaktadır.

Din görevlilerinin %60,8'i psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları “çoğu zaman”, %28,3'ü “bazen” tatmin edici bulmaktadır. Problemlerine dini destek ve çare arayanların sorunlarına “her zaman” ya da “çok nadir” tatmin edici yardımda bulunduğunu düşünen din görevlilerinin oranı ise yaklaşık %5'tir.

c. Yorum ve Değerlendirme

Dini danışma ve rehberlik, psikolojik rahatsızlıkların büyük oranda sözel ve duygusal iletişim biçimlerine dayanan tekniklerle tedavi edilmesi olarak bilinen ve sosyal bilimlerin uygulamalı alanlarından biri olan psikolojik danışma ve rehberlik ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple dini danışma ve rehberliğin anlaşılması için psikolojik danışma ve rehberliğin bilinmesi gerekir. Psikolojik yardım disiplinleri, temel felsefelerden psikolojik ekollere, danışmanlık becerilerinden etik ilkelere, danışmanlığın kültürel bağlamından amaçlarına kadar birçok konuyu detaylı bir şekilde ele alan geniş bir literatüre sahiptir.

Çağımızda artan sanayileşme ve modernleşmenin bireysel ve toplumsal ilişkileri geniş ölçüde etkilemesiyle meydana gelen yeni gelişmeler ve toplumsal değişmelere uygun olarak psikolojik yardım mesleklerine ihtiyaç giderek artmaktadır. Yaşanan hızlı gelişmeler, bireylerin kendi gelişmelerine ve ihtiyaçlarına en uygun durumları ve şartları tanımaları ve seçmelerini dini açıdan da zorlaştırmaktadır. Psikolojik yardım, seküler bir uğraş olarak kabul edildiğinde insanın en temel yaşantılarından biri olan din ile ilişkisi ya yok sayılmakta ya da tedavi edilmesi gereken patolojik bir vaka gibi değerlendirilmektedir. Psikolojik yardım ve din ilişkisinde seküler yaklaşımı benimseyen bir uzmanın, dindar olanlarla veya onların din üzerinden yaşadıkları sorunları ile bağlantı kurmada başarılı olma şansı pek mümkün görünmemektedir. Bu durum, toplumun geniş kesimlerinde dini danışma ve rehberlik ilişkilerini zorunlu hale getirmektedir.

Modern psikolojik kavram ve uygulamalardan etkilenen dini danışma ve rehberlik, Batı'da Hıristiyan kültürü içinde doğmuştur. Bu sebeple ilgili mevcut literatür teorik ve yabancı kültürüne aittir. Oysa bu alanda yapılacak ampirik çalışmalar dini danışma ve rehberlik alanında nelerin önemli olduğu konusunda önemli farkındalıklar sağlayabilir. Böylece dini danışma ve rehberliği olduğu gibi yerel kültüre taşımak yerine değerlerinin yerelleştirilmesi ve Müslüman toplumun değerleri ile yeniden yapılandırılmasına önemli katkı sağlanmış olur. İşte bu alan araştırmasına dayalı din psikolojisi çalışmasında, din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkileri incelenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, halkı din konusunda aydınlatmakla görevli, dini konularda referans alınan, görevleri kanunlarla belirlenmiş, Türkiye'nin en ücra köşesine kadar ulaşabilen bir hizmet ağına sahip anayasal bir kurumdur. Başkanlığın din hizmeti ve irşat faaliyetleri, Başkanlık bünyesinde Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce yürütülmektedir. Toplumun din konusunda aydınlatmakla görevli olan din görevlilerinin yapmış oldukları din hizmetlerinin, genel olarak cami merkezli olduğu araştırma sonucunda elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Ancak son yıllarda din hizmeti ve irşat faaliyetlerinin cami dışı alanlarda da etkili şekilde yapılabilmesi için Genel Müdürlük bünyesinde Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı ile Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlıkları yapılandırılmıştır. Din görevlileri günlerinin büyük bir kısmını halkla iç içe geçirmekte ve onların her türlü sorununa yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bu da halkla ilişkiler, iletişim, manevi bakım ve rehberlik, psikolojik danışma ve terapötik beceri gibi alanlarda kendini geliştirmiş din görevlilerine olan ihtiyacın önemini ortaya koymaktadır. O yüzden din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik tutumlarını belirleyen ve bu tutumları etkileyen psikolojik ve kurumsal (sosyal) nedenlerin araştırıldığı yeni çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada din görevlilerinin, dini danışma ve rehberlik ilişkileri ile ilgili bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Demografik Bilgiler:

Bu araştırmaya katılan din görevlilerinin %81,8'i (930) erkek, %18,2'si (207) ise kadındır. Yani katılımcıların büyük çoğunluğu erkektir. Araştırmaya katılan din görevlilerinin dağılımı ile ilgili elde edilen bulgular, Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatı personelinin cinsiyet dağılımı ile de uyumludur.¹⁰ Personelin cinsiyet dağılımı hakkında belirtilmesi gereken önemli bir durum; kadın din görevlilerinin sayısında özellikle son yıllarda ciddi bir artış olmasıdır. Başkanlık teşkilatı bünyesinde ilk kadın Kur'an kursu öğreticisi 1940'lı yılların başında göreve başlamış, bu yıllardan itibaren de kurumda muhtelif sayıda kadın görevli çalışmıştır. Bu bağlamda, her alanda kadın din görevlisine ihtiyaç duyan Diyanet İşleri Başkanlığının kadınları daha fazla görev ve sorumluluk almaları için teşvik ettiği, onlara yetki vererek destek olduğu görülmektedir. Kadın personelle yönelik özendirici uygulamalar sonucu özellikle 2000 yılından itibaren kadın görevlilerin hem sayısı hem de görev, yetki ve sorumlulukları arttırılmıştır.¹¹

Araştırmaya katılan din görevlilerinin %93,1'i evlidir. Din görevlilerinin büyük çoğunluğunun evlidir. Müftülüklerin Aile İrşat ve Rehberlik bürolarına yöneltilen sorunları analiz eden çalışmalara göre,¹² dini danışma ve rehberlik ihtiyacı-

¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 yılı İstatistiklerine göre toplam 103.560 personelin (%84,1) 87.104 erkek; (%15,9)16.456 kadındır. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı 2014 Performans Programı, Strateji geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2014, s. 36; Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 Yılı İstatistikleri, s. 13.

¹¹ Canan Aydın Bıçak, Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar (2007-2009), D.İ.B. Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 59.

¹² Bkz. Ahmet Atım, İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010; Tuba Kevser Şahin, Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010; Zehra Yıldız, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini – Kırşehir Örneği –, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2011; Necla Yılmaz, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık – Çorum Örneği –, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2012; Ömer Özdemir, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitimine Katkısı (Adana İli Örneği), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2013; Esmâ Simav Oruç, "Erzurum ve Bursa Müftülüklerine Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Taleplerinin Nedenleri" U.Ü.İ.F.D., C.XVII, S. 2, Bursa, 2009, ss. 299-325.

nın hissedildiği alanların başında aile problemleri gelmektedir. Dini danışma ve rehberlik faaliyetlerinde, evlilik tecrübelerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre her 10 din görevlisinden yaklaşık 7'si 50 yaşın altındadır. Yine her 10 din görevlisinden yaklaşık 1'i 30 yaşından küçük ya da 60 yaşından büyüktür. Dini danışma ve rehberlik hizmetlerinde psikolojik bir etken olarak din görevlilerinin yaşı dikkate alındığında, araştırmaya katılım oranı en düşük yaş grubunun 30 yaş altı ve 60 yaş üstü olduğu; en yüksek oranın ise 40'lı yaşlar civarında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaş dağılımı ile ilgili elde edilen bulgular, danışanların yaş ortalamaları ile uyumluluk göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim durumlarına bakıldığında yarısından fazlasının %54,5 (620) ilahiyat fakültesi mezunu olduğu görülmektedir. Yaklaşık %30'u (340) ise yüksek lisans ve üzeri eğitim durumuna sahiptir. Liseden sonra üniversite eğitimi almayan din görevlisi sayısı yaklaşık %2'e tekabül eden 24 kişi ile sınırlı olup geriye kalan 1113 kişi üniversite eğitimi almıştır. Diğer hizmet alanlarında olduğu gibi, dini danışma ve rehberlik alanında da personelin eğitim seviyesi çok önemlidir. Diyanet İşleri Başkanlığı personelin tamamının eğitim durumuna göre oranları¹³ ile karşılaştırıldığında, bu araştırmaya katılan din görevlilerinin eğitim durumlarının oldukça iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Unvan ile ilgili elde edilen bulgulara bakıldığında araştırmaya katılan din görevlilerinin yarısından fazlasının %54,1 (615) müftü-müftü yardımcısı olduğu görülmektedir. Vaiz kadrolarının (araştırmanın yapıldığı yıllarda) pek çok ilçede bulunmadığı dikkate alınırsa müftülüklere gelerek doğrudan ya da telefon ve mail gibi iletişim vasıtalarını kullanarak danışanların soru ve sorunlarına en fazla müftü ve müftü yardımcıları muhatap olmaktadır. Müftülerden sonra danışılan ikinci sıradaki grup vaizlerdir. Araştırmaya katılımı en fazla olan ikinci grup da %25,5 (290) vaizlerdir.

¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı istatistiklerine göre, personelin eğitim durumuna göre oranları; lise ve dengi eğitim seviyesine kadar öğrenim görenlerin oranı %30, önlisans %50 ve lisans düzeyinde eğitim görenlerin oranı ise %20'dir. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2011, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 34.

Dini Danışma ve Rehberlik Deneyimleri:

Araştırmamızda, din görevlilerinin önemli bir bölümünün (%82,1) cami ve müftülükler dışında dini danışma ve rehberlik hizmeti gerektiren kurumlarda irşat görevi yaparak dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandıkları tespit edilmiştir. Bir din görevlisinin bir ya da birkaç farklı kurumda deneyim kazandığı düşünülerek, din görevlilerinin en fazla (%45,8) dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandığı kurumun ceza infaz kurumları olduğu görülmektedir. Bu sonuç şaşırtıcı kabul edilmemelidir. Çünkü ceza infaz kurumlarında din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığının cami dışı din hizmetleri kapsamında gerçekleştirdiği, 1950'li yıllardan beri¹⁴ devamlılığını koruduğu ve “cezaevi vaizliği” kadrolarıyla destekleyerek kurumsallaştırdığı en eski cami dışı din hizmetlerindedir. Diğer yandan kadın/erkek sığınma evleri dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin en az (%8,4) tecrübe edildiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buralarda dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin düşük oranlarda gerçekleşmesi, söz konusu mekânların daha çok büyükşehirlerde bulunması, bu kurumlardan dini rehberlik hizmeti taleplerinin henüz son yıllarda ortaya çıkması ve diğer kurumlara göre sayılarının da az olmaları ile açıklanabilir. Ancak ihtiyaç duyulan dini danışma ve rehberlik alanının çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Unvanlarına göre, din görevlilerinden vaiz ve müftülerin, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatiplere göre daha fazla dini danışma ve rehberlik deneyimlerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bunun nedeni en çok deneyim kazanılan ve tarihi itibarıyla en eski hizmet kurumu olan ceza infaz kurumlarında, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatiplerden ziyade vaiz ve müftülerin görevlendirilmesidir. Bu durum diğer kurumlar için de söz konusu edilebilir. Zira cami dışı kurumlarda din hizmetlerine eğitim ve yeterlik durumu daha yüksek olan müftü ve vaizlerle başlanılmıştır.

Birimlerine göre, din görevlileri içinde en fazla dini danışma ve rehberlik deneyimine sahip olanların (%83,3) büyükşehir il müftülüğü bünyesinde çalışanlar olduğu tespit edilmiştir. Yetiştirme yurdu, sevgi evleri/çocuk evleri, kadın/

¹⁴ Harun Işık-Abdullah Demir, Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 27.

erkek sığınma evleri ve huzurevlerine en fazla büyükşehir il müftülüğü personeli, sonra il ve büyükşehir ilçe müftülüğü personeli gitmiştir. Bu kurumlara en az gidenler ilçe müftülüğünde çalışan din görevlileri olmuştur. Bu durum ilçelerin çoğunda adı geçen kurumların olmaması ya da sınırlı sayıda olması ile açıklanabilir. Benzer şekilde en fazla büyükşehirlerde ve il merkezlerinde bulunması ve talebin artması nedeniyle hizmetin buralarda yoğunlaştığı görülmektedir. Ceza infaz kurumlarına gelince burada en az büyükşehir ilçe müftülüğünde çalışan din görevlilerinin katılımı gözlenmektedir. Çünkü ceza infaz kurumları ve müftülük ilişkileri illerde il müftülükleri (büyükşehir dâhil) il merkezleri dışında cezaevi bulunan ilçelerde ise ilçe müftülükleri marifetiyle yürütülmektedir. Dolayısıyla büyükşehir ilçe müftülükleri cezaevi hizmetleri koordinasyonunda yer almamakta bu görevi büyükşehir il müftülükleri yürütmektedir. Bu durumun bir göstergesi de cezaevi vaizliği kadrosunun diğer müftülüklerde bulunup sadece büyükşehir ilçe müftülüklerinde olmamasıdır.

Hizmet sürelerine göre, din görevlilerinin hizmet süreleri arttıkça dini danışma ve rehberlik deneyimlerinin de arttığı belirlenmiştir. Bununla birlikte 10 yıldan daha az süredir çalışan din görevlileri en fazla yetiştirme yurtları, sevgi/çocuk evleri ve kadın/erkek sığınma evlerinde, 11 yıldan daha uzun süredir çalışanlar en fazla ceza infaz kurumlarında irşat ve dini rehberlik hizmeti vermiştir. 25 yıldan uzun süredir çalışanlar ceza infaz kurumlarından sonra en fazla hastanelerde hizmet etmiştir. Hizmet sürelerine göre oluşan bu kümelenmenin kurumlardaki din hizmetinin tarihi süreci ve gerek ve yeterlik koşulları ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Yaş gruplarına göre din görevlilerinin yaşı daha fazla olanların daha çok dini danışma ve rehberlik deneyimlerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte belirtilen kurumlarda dini danışma ve rehberlik deneyimi en az olan grup (%60) 30 yaşın altındaki din görevlileridir. Onları 60 yaş üstü din görevlileri (%39,7) takip etmektedir. 30 yaşından küçük her 10 din görevlisinden 6'sı herhangi, bir yerde irşat ve dini rehberlik yapmamıştır. En fazla irşat ve dini rehberlik hizmetinden bulunan yaş aralığı 50-59 yaş arasındır. Genç yaştaki

din görevlileri daha fazla yetiştirme yurdu ve sevgi evleri/çocuk evlerinde dini danışma ve rehberlik deneyimi sahibi olurken ileri yaşlardaki din görevlileri huzurevi, hastane ve ceza infaz kurumlarında deneyim kazanmıştır.

Cinsiyetlerine göre bakıldığında ise kadın din görevlileri en fazla yetiştirme yurtları, sevgi/çocuk evleri ve kadın/erkek sığınma evlerinde hizmet ederken, erkek din görevlileri ise en fazla ceza infaz kurumlarında ve hastanelerde görev yapmıştır. Her iki cinsiyetten din görevlilerinin birbirine yakın oranda dini danışma ve rehberlik deneyimi kazandığı kurum huzurevleridir. Ayrıca hiçbir kurumda irşat ve dini rehberlik görevi yapmayan din görevlilerinin oranı da eşittir (K=%31,9; E=%31,4).

Dini Danışma ve Rehberlik Eğitimleri:

Araştırmamıza göre, din görevlilerinin büyük bir bölümü (%65,9) dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almamışlardır. Dini danışma ve rehberlik ile ilgili eğitim alanlar içinde alınan eğitimi yeterli görenlerin oranı da düşük bir seviyede (%26) dir. Hizmet yerine göre, dini danışma ve rehberlik hizmeti verilen yerler içinde dini danışma ve rehberlik eğitime sahip din görevlilerinin en fazla görev yaptığı kurumların kadın/erkek sığınma evleri ve yetiştirme yurtları olduğu, en az yerin ise hastaneler olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç bir dönem hastanelerde başlatılan manevi destek ve moral hizmetlerinin belirli eleştirileri alması ve sonradan kesintiye uğramasının nedenleri arasında gösterilebilir. Cinsiyetlerine göre, kadın din görevlilerinin erkek din görevlilerine göre daha fazla dini danışma ve rehberlik eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Yaş gruplarına göre, din görevlileri içinde en fazla (%40,6) dini danışma ve rehberlik eğitime sahip olanlar 31-39 yaş grubunda oldukları, genel olarak yaş 40'ın üzerinde ilerledikçe dini danışma ve rehberlik eğitimi alma oranının azaldığı görülmüştür. Unvanlarına göre ise unvanı vaiz olan din görevlilerinin diğerlerine göre daha fazla dini danışma ve rehberlik eğitime sahip oldukları belirlenmiştir. Eğitimlerin son yıllarda verilmeye başlandığı düşünülürse, başlangıçta müftü ve vaizler tarafından ceza infaz kurumlarında başlatılan dini rehberlik hizmetlerinin artık çeşitlenerek vaizler ve kadın görevlileri yapılmaya başlandığı, kurumlardaki çeşitliğin eğitimi zorunlu kıldığı söylenebilir.

Başarılı Görülen Mesleki Alanlar İçinde Dini Danışma ve Rehberliğin Yeri:

Araştırmamıza göre din görevlilerinin kendilerini daha başarılı bulduğu 8 mesleki içinde, dini danışma ve rehberlik alanı, orta seviyenin de altında (%23,7) bir oranla beşinci sırada yer almaktadır. Cinsiyetlerine göre, kadın din görevlilerinin erkeklere göre kendilerini dini danışma ve rehberlik konularında daha başarılı gördükleri, unvanlarına göre, din görevlilerinden unvanı vaiz olanların en yüksek (%41,4); müftülerin ise en düşük oranda (%13,6) kendilerini diğer mesleki alanlara göre dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı gördükleri saptanmıştır. Görev birimlerine göre, din görevlilerinden en fazla büyükşehir il müftülüğünde görev yapanların kendilerini diğer mesleki alanlara göre dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı gördükleri, hizmet sürelerine göre ise genel olarak hizmet süresi arttıkça din görevlilerinden dini danışma ve rehberlik alanında daha başarılı olduklarını düşünenlerin oranının azaldığı tespit edilmiştir.

Karşılaşılan Sorunların Nitelikleri:

Araştırmamızda din görevlilerinin en fazla ailevi nitelikli sorunlarla karşılaştıkları, Ailevi sorunlardan sonra en sık karşılaşılan problemlerin psikolojik niteliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Unvanlarına göre din görevlilerinin psikolojik nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre psikolojik sorunlarla en fazla Kur'an kursu öğreticisi ve vaizler karşılaşmıştır. Unvanlarına göre din görevlilerinin ailevi ve sosyal nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre sosyal sorunlarla en fazla vaizler karşılaşmıştır.

Görev birimlerine göre din görevlilerinin ailevi, psikolojik ve sosyal nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre ailevi, psikolojik ve sosyal sorunlarla en fazla büyükşehir il müftülüğü bünyesinde çalışan din görevlilerinin karşılaşmıştır.

Hizmet sürelerine göre din görevlilerinin sosyal nitelikleri bulunan sorularla karşılaşma sıklığının anlamlı bir şekilde değişmiş, buna göre sosyal sorunlarla en fazla hizmet süresi 30 yıl ve üzeri olan din görevlilerinin karşılaşmıştır.

Din görevlilerinin %60,8'inin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları “çoğu zaman”; %28,3'ünün ise “bazen” tatmin edici bulduğu belirlenmiştir.

Unvanlarına göre din görevlilerinin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları yeterli bulunma sıklığı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, buna göre en tatmin edici cevabı verdiğini düşünenlerin müftü yardımcıları ve müftüler olduğu görülmüştür.

Görev birimlerine göre din görevlilerinin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları yeterli bulunma sıklığı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, buna göre en tatmin edici cevabı verdiğini düşünenlerin büyükşehir il müftülüğü bünyesinde çalışan din görevlileri olduğu belirlenmiştir.

Hizmet sürelerine göre din görevlilerinin psikolojik, sosyal ve ailevi sorunların çözümüne yönelik verdiği dini destek ve cevapları yeterli bulunma sıklığı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, buna göre en tatmin edici cevabı verdiğini düşünenlerin hizmet süresi daha fazla olan din görevlileri olduğu gözlenmiştir.

Sonuç

Bu araştırmada elde edilen verilerin sosyo-psikolojik çözümlenmesinde, konuyla ilgili kurgulanan genel hipoteze problem sorusu oluşturan ‘din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkileri bağlamındaki olgusal durumlar arasında temelde nasıl bir farklılaşma söz konusudur?’ sorusu, elde edilen verilerin sınırlılığı çerçevesinde cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla demografik özellikler ile din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik ilişkilerine ait elde edilen sonuçlara bakıldığında;

Ortaya çıkan tablodan hareketle din görevlilerinin büyük bir bölümünün dini danışma ve rehberlik deneyimini ceza infaz kurumlarında kazandığı; en fazla dini danışma ve rehberlik deneyimine büyükşehir il müftülüklerinde görev yapan, ileri yaşta ve daha fazla hizmet tecrübesine sahip, erkek din görevlilerinden, vaiz ve müftülerin sahip olduğu,

Din görevlilerinin büyük bir bölümünün dini danışma ve rehberlik konularında eğitim almadığı, eğitim alanların çoğunun bu eğitimi yeterli bulmadıkları; en fazla dini danışma ve rehberlik konularında eğitim alanların, kadın din görevlileri ile büyükşehir il müftülüklerinde görev yapan, genç yaşta ve daha az hizmet tecrübesine sahip vaizlerin olduğu,

Din görevlilerinin kendilerini diğerlerine göre daha başarılı gördüğü mesleki alanlar arasında dini danışma ve rehberliğin ilk üç sırada içinde yer almadığı, dini danışma ve rehberlik alanında kendini daha başarılı bulanların; kadın din görevlileri ile büyükşehir il müftülüklerinde görevli, genç yaşta ve daha az hizmet tecrübesine sahip vaizlerin olduğu,

Din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik bilgi ve becerisi gerektiren psikolojik, sosyal ve ailevi nitelikli sorunlarla çok sık karşılaştıkları, ailevi problemlerin en fazla karşılaşılan sorunlar olduğu, böyle sorunlarla en fazla büyükşehirlerde çalışan vaizlerin karşılaştığı, din görevlilerinin karşılaştıkları sorunlara yönelik verdikleri cevap ya da desteği her zaman tatmin edici bulmadıkları, en tatmin edici cevapları verdiğini düşünenlerin büyükşehir il müftülüklerinde görev yapan ve hizmet süresi daha fazla olan müftü yardımcısı, müftü ve vaizler olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Arslantürk, Zeki, Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, MÜİFAV Yayınları, İstanbul 1997.
- Atım, Ahmet, İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2010.
- Aydın Bıçak, Canan, Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar (2007-2009), D.İ.B. Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara 2010.
- Balcı, Ali, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler, 5.b., Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2005.
- Büyüköztürk, Şener ve diğ., Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 11. b., Pegem Yayınları, Ankara 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2014 Performans Programı, Strateji geliştirme Başkanlığı, Ankara 2014.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı (2012-2016)
- Diyanet İşleri Başkanlığı, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Plan (2009-2013)
- Hökelekli, Hayati, İslam Psikolojisi Yazıları, Dem Yayınları, İstanbul 2009.
- Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Işık, Harun -Abdullah Demir, Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Kevser Şahin, Tuba, Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.
- Özdemir, Ömer, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitime Katkısı (Adana İli Örneği), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2013.

- Simav Oruç, Esmâ, “Erzurum ve Bursa Müftülüklerine Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Taleplerinin Nedenleri” U.Ü.İ.F.D., C.XVII, S. 2, Bursa 2009, ss. 299-325.
- Strateji Geliştirme Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2012, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.
- Yıldız, Zehra, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini – Kırşehir Örneği –, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2011.
- Yılmaz, Necla, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık – Çorum Örneği –, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum 2012.

[İslam Hukuku]

HANEFİLERİN İBADET KONULARINDAKİ İÇTİHATLARINDA KÜLLÎ KAİDELERİN ETKİSİ*

Mehmet ÖZKAN**

ÖZET

İslam hukuk usûlünde şer'î hükümlerin temel dayanağı Kuran ve Sünnettir. Bu iki kaynaktan hükmü bulunmayan meselelerle ilgili içtihatların dayanağı ise icma, kıyas, istihsan, istishab, mesalih-i mürsele, sedd-i zera'i ve diğer yöntem nitelikli delillerdir. Klasik İslam hukuku kaynaklarına baktığımızda yukarıdaki içtihat yöntemleriyle ulaşılan birçok hüküm olduğunu görmek mümkündür. Söz konusu kaynaklar incelendiğinde bazı hükümlerin yukarıdaki delillerden ve metotlardan başka, *el-asl* kelimesiyle ifade edilen esas ve kaidelere dayandırıldığı görülmektedir. Kelime olarak bir şeyin esası, dayanağı gibi anlamlara gelen *el-asl* (el-usûl) fıkıh kavramı olarak delil ve küllî kaide manasında kullanılmaktadır. Fıkıh kitaplarında bazı cüz'î meseleler küllî kaidelere dayandırılmıştır. Hanefî mezhebine mensup müçtehitlerin ibadet konularıyla ilgili birçok meseleyi söz konusu asıllara dayandırdıklarını tespit ettik ve çalışmamızda bununla ilgili örneklerle yer verdik. Bu örnekleri Serahsî'nin(ö. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eserinden seçtik.

Anahtar Kelimeler: el-Asl, Küllî kaide, Hanefî Mezhebi, İctihat, el-Mebsût.

ABSTRACT

The Effect of General Rules In The Hanafis' Ijtihads About Worship

The main bases of canonical judgments according to the method of Islamic Law are the Qur'an and the Sunnah. However, the bases of jurisprudences about the issues which are not judged within the Qur'an and the Sunnah are ijma, qiyas, Istihsan, Istishab, masalih-i mursala, Sedd-i Zera'i and the other evidences. When we look at the sources

* Bu makale, büyük oranda Mehmet Özkan'ın "Hanefilere Göre İbadetlerin Uygulamasına İlişkin İctihatlar" (Bursa 2012), adlı kitabınının 387-420. sayfalarındaki bilgiler esas alınarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi., ozkanihl@hotmail.com.

of the classical Islamic Law, it is possible to see that there are lots of judgments attained through the methods of jurisprudence mentioned above. When the sources under consideration are studied, it is noticed that some judgments are based on the principles defined as “el-asl” “El-asl”, which has the meanings such as the basis, the support of something as a word, is used in the meaning of proof and the universal principles of Islamic Law as a term of Fiqh. In Fiqh books, some partial questions are based on the universal principles of Islamic Law. We fixed that the interpreters of Islamic Law who are the members of Hanafi School of Law depended most of the related questions about the worship subjects on the bases mentioned and we included relevant samples in our study. We selected these examples from Serahsî’s (d. 483/1090) work titled *el-Mabsût*.

Keywords: “El-asl”, the universal principles of Islamic Law, Hanafi School, Jurisprudence, al-Mabsut.

Giriş

Bu çalışmada ilk Hanefî fıkıh kitaplarında sıkça karşılaşılan *el-asl* kavramı ve bununla bazen aynı bazen de yakın anlamda kullanılan küllî kaide ve fıkıh kaideleri hakkında kısa bir değerlendirmeden sonra ilk Hanefî fıkıh kitaplarından biri olan İmam Serahsî’nin (ö. 483/1090) *el-Mabsût* adlı eserinden ibadetlerle ilgili küllî kaide uygulamalarına ilişkin örneklere yer verilecektir.

Sözlükte kök, dip, temel, kaide, kaynak, bir şeyin esası, dayanağı gibi anlamlara gelen asıl (el-asl), fıkıh terimi olarak genellikle delil ve küllî kaide manasında kullanılır. Delil kitap, sünnet, icma, kıyas gibi şer’î hükümlerin dayanak ve kaynaklarını ifade etmek için kullanılır. Küllî kaide ise, cüz’î meselelerin kendisine dayandığı asıllardır.¹

Küllî kaideler İslâm hukukunun genel prensipleri olarak kabul edilmiştir. Küllî kaidelerin ilk dönemde yazılan fikhî eserlerde *el-asl*, *el-aslu’l-ma’hûd*, *ez-zâhir*, *el-mezheb*, “*el-câmi’* ve *el-krîyâs*” gibi ifadelerle dağınık bir şekilde mevcut olduğu biliniyor ise de, bugün olduğu şekilde ortaya çıkışı hicrî dördüncü asrın başlarına rastlamaktadır. İslâm teşrî tarihini inceleyen eserleri gözden geçirdiğimizde, bunların İslâm hukuk tarihini birkaç devrede ele aldıklarını

¹ Ahmet Özel, “Asl”, DİA, İstanbul 1991, III, 473.

görmekteyiz. Bunlar fikhın tekvin edildiği Resûlullah, tefsir edildiği sahabe ve tedvin edildiği müçtehid imamlar dönemleridir.² Söz konusu dönemlere taklit devri veya fikhın gerileme devri adıyla dördüncü bir dönem daha eklenmektedir. Bu dönem, İslâmî ilimler sahasında bilhassa Mâverâünnehir ve çevresinde büyük bir inkişafın olduğu, Kerhî (ö. 340/952), Debûsî (ö. 430/1039), Pezdevî (ö. 482/1089) ve Serahsî (ö. 490/1097) gibi Hanefî fakihlerinin yetiştiği, usûl, furû ve küllî kaideler sahasında değerli eserlerin telif edildiği verimli bir dönemdir.

Bu aynı zamanda mezhep imamları ve onların talebeleri tarafından verilen binlerce fetvanın tasnife tabi tutulduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde fetvaların çoğalması, bunları belli kaide ve esaslar altında toplama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu işi ilk olarak Hanefî usûl-i fıkıh âlimlerinden Kerhî'nin başlattığı bilinmektedir.

Bu eserlerin ilk olarak Hanefîler tarafından yazılmış olması oldukça anlamlıdır. Hanefî mezhebi genellikle buldukları dönemde bazı İslâm devletlerinin resmî mezhebi olmuş ve yüzyıllar boyunca tatbikatta kalmıştır. Bu durum mahkemelerde pek çok meselenin Hanefî mezhebine göre karara bağlanmasına yol açmıştır. Fikhî mesele sayısının artmasıyla birlikte fer'î meseleleri belli kaideler altında toplama ihtiyacı doğmuştur.³

Daha çok furû-i fıkıh kitaplarında görülen kaidelerin, gelişim seyri bakımından furû ahkâmın olgunlaşmasını izleyen dönemde tespit edilmeleri, bu malzemenin tümevarım yöntemiyle incelenmesi sonucunda bir araya getirilmesiyle açıklanabilir. Fıkıh kaidelerinin oluşumunda önemli faktörlerden biri, Kur'ân ve Sünnet kültürü içerisinde yetişen fakihlerin bu iki kaynaktan geçen nassların istikrâsıyla ulaştıkları ilkesel yaklaşımlar ve içtihatlar, karşılaştıkları fikhî meseleleri çözüme kavuşturmada sahabenin tutumu ve onlardan aktarılan veciz ifadeler, mezhep bilginlerinin eserlerindeki hâkim düşünceler ve buralarda zikrettikleri

² Bkz. Ahmet Yaman, "Sahâbenin Fikhî Mezheplere Kaynaklığı", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 38, 2014, s. 12.

³ Mustafa Baktır, "İslam Hukukunda Küllî Kâideler", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1988, s. 17.

kaidelerdir. Diğer bir faktör ise şer'î hükümlerde gözetilen maksatların, usûl-i fıkıh ilkelerinin, aklı ilkelerin, benzer hükümler arasındaki ortak illetlerin ve dil kurallarının İslâm hukukçuları tarafından tümevarım yoluyla tetkik edilmesidir.⁴

Hanefîlerin *el-asl* kelimesine yükledikleri anlam bazen delil, bazen de fıkıh kaidesi şeklinde olmuştur. Mesela, bir hükmü zikrettikten sonra “bu konuda asıl olan şudur” diyerek hükme dayanak kıldıkları ayet, hadis, sahabe sözü, icmâ veya diğer delilleri zikretmişlerdir. Yine onlar aynı terimi *Yakîn şek ile zail ol-maz*⁵, *Zarûret sebebiyle sabit olan hüküm, zarûret miktarınca takdir edilir*⁶ gibi fıkıh kaidesi anlamında da kullanmışlardır.

Hanefî mezhebinde her hangi bir görüşün nakledilmediği konularda, mezhebin metot ve usûlü çerçevesinde yeni çözümler getiren müçtehitlerden biri olan Kerhî'nin, kaide yerine *el-asl* tabirini kullandığını görmekteyiz. *el-Usûl* adlı risalesinde Kerhî, Hanefî mezhebine mensup âlimlerin kitaplarına kaynaklık teşkil eden bazı asıllara yer vermiştir. O, bu eserine söz konusu ilkelerle ilgili olarak “Ashabımızın kitaplarına kaynaklık teşkil eden asıllar” cümlesiyle başlamıştır.⁷ Konuyla ilgili yazılan ilk eser olan Kerhî'nin bu risalesi otuz dokuz *asl*'i içermektedir.⁸ Bu asıllardan bazıları usûl kaidesi niteliğinde iken, çoğu fıkıh kaidesi şeklindedir.

İlk dönemlerde *el-asl* adı verilen, sonraki dönemlerde ise *kaide*, *küllî kaide*, *zabit*, *nazarîye el-eşbah ve'n-nezâir* gibi adlarla fıkıh kitaplarında yerlerini alan bu

⁴ Necmettin Kızılkaya, “Hanefî Fırûu Fıkıh Eserlerinde Fıkıhî Kaidelerin Uygulama Alanına Bir Örnek Olarak Bedâiu'sanâi' ” İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 8, 2006, s. 78-98.

⁵ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, I, 121.

⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 117.

⁷ Kerhî, Ebü'l-Hasen Ubeydullah b. el-Hüseyn (ö. 340/952), *er-Risale*, (Debûsî'nin *Te'sîsü'n-nazar*'ı ile birlikte basılı), Mısır ty., s. 80.

⁸ İbadet konularını da ilgilendiren asıllardan bazıları şunlardır: “Kesin bilgi ile sabit olan şey, şüphe ile ortadan kalkmaz.”, “Zahiren sabit olan bir bilgi ile yakinen sabit olan bir bilgiyi bir birinden ayırmak gerekir.”, “Hükümün illeti ile hikmetini birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü hükümün illeti mucip ise de hikmeti mucip değildir.” (Bkz. Kerhî, *er-Risale*, s. 80 vd; Ali Pekcanlı, *Fıkıhî Risaleler*, Ek Kitap, İstanbul, 2012, s. 41-69)

ilkeler Kerhî'den sonra müstakil çalışmalara konu olmuştur. Hanefî mezhebi içinde bu konuda yapılan çalışmalara, Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin (ö. 430/1039), *Te'sîsü'n-nazar*; İbn Nüceym'in (ö. 970/1563), *el-Eşbah ve'n-nezâir*" ve Ebû Said el-Hadîmî'nin (ö. 1176/1762) *Mecâmiu'l-hakâik* adlı eserlerini örnek verebiliriz.

Hicrî beşinci yüzyılda yazılan ve konuyla ilgili en güzel eserlerden sayılan Debûsî'nin *Te'sîsü'n-nazar*'ı, fıkıh kaidelerini içeren bir kitap olması yanında karşılaştırmalı hukuk kitabı olma özelliğini de taşımaktadır. Seksen yedi aslın (kaidenin) yer aldığı bu eser, Hanefî müçtehitlerinin kendi aralarındaki ihtilâflarının dayanağı olan kaidelerle, Hanefîler ile İbn Ebî Leylâ (ö. 148/765), İmam Malik (ö. 179/795) ve İmam Şafî (ö. 204/819) arasındaki ihtilâfların dayanağı olan kaideleri içermektedir.⁹

Hanefî müçtehitlerinden Kâsânî (ö. 587/1191) de fikhî meseleleri çözüme kavuştururken asıllardan yararlanmıştı. Mesela ibadetlerle ilgili kullandığı asıllardan biri, araştırma sonucunda kible niyetiyle bir cihete yönelerek namaz kılan kimsenin sırtını Kâbe'ye çevirdiği sonradan ortaya çıkması durumunda Hanefî mezhebine göre namazı geçerli olur. Kâsânî, mezhebin bu görüşünü açıklarken bunu "güç yetirilemeyecek sorumluluk mümtenâdir" kaidesine dayandırmıştır.¹⁰

İbn Nüceym'in fıkıh kaideleriyle ilgili *el-Eşbah ve'n-nezâir* adlı eserinde de yirmi beş kaide vardır. Bunlardan altısını "Zarar izâle olunur", "Adet muhakemdir.", "Sevap, ancak niyet sebebiyledir." gibi temel kaideler oluştururken on dokuzunu da diğer kaideler oluşturmaktadır.¹¹

Hadîmî ise, yukarıda zikrettiğimiz eserin son kısmında bir kısmı usûl kaidesi olmak üzere yaklaşık yüz elli dört fıkıh kaidesine yer vermiştir.¹²

⁹ Bkz. Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed (ö. 430/1039), *Te'sîsü'n-nazar*, Mısır, ty. Bu kaidelerden 41'i Hanefî müçtehitlerin kendi aralarındaki ihtilâfları, 33 tanesi de Hanefîlerle diğer mezhep müçtehitleri arasındaki ihtilâflar ile ilgilidir. Geri kalan on üçü ise diğer meselelerin dayandığı kaidelerdir.

¹⁰ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâyi'us-sânâyi' fi tertîbi's-şerâyi'* (nşr. Ali Muhammed Muavvez-Âdil Ahmed Abdülmevcûd) I, 552-553, Beyrut 1997.

¹¹ Bkz. İbn Nüceym, Zeynülabidin (ö.970/1563), *el-Eşbah ve'n-nezâir*, Mısır 1904, s. 2-6.

¹² Bkz. Hadîmî, Ebû Said (ö.1176/1762), *Mecâmiu'l-hakâik*, İstanbul ty.; Ayrıca bkz. Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâidü'l-fikhîyye*, Daru'l-kalem, Beyrut 1994, s. 162-171.

Hukukun temel prensipleri olan bu kaideler *Mecelle*'de doksan dokuz madde olarak tespit edilmiştir.¹³ *Mecelle*'de yer alan bu kaideler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Mustafa Yıldırım'ın *Mecelle'nin Küllî Kaideleri* adlı eseri sayılabilir.¹⁴

Fıkıh kaideleriyle ilgili günümüzde yapılan çalışmalara da Mustafa Baktır'ın *İslâm Hukukunda Küllî Kaideler* adlı doktora teziyle, Ali Ahmed en-Nedvî'nin fıkıh kaidelerini tafsîlâtı olarak ele aldığı *el-Kavâidü'l-fikhiyye* adlı eserini örnek verebiliriz. Necmettin Kızılkaya'nın *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi* adlı doktora çalışması bu konuda ülkemizde yapılan en kapsamlı çalışmadır. Bu çalışma *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kaideler* adıyla basılmıştır.¹⁵ Bunların yanı sıra fıkıh kaidesi, küllî kaide ve el-asl kavramlarıyla ilgili çok sayıda lisansüstü çalışma yapılmış, makaleler yazılmıştır.¹⁶

Küllî kaidelerin “müstakil bir kaynak” olup olamayacağı tartışılmıştır. İslâm hukukçularının çoğunluğu bunların küllî değil, ağlebî olmaları dolayısıyla müstakil hüküm kaynağı olmayacağı görüşündedir. Onlara göre, belki bu kaidelerin dayandığı nass veya icmâa dayanarak içtihatla bulunulabilir, fakat dayanağı nass değil de rey olan asıllara binaen hüküm verilemez.¹⁷ Mustafa Baktır, İslam Hukukunda Küllî Kaideler adlı doktora çalışmasında Ebû Said el-Hadimî, İsmail Hakkı İzmirli, Seyyid Bey ve Mahmut Hamza gibi son dönem usûl âlimlerinin küllî kaideleri fıkıhın müstakil delilleri arasında saydıklarını ifade etmiştir.¹⁸

¹³ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986, s. 98-109; Mecelle ahkâmının tahlili için bkz. Osman Kaşıkçı, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları No: 6, İstanbul 1997.

¹⁴ Bkz. Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları-17, İzmir 2009.

¹⁵ Bkz. Necmeddin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukuna Küllî Kaideler*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

¹⁶ Fıkıh kaideleriyle ilgili literatür değerlendirmesi ve tarihsel gelişim için bkz. Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukuna Küllî Kaideler*, s. 128-38, 142-288.

¹⁷ Kaynaklar için bkz. Mustafa Baktır, “*İslam Hukukunda Küllî Kaideler*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1988, s. 18-21.

¹⁸ Baktır, “*İslam Hukukunda Küllî Kaideler*”, s. 19-21.

B. Hanefîlerin İbadet Konularındaki İçtihatlarına Küllî Kaidelerin (El-Asl) Etkisi

İlk dönem Hanefî usûl kitaplarıyla müdellel furû itaplarında *el-asl* diye ifade edilen ve birçok hükme dayanak kılınan asıllardan (*küllî kaide*) bazılarını, ibadet konularından vereceğimiz örneklerle birlikte zikretmek istiyoruz. Çünkü bu asıllardan bazıları şer'î delil anlamında kullanılmıştır. Şer'î delil ile eş anlamlı kullanılan asılların müstakil kaynak olmaları konusunda bir ihtilâf yoktur. Fıkıh kaidesi anlamında kullanılan asıllar ise, her ne kadar furû meselelerden yola çıkılarak sonradan tespit edilmiş olsalar da bunlar esasen müçtehitlerin içtihatlarını ortaya koyarken riayet ettikleri yazılı olmayan ilkelerdir. Rey ve içtihat ürünü olan bu ilkeler Hanefî kitaplarında yer alan birçok içtihadın dayanakları arasında gösterilmiştir. Şer'î delil niteliği taşımamaları itibarıyla bu asıllar tek başlarına yeni bir hükme kaynaklık etmeseler de diğer delillerle birlikte söz konusu yeni hükmün delilleri arasında sayılmışlardır. Burada bu ilke ve kaidelerin ibadetler konusunda Hanefîlerin içtihatlarına ve otaya koyduğu hükümlere etkileri Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinden örnekler verilerek ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. “Zaruret sebebiyle sabit olan şey, zaruret miktarınca takdir olunur.”¹⁹

(الثابت للضرورة يتقدر بقدرها)

Hanefîlere göre itikâfta bulunan kişi itikâf yerini ancak tuvalet ihtiyacını gidermek ve Cuma namazı kılmak için terk edebilir. Delilleri ise Hz. Aişe'den rivayet edilen “*Resûlullah, itikâfa girdiği yerden ancak beşeri ihtiyaçları nedeniyle çıkardı.*” hadisidir.²⁰ Çünkü bu ihtiyacın itikâf süresince meydana geleceği bilinmektedir. Cuma namazı için dışarı çıkmak da itikâf zamanında bilinen bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla bu iki sebeple itikâf mahalli dışına çıkmak âdete göre müstesna tutulmuştur.²¹ Mu'tekif, cuma kılınan bir camide itikâfta bulunmuyorsa cuma namazı için başka bir camiye gider ve namazını kıldıktan sora itikâf mahalline döner. İtikâfına cuma namazı kıldığı camide devam etmesi uygun

¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 117.

²⁰ Bkz. Tirmîzî, *Savm*, 80; Buhârî, *İtikâf*, 3; Ebû Dâvûd, *Sıyam*, 78.

²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 117.

olmaz. Çünkü itikâf yapan kimse itikâfını bir mescitte yerine getirmeyi borçlanmıştır. Dolayısıyla onu iki mescitte tamamlaması doğru olmaz.²² Hanefiler itikâf mahalli dışında cuma kılınan camide kalınacak süre konusunda da görüş beyan etmişlerdir. Mesela, Hasan b. Ziyad'a göre mu'tekifin, sünnetleriyle birlikte cuma namazını kıldıktan sonra beklemeden oradan ayrılıp itikâf mahalline dönmesi gerekir. Çünkü dışarı çıkmak ihtiyaç sebebiyle olmuştur.²³

Sonuç olarak mu'tekifin, mescitte giderilmesi mümkün olmayan söz konusu ihtiyaçlarını gidermesi için zaruret miktarını gözetmesi gerekir. Bu meselede "Zaruret sebebiyle sabit olan şey, zaruret miktarınca takdir olunur." kaidesi²⁴ hükme etkili olmuştur.

2. "Bir şeyin çoğu, bütünü yerine kâimdir."²⁵ (الأكثر يقوم مقام الكل)

Hanefî mezhebine göre, Ka'be'yi 'tavaf turlarının çoğunun yapılması' ihramdan tam anlamıyla çıkmanın caiz olması konusunda 'tavafın tamamı' yerine sayılmıştır. Hanefiler delil olarak şu izahı yapmışlardır: Kur'an'da açık olarak belirtilen husus Beytullah'ı tavaftır. Tavaf ise Beytullah'ın etrafında dönmekten ibarettir. Bunun açık ifadesi, tavafın tekrar edilmesini gerektirmemektir. Resûlullah'ın ifade ettiği 'yedi kez dönme' ise tavafın ancak bu şekilde 'geçerli' olacağı anlamında değil 'tamam' olacağı anlamındadır. Bu nedenle ihramdan çıkmanın cevazı bakımından tavafın çoğu yapıldığında tamamı yapılmış sayılır.²⁶ Aynı şekilde, tavafın çoğu yapıldıktan sonra sa'y yapılması da caizdir.²⁷

Bu kaideyle ilgili bir örnek de cemaatle namaz konusundadır. İmama rükûda yetişen kimse o rekâtın çoğuna yetişmiş sayılır. Bu kişi, rekâtının tamamında imama uymuş gibi kabul edilir.²⁸

²² Serahsî, *el-Mebsût*, III, 118..

²³ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 118.

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 117.

²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 63, IV, 45, 51.

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 42,43.

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 51.

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 43.

Oruç konusunda şu örnek verilebilir: Nafle oruç tutan kimse zevalden önce oruca niyet ederse günün çoğundaki niyetin varlığı sanki günün tamamında varmış gibi kabul edilir. Hanefîlere göre Ramazan orucunda da hüküm aynı şekildedir.²⁹ Buna göre, Ramazan orucuna şafak söktükten (fecrin doğuşundan) sonra niyet etmek caizdir. Hanefîler bu ilkeye dayanarak niyetin en geç gündüzün ilk yarısından önce yapılması gerektiğini, günün yarısını veya yarıdan fazlasını niyetsiz geçireceğinden dolayı bundan daha geç bir zamanda (zeval vakti ve daha sonrası) yapılan niyetin caiz olmayacağını söylemişlerdir.³⁰

İmam Züfer (ö. 158/775) dışındaki Hanefî müçtehitlerine göre, yolcu için de aynı hüküm geçerlidir. Yolcu zevalden önce memleketine gelirse, eğer daha önce yiyip içmediyse niyetlenir ve Ramazan orucuna devam eder. Çünkü bir kimsenin eda vaktinin çoğunda ikamete niyet etmesi, bütün vakitte ikamete niyet etmesi gibidir. Bu durumda, mukim ile zevalden önce evine dönen yolcu arasında hem ikamet bakımından hem de oruç bakımından bir fark yoktur. Zevalden önce niyetlenir ve orucuna devam eder.³¹ İmam Züfer'in izahın ise şöyledir: Yolcunun, günün ilk vaktindeki imsaki, farz oruç için borç değildi. Dolayısıyla bu imsakin farz oruç sayılması niyetin bulunmasına bağlı değildir. Mukimden farklı olarak yolcu hakkında niyet, günün ilk vaktinde var sayılmaz.³²

3. “Orucu bozmanın kefareti bir cezadır, şüphe ile düşer.”³³

(أَنَّ كَفَّارَةَ الْفِطْرِ عُقُوبَةٌ تُدْرَأُ بِالشُّبُهَاتِ)

Oruç konusuna has olan bu kaidenin etkili olduğu hükümlerden biri Ramazan ayında oruçlu olan yolcunun memleketine döndüğünde orucunu, “yolcunun oruç tutmasının caiz olmadığı” şeklindeki bir fetvaya dayanarak bozmasıdır. Hanefîlere göre bu kişiye kefaret gerekmez. Çünkü bu “fetva”, kefareti düşüren bir “şüphe” olarak değerlendirilir. Şüphe ise oruç kefareti düşürür.³⁴

²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 43.

³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 62.

³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 62.

³² Serahsî, *el-Mebsût*, III, 63.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 74.

³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 92.

Diğer bir örnek oruçlunun, ağzında kalan nohut tanesi büyüklüğündeki yemek kırıntısını yutması durumunda kefarete gerekip gerekmeyeceği konusudur. Ebû Yusuf'a göre bu durumda oruç bozulur, kaza gerekir kefarete gerekmez. Ebû Yusuf, nohut tanesi kadar bir miktarı toprağa benzetmiş ve gıda niteliği taşımayacağını söylemiştir. Ayrıca o, ağzın vücudun iç kısmına mı yoksa dış kısmına mı dâhil edileceği konusundaki ihtilâfları dikkate almış ve bunun oruç konusunda şüpheye yol açacağını söylemiştir. Kefaretler ise şüpheyle düşeceği için bu meselede kefarete gerekmeyeceğini söylemiştir.³⁵

Başka bir örnek Ramazan ayında oruçluyken unutarak yiyip içen veya unutarak cinsel ilişkide bulunan ve bunlar sebebiyle orucunun bozulduğunu zannederek yemeye ve içmeye devam eden kimsenin durumudur. Hanefîler'e göre bu kişiye sadece kaza gerekir, kefarete gerekmez. Çünkü onlara göre bu kişi, gerçekten şüphe edilecek bir konuda şüpheye düşmüştür. Zira bunları yapmakla orucun rükünü ortadan kalkar. Rükün olmayınca da ibadet devam etmeyeceğine göre adamın, orucu konusunda şüpheye düşmesi normaldir. Dolayısıyla burada, şüphe sebebiyle kefarete düşer.³⁶ Ancak bu durumda orucun bozulmayacağına dair o kişiye bir hadis/haber ulaşır ve bu halde yeme içmeye devam ederse İmam Muhammed'e göre, hem kaza hem de kefarete gerekir. Çünkü o kişinin zannı Resûlullah'ın sözü ile ortadan kaldırılmıştır. Zira Resûlullah bu durumdaki kimseye “*orucunu tamamlar*”³⁷ buyurmuştur. Hasan b. Ziyad kanalıyla Ebû Hanife'den gelen rivayete göre ise bu kişiye unutarak yiyenin orucunun bozulmayacağına dair hadis ulaşmış olsa bile kefarete gerekmez. Çünkü haber-i vâhid, kesin bilgi ifade etmez. Dolayısıyla onunla, şüphe ortadan kaldırmaz.³⁸

4. “Kesin olarak sabit olan şey, şüphe ile ortadan kalkmaz.”³⁹

(اليقين لا يزال بالشك)

³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 94.

³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 79.

³⁷ Buhari, *Savm*, 26; Müslim, *Sıyam*, 171.

³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 79.

³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 64.

Bu konudaki örneklerden biri abdest hakkındadır. Hanefîlere göre abdest aldığı bilen fakat bozulup bozulmadığı konusunda şüpheye düşen kimse abdestli kabul edilir. Abdestsiz olup da abdest alıp almadığından şüphe eden kimse ise abdestsiz kabul edilir. Çünkü şüphe, yakîn (kesin bilgi) ile sabit olan bir durumu ortadan kaldıramaz. Kesin olarak biline şey (yakîn) de şüphe ile ortadan kalkmaz.⁴⁰

Diğer bir örnek kadınların özel halleri ile ilgilidir. İlk defa kan gören mürâhika⁴¹ bir kız veya kadının Ebû Hanîfe'ye göre namaz ve orucuna ara vermesi gerekir. İmam Muhammed'e göre ise, kanama üç günü dolduruncaya kadar namaz ve orucuna devam eder. Çünkü yakîn olan tahâret halidir. Kanın âdet kanı olduğu ise şüphelidir. Zira üç gün dolmadan kanın kesilmesi ihtimali söz konusudur. Bu durumda kanamanın âdetten değil özürden kaynaklandığı anlaşılır. İmam Muhammed bu meselede, "Şekk ile yakîn zâil olmaz" şeklindeki fıkıh kaidesine dayanarak mürâhikadan gelen kanın üç günden az olması durumunda namaz ve oruç ibadetlerine devam etmesi gerektiğine hükmetmiştir.⁴² Eğer mürâhikanın kanı on günün sonunda kesilirse Ebû Yusuf'a göre, bu durumda ihtiyat esas alınır. Bu durumdaki kız üçüncü günün sonunda gusleder, sonraki yedi gün boyunca oruçlarını tutar, namazlarını kılar. Daha sonra da ihtiyaten, yedi gün boyunca tuttuğu oruç ve kıldığı namazları kaza eder. Çünkü ibadetlerde ihtiyat vaciptir.

İmam Serahsî bu içtihatları naklettikten sonra yaptığı değerlendirmede Ebû Yusuf'un görüşünü zayıf bulmuştur. Ona göre doğrusu, kanı görür görmez namaz ve oruç ibadetini bırakması gerektiğini söyleyen Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Çünkü mürâhika her an ergen olabilecek yaştadır. Kızlarda ergenliğin alameti de âdet kanıdır.⁴³

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 86.

⁴¹ Ergenlik çağının başlayabileceği zamana (erkek için on iki, kız için dokuz yaşına) ulaşmış da henüz ergen olmayan kişiye hakikaten veya hükmen ergen olacağı zamana kadar erkeğe murâhik, kıza da mürâhika denir. (Bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay, İstanbul 1998, s. 336.)

⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, III, 153, 154.

⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 153, 154.

Akşam vakti pamuğu (ped) temiz olanıyla değiştirerek yatan âdetli kadın sabah uyandığında onu, koyduğu gibi temiz bulursa yatsı namazını kılması (kaza etmesi) gerekir. Çünkü koyduğu pamukta her hangi bir lekenin olmaması, âdetinin sona erdiği konusunda “yakîn” ifade eder.⁴⁴

Bu kaideyle ilgili başka bir örnek de oruç konusuyla ilgilidir. Bir kimse sahur geciktirmesinden dolayı fecrin doğup doğmadığı konusunda şüpheye düşse ve buna rağmen yemeye devam etse orucu tamam olur. Çünkü fecrin doğuşu konusunda “şüphe” söz konusudur. Gecenin devam etmesi ise “yakîn”dir. Şek ile yakîn zâil olmaz.⁴⁵ İmam Serahsî’ye göre, bu durumdaki kimsenin gâlip reyî, vaktin ‘sahur vakti’ yönünde olduğu halde gerçekte fecir doğmuşsa o orucu ihtiyaten kaza etmesi müstehaptır. Çünkü ibadetlerde ihtiyat esastır. Fakat Hanefî Mezhebinde zâhiru’r-rivâye görüşe göre, orucu kaza etmesi gerekmez. Çünkü kazanın sebebi konusunda yakîn bilgiye sahip değildir. Asıl olan gecenin devam ettiğidir.⁴⁶

Hanefî müçtehitlerinden Kâsânî, oruçlunun güneşin doğuşu ile batışı hakkındaki şüphesinin oruca etkisi bakımından farklı olduğunu izah ederken “Kessin olarak sabit olan şey, şüphe ile ortadan kalkmaz” kaidesini esas almıştır.⁴⁷

5. “Bir şeyin fesadı, şer’an onun aslının bekâsına engel olmaz.”⁴⁸

(صفة الفساد لا تمنع بقاء أصله شرعا)

Hanefî mezhebine göre, hangi yıl olduğunu belirleyerek bir yıl boyunca oruç tutmayı adayan bir kimse, Ramazan ve Kurban bayramı günleriyle teşrik günlerinde oruç tutmaz. Çünkü bu günlerde oruç tutmak dinen yasaklanmıştır. Kulun adakta bulunarak bir ibadeti kendisine vacip kılma yetkisi vardır. Fakat yasaklanmış bir şeyi kaldırma yetkisi yoktur. Serahsî’nin ifadesine göre, Hanefîler daha sonra bu oruçların kaza edilmesi gerektiği görüşündedir.⁴⁹

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 151-152.

⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 77.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 77-78.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanai’*, II, 634.

⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 96

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 95.

İmam Züfer ve İmam Şafî'ye göre ise o günlerin kazası gerekmez. Çünkü bu günlerde oruç tutmak meşru değildir. Bu günlerde oruç tutmak meşruiyet bakımından gece oruç tutmak gibidir. Meşru olmayan bir şeyi adamak ise uygun değildir.⁵⁰ Züfer ve Şafî'nin delili Hz. Peygamber'in Kurban Bayramı ve teşrik günleri için “*Bunlar yeme içme günleridir.*” şeklindeki hadisidir.⁵¹

Hanefiler görüşlerini şöyle izah etmişlerdir: Hz. Peygamber bu günlerde oruç tutmayı yasakladıysa da bu yasak, tutulan orucun meşruluğunu ortadan kaldırmaz. Genel uygulamanın aksine bu günlerdeki imsakin meşruluğu, diğer günlerdeki imsakin meşruluğu gibidir. Hadisteki yasak,⁵² orucu fasit kılar. Bu nedenle vacip oruçların bu günlerde tutulması uygun olmaz. Fakat “fesat, şer'an orucun aslının bekasına mâni olmaz”. Bu tıpkı ihramını ifsat eden bir kimsenin durumu gibidir. İhramı fasit olsa da dinen hac fiillerini (vakfe, tavaf gibi) yapması gerekir. Hanefiler, o günlerde oruç tutulmaması gerektiğini, nehyedilen bir şeyin yapılmasını engellemek suretiyle kişinin günaha girmesine mani olmayı amaçlamışlardır. Onlara göre buna rağmen bu günlerde oruç tutarsa adağını yerine getirmiş olur.⁵³

Hanefiler bu meselede, oruç tutmanın meşru olmaması nedeniyle, tutulan orucun fasit olmasının, orucun aslını ortadan kaldırmayacağını, “Bir şeyin fesadı, şer'an onun aslının bekâsına engel olmaz.” kaidesine dayandırmışlardır.

Bu kaidenin etki ettiği içtihatlardan biri de güneş doğarken namaz kılmayı adayan kimsenin durumudur. Bu şekilde bir adakta bulunan kişi, namazını meşru olan başka bir vakitte kılması gerekir. Buna rağmen adadığı vakitte kılsa adağı yerine gelmiş olur. Çünkü bir şeyin fesadı, onun şer'an aslının bekâsına engel değildir.⁵⁴

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 95.

⁵¹ Ebû Dâvûd, Savm, 50; Timîzî, Savm, 58.

⁵² Hz. Peygamber kurban ve teşrik günlerinde oruç tutulamayacağı konusunda “*Bunlar yeme içme günleridir*” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Savm, 50; Tirmîzî, Savm, 58)

⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 96.

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 96.

6. “Başlamak tamamlamayı gerektirir.”⁵⁵ (إن الشروع ملزم للإتمام)

Bayram günü oruçlu olarak sabahlayan kimsenin durumu Hanefî müçtehitleri arasında tartışılmıştır. Bu durumdaki kimse orucunu bozarsa Ebû Hanîfe'ye göre kaza etmesi gerekmez. Çünkü bayram günü olduğu için devam etmesinde masiyet (günah) söz konusudur. Bu durumda zaten eda edilen kısım da fasit olmuş olur. Bu, adak orucuysa o zaman tamamlaması gerekir.⁵⁶

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise; bayram günü oruçlu olarak sabahlayan kimse orucunu bozduysa onu daha sonra kaza etmesi gerekir. Onlar bu içtihatlarını “ (İbadete) başlamak tamamlamayı gerektirir.” ilkesine dayandırmışlardır. Çünkü bu günlerde oruç tutmanın yasak olması oruca başlamanın sıhhatine mâni olmaz. Dolayısıyla orucu bozmak kazayı gerektirir. Mekruh vakitlerde namaza başlamak da böyledir, başlanmışsa tamamlanmalıdır.⁵⁷ Yine bu ilkeye göre, diğer günlerde başlanan orucu tamamlamak esastır, bozulursa daha sonra kaza etmek gerekir.⁵⁸

Bu ilke ile ilgili diğer bir örnek, bir kadının nafle orucunu bozduktan sonra âdet olması durumunda o günün orucunu kaza edip etmeyeceği konusudur. Hanefîlere göre bir kadın nafle oruca niyetlenerek sabahlasa sonra onu bozsa sonra da âdet görse bozduğu orucu başka bir günde kaza etmesi gerekir. İmam Züfer'e göre kaza etmesi gerekmez. Çünkü ona göre, günün sonunda görülen âdet, oruca engel olma açısından başında görülen âdet gibidir.⁵⁹

Züfer dışındaki Hanefîler içtihatlarını şöyle temellendirmişlerdir: Başlangıçta orucun edası için bütün şartlar oluşmuştur. Başladığı orucu bozduğunda ise kazası, zimmetinde bir borç olarak vacip olur. Bozduktan sonra ortaya çıkan âdet halî, o orucun, zimmetinde borç olarak kalmasına mâni olmaz. Eğer orucunu bozmadan önce âdet olsaydı bunun hükme etkisi olurdu. Ayrıca, oruca

⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 70.

⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 97.

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 97.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 97.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 83-84.

başlamak, adamak gibidir. Şayet o gün oruç tutmayı adanmış olsaydı ona kaza gerekirdi. Hanefilere göre bu mesele, teyemmümla nafilâ namaza başlayan kimsenin suyu gördüğünde o nafilâ namazı kaza etmesine benzer.⁶⁰

Söz konusu kaide ile ilgili örneklerden biri de kadının nafilâ namaza başladığında âdet görmesi durumudur. Hanefilere göre bu durumdaki kadın temizlendiğinde onu kaza etmesi gerekir. Çünkü başlamak eda etme konusunda adakta bulunmak gibidir, bağlayıcıdır. Eda edilmezse kazası gerekir. Farz namazlar için aynı şey geçerli değildir. Bu nedenle farz namazı kılariken âdet olan kadın daha sonra onu kaza etmez. Çünkü farz, âdet hali ile sakıt olmuştur. Ayrıca farz namaz adağa konu olmayan bir namazdır. Bu bakımdan adağa kıyas edilemez.⁶¹

7. “Asilla halef bir arada bulunmaz.”⁶² (الجمع بين الخلف و الأصل لا يكون)

Hanefî mezhebine göre, hamile ve emzikli kadın, oruç sebebiyle kendisinin veya çocuğunun sağlığından endişe ederse oruç tutmayabilir veya bozabilir.⁶³ Delil ise Hz. Peygamber’in şu hadisidir: “Allah Teâla yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırmıştır; gebe kadınlara emzikli kadınlardan da orucu kaldırmıştır.”⁶⁴

Hanefî mezhebine göre bu durumdaki kadınlara sadece kaza gerekir, kefalet gerekmez. Kaza etmek yerine fidye vermek isteseler bu caiz olmaz. İmam Şafî’ye göre ise, kadın kendi sağlığı hakkında endişe duyarak tutmazsa fidye gerekmez, kaza gerekir; çocuğun sağlığını düşünerek tutmazsa o zaman kaza değil fidye gerekir. Her ikisini düşünerek tutmazsa hem kaza hem de fidye gerekir. İmam Şafî, delil olarak İbn Ömer’in bu konudaki görüşünü almıştır.⁶⁵

⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 83-84.

⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 15.

⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, III, 100.

⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 98-99.

⁶⁴ İbn Mâce, Sıyâm, 12; Tirmizî, Savm, 21; Ebû Dâvûd, Sıyam, 43.

⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 99; Bkz. Şafî, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, Beyrut 1990/1410, VII, 226. Ayrıca hamile ve emzikli kadının orucu konusuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Mehmet Dirik, “İslâm Fıkında Ceninin Yaşama Hakkını Koruyan Düzenlemeler”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Ekim 2013, sy: 22, s. 49-52.

Hanefîler bu durumun, hasta ve misafire kıyasla fidyeyi değil sadece kazayı gerektireceğini söylemişlerdir. Hem kaza hem de fidye gerekir demek doğru değildir. Çünkü fidye orucun yerine meşru kılınmıştır. Oysa oruçla (asıl) onun yerine geçen şeyi (fidye) birleştirmek caiz olmaz. Ayrıca fidye oruç tutmaya gücü yetmeyenlere nass ile sağlanan bir kolaylıktır. Hamile ve emzikli kadınlar ise bu durumları sona erdikten sonra oruç tutmaya güçleri yetecekleri bir vakitte oruçlarını kaza ederler.⁶⁶

8. “Niyetin şart kılınması, filin ibadet olması içindir.”⁶⁷

(إشترط النية ليصير الفعل قربة)

Bu kaide Hanefî mezhebine göre ibadetlerde niyetin esas olduğunu göstermektedir. Bu ilke ‘ibadet ve ihlas ancak niyetle gerçekleşir’ şeklinde de ifade edilmiştir.⁶⁸

Hanefîlere göre, ister Ramazan ayında ister Ramazan ayı dışında olsun, niyet edilmedikçe oruçlu olunmaz. Onlara göre, bir filin ibadet olması için niyet şarttır. Zira ihlâs ve kurbet (ibadet) ancak niyet ile hâsıl olur. Niyetin şart oluşunun delili ise, “*Halbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve Hanîfler olarak Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.*”⁶⁹ ayetinin ifade ettiği mânâ ile “muhlisîne” (dini yalnız Allah’a has kılarak) lafzıdır.⁷⁰

Hanefî mezhebine göre, sâime hayvanlarının zekâtını ödemediği ölen bir kimsenin evine zekât memuru gelse vârislerinin elindeki bu hayvanlardan, ölen kişi adına zekât alamaz. Ancak ölen kişi ölmeden önce zekâtının verilmesini vasiyet etmiş ise zekât, terekenin üçte birinden alınır.⁷¹ Hanefîler görüşlerini şöyle izah etmişlerdir: Zekât mükellefi öldükten sonra mallarının mülkiyeti kendisinden çıkar, varislerine intikal eder. Vâris, mûrisinin zekâtını ifa konusunda nâib

⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 99-100.

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 86.

⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 86.

⁶⁹ Beyyine, 98/5.

⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 86.

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 186.

kınamaz. Çünkü farz olan şey bir ibadettir. İbadet ise, hakikaten veya hükmen üzerine farz olan kimsenin niyeti ve fiili olmaksızın gerçekleşmez. Murisin vasiyeti olmadığı için bu niyabet cebrî bir şekilde gerçekleşmiş olur. Bu şekilde ibadet eda edilmez. Bu nedenle vâristen murisinin zekâtını talep etmek caiz değildir. Fakat vasiyet ederse terekenin üçte birinden ödenir.⁷² Burada Hanefîlerin ibadetlerin ifasında mükellefin niyet ve filini esas aldıkları görülmektedir. Ayrıca malî nitelikli ibadetlerde niyabetin ancak mükellefin izni veya vasiyetiyle caiz olacağı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

9. “Saime hayvanlarda zekâtın vacip olması, aynî varlık olmaları itibariyledir.”⁷³ (إن وجوب الزكاة في السائمة باعتبار العين)

Saime hayvanlardan zekât verilebilmesi için bir yıl geçmiş olması şartı vardır. Mükellef, bir yıl dolmadan bir gün önce sâime hayvanlarının tamamını veya bir kısmını ister kendi cinsi isterse başka bir cins hayvan mukabilinde satsa, Hanefîlere göre yıl şartı bozulur, kesintiye uğrar.⁷⁴ Onlar bu konuda “Saime hayvanlarda zekâtın vacip olması aynî varlık olmaları itibariyledir.” kaidelerini esas almışlardır. Nisap ve nema konusunda da durum bu şekildedir. Her ikisinde de ‘ayn’ dikkate alınır.⁷⁵ Nisap miktarına ulaşan sâimelerin kıymeti 200 dirhem değerine ulaşmasa da yukarıdaki kaideye göre zekât vacip olur. Şayet hayvanlar ticarî maksatla elde bulunduruluyorsa o zaman ‘ayn’a değil kıymete itibar edilir. Kıymetleri 200 dirheme ulaşmışsa sayıları nisap miktarına ulaşmasa bile zekât vacip olur.⁷⁶

Bu kaideyle ilgili diğer bir örnek de kör, arık ve küçük sâime hayvanların nisaba dâhil edilip edilmemesi meselesidir. Hanefîlere göre, bunlar zekât nisabına dâhil edilir fakat zekât olarak verilemezler. Hanefîler bu tür hayvanların ayn olmaları itibariyle sayıya (nisab) dâhil etmişlerdir.⁷⁷ Delilleri ise Hz. Ömer’in sözüdür. İnsanlar zekât memurlarını Ömer’e şikâyet edip: “Onlar zekât için

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, II, 185-186.

⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 166.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 166.

⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 166, 167.

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 178.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 172-173.

küçük kuzuları hesaba katıyorlar fakat onları almıyorlar” dediklerinde o şöyle demiştir: “Çoban omuzunda getirse bile küçük kuzuyu zekât için say. Biz körpe yavrulu hayvanı, etlik olarak besleneni, gebe olanı, damızlık koçu size bırakmadık mı? Bu, malın en değerlisi ile en düşüğü arasında orta yoldur.”⁷⁸

10. “Malda Allah hakkının sabit oluşu, o malın satışına engel olmaz.”⁷⁹

(أن تعلق حق الله تعالى في المال لا يمنع جواز البيع فيه)

Bu kaidenin örneklerinden biri zekâtı verilmeyen sâime hayvanların satışı konusudur. Hanefî mezhebine göre bir kimsenin, üzerinden bir yıl geçmiş sâime hayvanlarını, zekâtlarını vermeden satması caizdir.⁸⁰ Hanefiler, içtihatlarına esas olarak Hâkim b. Hizam hadisini almışlardır. Buna göre; Hz. Peygamber, kendisine bir kurbanlık alması için Hâkim’e bir dinar vermiş, O da bir dinara kurbanlık almış ve onu iki dinara sattıktan sonra tekrar bir dinara bir koyun almış, Hz. Peygamber’e bir koyun ve bir dinar getirmişti. Hz. Peygamber, “*Allah senin alış verişini bereketlendirsin*” diyerek onun yaptığı bu alış verişini onaylamıştır.⁸¹

Serahsî bu hadisi zikrettikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: “Bu hadisten Hz. Peygamber’in, üzerinde Allah hakkı olan kurbanlığın satışına cevaz verdiği anlaşılmaktadır. Biz bu uygulamadan hareketle şu ilkeyi benimsedik: ‘Malda Allah hakkının sabit oluşu, o malın satışına engel olmaz’. Dolayısıyla böyle bir satış bâtil değil nâfizdir.”⁸²

Bu konuda başka bir örnek de toprak mahsullerinin zekâtıyla ilgilidir. Hanefî mezhebine göre öşrü verilmeden önce toprak mahsulünün satılması durumunda onun öşrü müşteriden veya satıcıdan alınır. Eğer müşteriden alınırsa müşteri öşür bedelini satıcıdan geri alır. Zekât memuru isterse öşrü satıcıdan da alabilir.

⁷⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdükkadir Atâ, Dâru'l-kütübü'l-imiyye, Lübnan-Beyrut, 1424/2003, V, 169; Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, II, 172-173.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 173.

⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 173.

⁸¹ Bkz. Ebû Dâvûd, Büyü, 28; Tirmîzî, Büyü, 34.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, II, 173-174.

Yani her iki durumda da satılan mahsulün zekâtı alınır. Çünkü tarladan çıkarılan mahsulün onda biri fakirin, onda dokuzu da mal sahibindir. Hanefîlere göre bu meselede mahsulün onda dokuzluk kısmının satışı geçerli olurken onda birlik öşür miktarının satışı nâfiz değildir. 1/10'luk öşür miktarı yukarıda ifade edildiği gibi zekât memuru tarafından müşteriden veya satıcıdan alınır.⁸³ Sonuç olarak öşrü verilmeden önce yapılan satış işlemi hukuken geçerlidir. Zekâtın ödenmemiş olması satış muamelesinin geçerliliğine engel olmaz. Fakat daha sonra satışı yapılan malın öşrü ödenir.

11. “(Sâimelerde) nisabın başlangıcı temel kılınır, ondan fazlası buna bina edilir.”⁸⁴ (ان أول النصاب يجعل أصلا و ما بعده بناء و تبعا)

Nisabı aşan bir malın az bir kısmı telef olsa, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’a göre helâk olan kısım, nisaptan değil nisabı aşan kısımdan kabul edilir. Bu kayıp sebebiyle nisapta bir azalma olmadığı sürece zekât sâkit olmaz.⁸⁵

İmam Muhammed ve Züfer e göre ise, telef olan kısım sadece nisabı aşan kısımdan değil malın tamamından kabul edilir. Onların delili “*Beş deveden dokuz deveye kadar bir koyun zekât verilir.*”⁸⁶ hadisidir. Bu hadis zekâtın, beşten dokuzaya kadar olan develerin tamamı için geçerli olduğunu haber vermektedir. Bu ise, artan malın (nâmî), zekâtтан muaf olmadığı anlamına gelir. Nisabın üzerindeki mal da artan mal (nâmî) olduğuna göre o da zekâtтан hâlî olmaz.⁸⁷

Ebû Hanife ve Ebû Yusuf ise bu meselede, Amr b. Hazm hadisini esas almışlardır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Beş saime devede bir koyun zekât vardır. On oluncaya kadar fazlasında bir şey yoktur.*”⁸⁸ Buna göre Hz. Peygamber, beş saime deveden bir koyunun zekât olarak verilmesini emretmiştir. Sayı 10’a ulaşıncaya kadar aradaki develerden zekât gerekmez. Bu hadis, ‘nisabı aşan kısmın’ vücûba dâhil olmadığına dair bir nasıttır.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 206.

⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 176.

⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 176.

⁸⁶ Bkz. Buhârî, Zekât, 33.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 176.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, Zekât, 4; Tirmizî, Zekât, 4; Nesâî, Zekât, 9.

İmam Serahsî bunu şöyle izah etmektedir: Nisabı aşan kısım, nisaba tâbidir. Dolayısıyla asıl ve asla tabi olan malda az bir miktarda helâk meydana gelse, helâk olan kısım asıldan değil ona tâbi olandan sayılır. Yani azalma asılda değil ona tâbi olanda meydana gelir. Bu mesele, ‘mudârabe’ye⁸⁹ benzer. Şöyle ki, mudârabe usûlü ortaklıkta kâr elde edildikten sonra bunun bir kısmı helâk olsa helâk olan kısım sermayeden değil kârdan düşülür. Dolayısıyla kârdan bir miktarı helâk olmuş sayılır.⁹⁰

Ebû Hanife’nin bu konudaki ilkesi şudur: “Nisabın evveli asıldır, sonrası ona tâbidir.” Helâk olan da ilk nisab üzerine ziyade olan şeyden sayılır ve sanki hiç mülkiyetinde değilmiş gibi kabul edilir. Meselâ, bir adamın 35 devesi olsa ve üzerinden bir yıl geçtikten sonra bunlardan 15’i kayıp veya helâk olsa Ebû Hanife’ye göre bu kimse, kalan 20 deve için zekât olarak dört koyun vermesi gerekir. Helâk olan miktar hiç yokmuş gibi kabul edilir.”⁹¹

12. “Kişinin mukîm olması asıl, seferî olması ârizîdir.”⁹²

(ان الإقامة للمرء أصل و السفر عارض)

Müteahhirûn Hanefî uleması İslâm ülkesinde çadırlarda yaşayan göçebe halkın mukim mi yoksa seferî mi sayılacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları onların sürekli yer değiştirmeleri sebebiyle asla mukîm sayılamayacağını, seferî olacaklarını söylemişlerdir. Örnek olarak da göçebe hayat süren bazı Arap kabileleriyle Türkleri zikretmişlerdir.⁹³

Aralarında Serahsî’nin de bulunduğu diğer Hanefî müçtehitleri ise, söz konusu insanları mukîm kabul etmişlerdir. Çünkü onlara göre kişinin mukîm olması asıldır, seferîlik ise arızî (geçici) bir durumdur. Ayrıca göçebe hayatı süren insanlar bir yerden diğer bir yere giderken seferîliğe niyet etmezler. Onların yaşam biçimi bu şekildedir. Dolayısıyla asıl itibariyle mukîmdirler.⁹⁴

⁸⁹ Mudârabe, emek-sermaye ortaklığı demektir.

⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 176.

⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 176.

⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 249.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 249.

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 249.

Sonuç

Çalışmamızda yer verdiğimiz asıllardan bir kısmını kavaid kitaplarında *fıkıh kaidesi*, *küllî kaide* gibi başlıklar altında yer alan fıkıh ilkeleri arasında görmek mümkündür. İbadet konularıyla ilgili bu örnekler Hanefî fıkıh kitaplarındaki asıllardan sadece bir kaçıdır. Hanefilerin *el-asl* kelimesine yükledikleri anlam bazen *ayet*, *hadis*, *sahabe sözü*, *icma gibi şer'î deliller*, bazen de *fıkıh kaidesi* şeklinde olmuştur. Seçtiğimiz örnekler daha çok küllî kaide şeklinde nitelendirilebileceğimiz asıllardır. İlk dönem furû kitaplarında gördüğümüz söz konusu asılların fakihlerin zihninde ana ilkelere dayanan bir fıkıh anlayışının varlığını gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu anlayış kavâid literatürünün oluşmasında etkili olmuştur.

Taharet, namaz, oruç, itikâf, hac, zekât, fitre ve diğer ibadetlerin uygulamasıyla ilgili birçok meselede Hanefiler *el-asl*, *el-mezheb*, *ez-zâhir*, *el-mezheb*, *el-câmi'* ve *el-kıyâs* gibi lafızlarla adlandırdıkları fıkıh kaideleriyle fetva ve içtihatlarını temellendirmeye çalışmışlardır. Bu yöntem yapılan içtihatları ayet, hadis, sahabe sözü veya sahabenin icmâi gibi delillerden birine dayandırdıktan sonra, o içtihadı desteklemek için ayrıca söz konusu asılları ek bir delil olarak zikretmek şeklinde gerçekleşmiştir. İmam Serahsî ve Kâsânî gibi Hanefî fıkıh bilginlerinin furû kitaplarında mezhep içindeki farklı görüşlerden birinin tercih edilmesi durumunda, tercih sebebi olarak bir takım asılların dikkate alındığı da görülmektedir. Tercih içtihadı bağlamında değerlendirilebilecek bu tür yöntemin özellikle İmam Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde sık kullanıldığı görülmektedir.

Küllî kaide olarak da nitelendirilen *asıllar* (ilkeler) müçtehitlerin içtihatlarına yön vermek suretiyle fikhın zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. İslam hukuku, insan hayatının her alanıyla bağı olan bir bilim dalıdır. Hayatın her alanıyla ilgisi olan bir bilim dalında, hukuka ilişkin bütün teferruatın öğrenilebilmesi neredeyse imkânsızdır. Bu sebeple fakihler çözmekle karşı karşıya kaldıkları meseleleri belli ölçütler çerçevesinde bir araya getirerek bunlardan küllî nitelikte kurallar belirlemişler ve ortaya çıkan yeni meselelere bu kurallar yardımıyla

daha kolay ve daha etkin çözümler getirmeye çalışmışlardır. İbadetlerle ilgili konularda da söz konusu esasların önemli ölçüde dikkate alındığını araştırmamızda tespit ettik, bazı örneklerle yer verdik. Geçmişte olduğu gibi bugün de bu ilkelerin günlük hayatta karşılaştığımız meselelerin çözümünde yol gösterici olma özelliklerini sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986.
- Baktır, Mustafa, “*İslam Hukukunda Küllî Kaideler*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1988.
- Beyhakî Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdükkadir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-imiyye, Lübnan-Beyrut, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sabîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed (ö. 430/1039), *Te'sîsü'n-nazar*, Mısır, ty.
- Dirik, Mehmet, “İslâm Fıkıhında Ceninin Yaşama Hakkını Koruyan Düzenlemeler”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Ekim 2013, sy: 22. (ss. 45-62)
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as (ö. 275/889), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay, İstanbul 1998.
- Hadimî, Ebû Said (ö. 1176/1762), *Mecâmiu'l-bakâik*, İstanbul ty.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/887), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm (ö. 970/1563), *el-Eşbah ve'n-nezâir*, Mısır 1904.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-sanâi fi tertîbi's-şerâi'* (nşr. Ali Muhammed Muavvez-Âdil Ahmed Abdülmevcûd) Beyrut 1997.
- Kaşıkçı, Osman, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları No: 6, İstanbul 1997.
- Kerhî, Ebü'l-Hasen Ubeydullah b. el-Hüseyin (ö. 340/952), *er-Risale*, (Debûsî'nin *Te'sîsü'n-nazar*'ı ile birlikte basılı), Mısır ty.
- Kızılkaya, Necmettin, “Hanefî Fürûu *Fıkıh Eserlerinde Fikhî Kaidelerin Uygulama Alanına Bir Örnek Olarak Bedâiu's Sanâi'* ” İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 8, 2006.

-, “Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011.
-, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukuna Küllî Kaideler*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâ'idü'l-fıkhiyye*, Dâru'l-kalem, Beyrut 1994.
- Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Şafî, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, Beyrut 1990/1410.
- Özkan, Mehmet, *Hanefîlere Göre İbadetlerin Uygulamasına İlişkin İctihâtlar*, Emin Yay., Bursa 2012.
- Rûdânî, Muhammed b. Süleyman (ö.1094) *Cem'u'l-fevâ'id min câmi'i'l-usûl ve mecmai'z-zevâ'id*, çev. Naim Erdoğan, Tahrir: Yusuf Özbek, C. I-VI, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Özel, Ahmet, “Asıl”, DİA, III, İstanbul 1991.
- Pekcanlı, Ali, *Fikhî Risaleler*, Ek Kitap, İstanbul, 2012.
- Yaman, Ahmet, “Sahâbenin Fikhî Mezheplere Kaynaklığı”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 38, 2014.
- Yıldırım, Mustafa, *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları-17, İzmir 2009.

[*Din Psikolojisi*]

DİASPORİK YAŞAMIN PSİKO-ANATOMİSİ - II: MÜSLÜMAN-TÜRK GÖÇMENLERİN ÇALIŞMA VE CİNSEL YAŞAMLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Mustafa KOÇ*

ÖZET

Yedi ayrı makale dizisinden oluşan araştırmanın bu ikinci makalesinde, öncelikle Müslüman-Türk göçmenlerin “çalışma yaşamı” üzerine elde edilen nitel bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra ise adı geçen örneklem grubunun “cinsel yaşamları” üzerine saptanan diğer nitel verilerin analizleri yapılmıştır. Araştırma konusuna ilişkin yapılan nitel analizler sonucunda; “(a) çalışma yaşamlarıyla ilgili olarak Müslüman-Türk göçmenlerin çoğunluğunun işçi sınıfında bir yaşam sürdürdükleri; katılımcıların dış-göç motivasyonlarının farklılaşması sebebiyle ekonomik nedenlerin yanı sıra eğitim amaçlı dış-göçün de yaşandığı; Türk azınlık grubunun kendi aralarındaki iç çekişmesinin, iş yaşamında başarılı olmama nedenlerinden biri olduğu; (b) cinsel yaşamlarıyla ilgili olarak da evli olmayan göçmenlerin evli olanlara göre ‘evlilik öncesi’ ve ‘evlilik dışı’ cinsel ilişkiye yönelik daha seküler bir tutum geliştirdikleri; yine evli olmayanların evlilik dışı cinsel ilişkide buldukları ve bu göçmenlerin dinsel inanç düzeylerine bağlı olarak da bu türden bir ilişki sonrasında suçluluk ve günahkârlık duygusu yaşadıkları” gibi bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, Diasporik yaşam, Azınlık grup, Çalışma yaşamı, Cinsel yaşam.

* Doç. Dr.; Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Bilim Dalı Öğretim Üyesi & Manevi-Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü;
[e-posta: mustafakoc@balikesir.edu.tr]

ABSTRACT

Psycho-anatomy of the diasporic life-II: A Qualitative study on Turkish-Muslim immigrants' working and sexual lives

This second article of the research, composed of seven individual articles, initially provides the obtained qualitative findings on Turkish-Muslim immigrants' "working life". It, then, analyzes the other qualitative findings, based on the mentioned sample group's 'sexual lives'. As a result of the qualitative analysis of the research, some of the findings are as follows: "(a) regarding the working life, the majority of Muslim-Turkish immigrants live in the working class; because of the different motives of emigration of the participants, they have immigrated for economic reasons as well as educational purposes; Turkish minority group's conflict among themselves is one of the reasons for not being successful in their business life; (b) regarding the sexual life, unmarried immigrants develop a more secular attitude towards 'premarital' and 'extramarital' sexual intercourse than the married ones; and they also have 'extramarital' sexual intercourse and so feel a sense of guilt and sinfulness after extramarital sexual intercourse with regard to the levels of their religious belief."

Keywords: Immigrant, Diasporic life, Minority group, Working life, Sexual life.

Giriş

Diasporik bir içeriğe sahip dış-göç olgusu, modern dünyanın en önemli psiko-sosyal gerçekliklerinden biri olarak, toplumların dönüşmesi ve farklılaşması bakımından coğrafyadan siyaset bilimine, sosyolojiden edebiyata kadar çok farklı alanlarda disiplinler arası bir perspektiften sosyal bilimcilerin ilgi duydukları çalışma konularından biridir. Bu alana ilişkin Türkiye'de de son dönemde önemli bilimsel etkinlikler yapılmaya başlanmıştır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi tarafından 29-30 Mayıs 2015 tarihleri arasında "Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu" da bu bağlamda yapılan bilimsel aktiviteler arasında yerini almıştır (örnek çalışmalar için bkz. Gezgin, 2015: 91-102; Pusch, 2015: 303-322).

Dış-göçlerin sebep ve sonuçları, ülkelerin kültürel, ekonomik ve sosyal yapıları üzerindeki etkileri, göçmenlerin göç ettikleri ülkelere entegrasyon ve

asimilasyon süreçleri, yaşadıkları güçlükler gibi durumlar her alandan sosyal bilimcinin ilgiyle incelediği konulardır. Dolayısıyla dış-göç bağlamında göçmenlerin iki farklı toplumun buluşma veya ayrışma noktasında yer almaları ve iki yönlü etkilenmeye açık olmaları, onların oldukça karmaşık bir psiko-sosyal yaşam örgüsüne sahip olmalarını sağlamıştır. Gündelik yaşam içerisinde farklı olanların sınırında yer almak, analizi o kadar kolay bir durum değildir. Bu anlamda Avrupalı Türklerin dış-göç deneyimleri oldukça dikkat çekicidir. Türkiye'nin dış-göç tarihi, yarım yüzyıl öncesinde vatandaşlarını ekonomik kazanç sağlamak amacıyla Avrupa'ya işçi olarak göndermesiyle başlamıştır. Türkiye'nin kırsal kesimlerinden Avrupa'ya göç eden Türk işçiler, aslında Avrupa'ya kalıcı olarak yerleşmek amacıyla gitmemişlerdir. Onlar, Türkiye'de yüksek orandaki işsizlik sonucu ailelerini ve ülkelerini bırakarak başta Almanya olmak üzere, Fransa ve Danimarka gibi çeşitli Batı Avrupa ülkelerine ekonomik kazanç sağlamak amacıyla çıkmışlardır. Dilini, kültürünü ve yaşam tarzını bilmedikleri bu ülkelerde tutunmaları ve yaşamsal koşulların ürettiği psiko-sosyo-antropo-ekonomik problemlerle başa çıkmaları, başarı ve dram arasında önemli yaşamsal deneyimler ortaya çıkarmıştır (ayrıca krş. Alpau, 2015: 201-210).

Geçici işçi statüsüyle Avrupa'ya giden birçok Müslüman-Türk göçmen, yıllar geçtikçe Türkiye'ye dönüşün giderek zor olduğunu görmüşlerdir. Bütün Avrupa ülkelerinde işçi alımı anlaşmalarının iptal edilmesiyle birlikte Türk işçiler, içinde yaşadıkları ülkeye yerleşmeyi temel alan Avrupalı olma yönünde kararlar almak durumunda kalmışlardır. Avrupa ülkelerinin, Türk işçileri geçici işçi statüsünde değerlendirmeleri ve onları uzun yıllar göçmen olarak görmemeleri, Türk göçmenler için zorlu bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Fakat misafir işçilerin, ülkelerine dönme şartlarının giderek kaybolduğunu anlamalarıyla birlikte, Türkiye'deki ailelerini yanlarına almaları, psiko-sosyo-antropolojik bağlamda yeni bir yaşamsal sürecin de başlamasına sebep olmuştur. Onlar artık misafir işçi statüsünden Avrupa vatandaşı olma yolunda adımlar atmaya başlamışlardır. Nitekim birçok Avrupa ülkesi zamanla misafir işçilerin artık ülkelerine dönemeyeceğini kabul ederek Müslüman-Türk göçmenlerin kendi ülkelerine sağlıklı biçimde entegrasyonu konusunda ciddi sosyal politikalar geliştirmeye başlamışlardır.

Yukarıda sözü edilen bu sürecin çok kolay olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Özellikle Avrupa ülkelerinde son yıllarda artan işsizlik, yabancı göçmenlere bakışın giderek olumsuzlaşmasına psiko-sosyal zemin hazırlamıştır. Türk göçmenler ise içinde yaşadıkları ülkelerde hem bu olumsuzluklarla başa çıkmak hem de anavatanlarıyla bağlantılarını devam ettirmek durumunda kalmışlardır. Onların ülkeleriyle son dönemde oluşturdukları psiko-sosyal bağlantıların temelini ise büyük ölçüde ikinci kuşak göçmenlerin yaptığı ‘ithal damat-gelin’ temeline dayalı evlilikler oluşturmuştur. Dolayısıyla oluşturulan bu yeni akrabalık formu, aynı zamanda Türk göçmenlerin anavatanlarıyla ilişkilerinin de zorunlu olarak devamlılığını sağlamıştır. Fakat bu ikinci kuşağın Türkiye’den evlenme oranlarının yüksek olması, birçok Avrupa ülkesinde önemli bir tartışma konusu ortaya koymuş ve ikinci vatanın yönetimleri tarafından bu durumun entegrasyon sürecini engellediği iddia edilmiştir. Bu sebeple bazı Avrupa ülkeleri, süreç içinde yeni yasal düzenlemeler yaparak, ‘ithal damat-gelin’ olayının önüne geçmeyi hedeflerken, aynı zamanda Avrupa’daki göçmen grupları için yeni göçmen ve entegrasyon politikaları geliştirmeye başlamışlardır (Kaya, 2008: 150-151).

Öte yandan çalışma yaşamına ekonomik katkıları bağlamında, göçmenler kaynak ülkeler (gönderen) ve hedef (ev sahibi) ülkeler bakımından farklı önemlere sahiptirler. Bu önemin niteliği, küreselleşmenin de etkisiyle her geçen gün daha da karmaşık bir duruma gelmektedir. Özellikle düzenli göç hareketlerinde göçmenler, ilk olarak hem ‘kaynak’ ülkeler hem de ‘hedef’ ülkeler için maddi-ekonomik katkıları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Göçmenleri kabul eden ülkeler için işgücü açığı daha az bir maliyetle karşılanıp ekonomi büyütülürken; genelde daha az bir gelişmişlik durumuna sahip kaynak ülkeler için göçmen işçiler, mali ve ekonomik bakımdan son derece önemli bir ‘döviz gelir kaynağı’ rolü oynamışlardır (Erdoğan, 2013).

Bugün pek çok ülke için gelişmiş ülkelerde bulunan vatandaşları tarafından gönderilen dövizler, anavatan ekonomileri içinde olağanüstü önemli bir yer tutmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre 2013 yılında gelişmekte olan ülkelere, göçmenleri üzerinden gelen döviz 410 milyar dolar düzeyindedir. Döviz girişi

1960'lı yıllarda başlayan Türk işçi göçünün de önemli, hatta başlangıçta devlet için en önemli özelliği olmuştur. 1975'te Türk işçilerinin ülkelerine gönderdikleri 1,3 milyar dolar tutarındaki döviz, ülkenin toplam 1,4 milyar dolar olan ihracatına neredeyse denk bir büyüklüğe ve öneme sahip olmuştur (Erdoğan, 2015: 125-126).

Ayrıca potansiyel yararları kullanabilmenin önemli bir önkoşulu da, göçmen işçilerin çalışma koşullarını yeterli düzeye çekmek için çaba göstermektir. Birçok göçmene göre çalışmak için göç etmek, yararlı ve olumlu bir deneyimdir. Fakat göçmen işçilerin büyük bir bölümü için içinde yaşadıkları ülkelerdeki çalışma koşulları, sömürüye ve kötüye kullanıma dayalıdır. Bu koşullar, 'zorla çalıştırılma, düşük ücret, sağlıksız çalışma ortamları, sosyal güvenlikten yoksunluk, insan hakları ihlali, ayrımcılık, sosyal dışlanma' şeklinde özetlenebilir. Göçmen işçilerin haklarının korunması için oluşturulan kuruluşların geliştirilmesi ise göçlerin ve buna bağlı sömürünün artmasının oldukça gerisinde kalmıştır.

Çalışma koşulları bağlamında göçmen işçilere yönelik uygulamalara ilişkin kaygılar, ILO tarafından geliştirilen birçok uluslararası çalışma standardınca ortaya konmuştur. Bu kaygılar, 'işçilere işgücünün karşılığını ödemeyi, çalışma saatlerini, ücretli tatilleri (izinleri), çalışmak için uygun olan minimum yaşı, iş güvenliğini, sağlık ve sosyal güvenlik önlemlerini' içermektedir. Uluslar arası istihdam güvenliğinde göz önünde bulundurulması gereken temel ilke, işçilere dönük uygulamalardaki 'eşitlik ilkesi'dir. Bu maddeye göre devletler, aynı iş gücünü harcayan tüm göçmen işçilere, eşit çalışma koşullarını garantilemek zorundadır. Fakat çalışma koşullarındaki ve işçilere yönelik uygulamalardaki yapısal eşitsizlikler, göçmen işçilerin kendi aralarında ve göçmen işçiler ile yerli işçiler arasında olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bazı eşitsizlikler, 'göç statülerindeki farklılıklardan, nitelik profillerinden, istihdam sektörlerinin farklı olmasından' kaynaklanırken bazıları da kasıtlı ayrımcılık uygulamalarına dayanmaktadır.

İşsizlik oranlarındaki istatistiksel farklılıklar, göçmen işçilerin iş piyasasındaki elverişsiz pozisyonlarının da açık bir göstergesidir. 2000-2001 yılları arasında OECD ülkelerindeki göçmen kadın ve erkek işçiler, göçmen olmayan kadın ve

erkek işçilere göre ortalama iki kat daha fazla işsiz olarak saptanmıştır. Örneğin; Danimarka ve İsviçre’de erkekler için göçmen işsiz sayısı, yerli işsiz sayısının üç katını geçmiştir. Göçmen kadınlar için işsizlik oranı ise Finlandiya, Fransa ve İtalya’da % 20’nin üstünde olmuştur. İstihdam güvencesine gelince, burada da dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Ev sahibi çoğu ülkedeki yerli işçiler (yani kendi vatandaşları), istihdam kaybı durumunda devletten, işten çıkarılma karşılığında tazminat ve işsizlik sigortası gibi bazı sosyal korunma şekillerini talep edebilir ve başka bir iş arayabilirler. Genel olarak bakıldığında göçmen işçilerin, yerli işçilere oranla daha az iş güvencesine sahip oldukları görülmektedir. Bu noktada kalıcı göçmenler de, büyük bir olasılıkla yerli işçilerle aynı avantajlara sahiptirler; ama aynı şartlar ne yazık ki göçmen işçiler için geçerli değildir. Bazı ülkeler, geçici göçmen işçilere oturma izinleri süresince alternatif istihdam arayışı için olanaklar sunabilmektedirler. Fakat bazı ülkelerde ise çalışma izni ve oturma izni birbirine bağlı olduğundan iş kaybı, o ülkede yaşama hakkını da geçici göçmen işçilerin elinden almaktadır (Akıl, 2005: 12-13).

Gelişmemiş ülkelere, gelişmiş (endüstrileşmiş) ülkelere göçü analiz eden ve ekonomik hayatın sosyal boyutunu da göz önünde bulunduran ‘çift sektör teorisi’ne göre, bir ülkede pazar birincil ve ikincil olmak üzere iki sektöre bölünmüştür. Birincil sektördeki meslek ve işler, geniş bir oranda yerli halk için rezerve edilmiştir. Kapitalist merkezler de, “ikincil sektörel göç” sürecinde sektörle ilgili temel karakteristikleri belirler. Bu sektördeki işler, göçmenler tarafından yapılan ve genellikle kalifiye olmayan işlerdir. Çalışma koşulları ağır ve sağladığı sosyo-ekonomik doyum düzeyleri düşüktür. Dolayısıyla göçmenlerin bu işlere girmelerindeki en önemli faktör, işverenlerin aktif işçi toplama politikaları ve programlarıdır. Bu işler için uygun olan işgücü temini tüketilemez, çünkü sürekli bu işlerde çalışmayı isteyen göçmenler vardır. Dolayısıyla böylelerine bir çalışma döngüsünde doğal olarak göç sürecini durdurmak çok zordur (Erdoğan, 2007: 4; Piore, 1980: 35).

İstatistiksel oranlar farklılık göstermekle birlikte bugün yaklaşık 7,5 milyon Türk, Avrupa’da yaşamlarını devam ettirmektedir. Her ne kadar resmi rakam-

lara 200.000 olarak yansımakta ise de yaklaşık 400.000'e yakın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı da, Türkiye ile çok sıkı sosyo-kültürel ve ticari ilişkiler geliştirerek İngiltere'de yaşamaktadır. Bu rakamın içinde şüphesiz Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kökenli vatandaşlar da vardır. Avrupa'nın her bir köşesinde olduğu gibi bugün İngiltere'deki yaratıcı, mücadeleci ve çalışkan Türkiyeli göçmenler, girişkenlikleri sayesinde ülkedeki konfeksiyon sektörünün krize girmesinden sonra 'restaurant, fish-and-chips, döner-kebab, kafeterya, süper market, taksi durakları, et-gıda ve yiyecek toptancılığı, fastfood, ithalat ve ihracat' gibi hizmet sektöründeki çok çeşitli iş kollarına yönelmişlerdir. Dolayısıyla bazı iş kollarında İngiltere genelinde kesin söz sahibi olmayı da başarmışlardır.

Birleşik Krallık özelinde Türk göçmenlerin çalışma yaşamlarına bakıldığında ise sadece Londra ve yakın çevresinde yaklaşık 1200-1300 süper market Türk göçmenler tarafından işletilmektedir. Yine İngiltere genelinde yaklaşık 15.000'e yakın restoran ve kebab dükkânı, özellikle Kuzey Londra'da 70-80 kadar taksi durağı, binlerce süper markete ürün veren çok sayıda gıda toptancısı Türkiyeli göçmenlerin yönetimi altındadır. Ülkede son dönemde büyük bir gelişme kaydeden inşaat sektöründe bile çok sayıda Türk göçmen çalışmakta, bu sebeple de Türk inşaat firmaları bu pazarı da artık yavaş yavaş zorlamaktadırlar.

Türklerin Birleşik Krallık'a dış-göç deneyimi, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine göre oldukça geç bir tarihte başlamıştır. Başlangıçta İngiltere'ye özellikle dil öğrenmek ya da çalışmak amacıyla gelen ve belirli bir ekonomik birikim sağladıktan sonra Türkiye'ye dönmeyi planlamış olan birinci kuşak Türk göçmenler, artık İngiltere'de neredeyse emeklilik yaşına ulaşmıştır. İkinci kuşak ise buldukları bölgelerde süresiz oturma statüsüne sahip olan işçisi, işvereni, serbest çalışanı, bilim adamı, öğrencisi, öğretmeni ve sporcusuyla sosyo-kültürel ve ekonomik katkıları her geçen gün daha çok hissedilen bir Türk varlığı haline gelmeye başlamıştır. Kısacası İngiltere'de yaşayan Türk göçmenler, içinde buldukları çeşitli sorunlara ve genel olarak ihmal edilmişliklerine rağmen Türkiye'nin sosyo-kültürel değerlerini ve turizmini tanıtmak için yoğun bir çaba içindedirler. Fakat ne yazık ki, İngiltere'de yaşayan Türkler, sayısal güçlerini

bugüne kadar siyasal güce dönüştürememişlerdir. İngiltere’de sayıları yaklaşık olarak Türkler kadar olmakla beraber Musevi toplumunun genel İngiliz toplum yaşamı içindeki etki ve güçleri tartışılmaz büyüklüktedir. Hindistan, Pakistan ve Jamaika’dan gelen göçmenler ile Rumların bile Türk göçmenlerden daha iyi organize olduğunu söylemek mümkündür. 400.000’e ulaşan nüfusa ve çalışma yaşamındaki yukarıda belirtilen olumlu örneklerle rağmen ne yazık ki, İngiltere’de yaşamlarını sürdüren Türklerin gücü, diğer azınlık grupları kadar duyulamamıştır.

Aslında İngiltere gelişmiş bir sosyal refah devleti olarak vatandaşlarına içinde yüksek standartlı hizmetlerin yer aldığı açık bir yaşam sunmaktadır. İngiltere’deki Türk göçmenler tüm korkularını, kaygılarını, özlemlerini bir yana bırakıp yaşama dört elle sarılmalarına rağmen bu yaşam standartlarından yeterli kadar yararlanabilmiş değillerdir (Erdoğan, 2015: 283-306).

Yukarıda da kısaca değinildiği gibi Türklerin Batı Avrupa ülkelerine olan dış-göç serüvenine kronolojik olarak bakıldığında, 1961 yılından önce Almanya’ya ve ardından sonraki yıllarda ise diğer Batı Avrupa ve İskandinav ülkeleriyle imzalanan “misafir işçi” anlaşmalarıyla başlamıştır. Temelde ekonomik amaçlı kısa sürede yüz binlere ulaşan Türk işçiler, daha sonra devam edecek olan büyük bir dış-göçün ilk halkalarını oluşturmuşlardır. 1970’lerle birlikte Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk, misafir işçi anlaşmalarının iptal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu türden anlaşmalara son verilmesi, Türklerin Avrupa’ya olan dış-göç maceralarının durmasını engelleyemediği gibi sözü edilen bu dış-göç, aile üyelerinin birleşmelerinden dolayı artan bir oranda da uzun yıllar devam etmiştir.

Ayrıca 1980 askeri darbesi ve daha sonra ortaya çıkan Güneydoğu sorunları sebebiyle çeşitli Avrupa ülkelerine iltica eden Türk vatandaşı mülteciler, işçi göçüyle başlayan ve aile birleşmeleriyle devam eden bu dış-göçlere eklenmiştir. 1990’lı yıllarla birlikte ilk dönem Türk işçilerinin çocuklarının evlenme yaşına gelmesi sonucunda bu kez de “ithal damat-gelin” süreciyle düşük profilli biçimde dış-göç tekrardan canlanmıştır. Bu ikinci kuşak Türk göçmenlerin,

Avrupa ülkelerinden yabancı biriyle evlilik yapmaktansa Türkiye’den biriyle evlenmeyi tercih etmeleri, beraberinde başka psiko-sosyal problem alanları üretmiştir. Ayrıca Türk göçmenlerin, yaşadıkları ülkelerde eğitim ve ekonomik statü olarak Avrupa ülkelerinin ortalamalarının altında oranlara sahip olmaları, birçok Avrupa ülkesinin göçmen ve entegrasyon politikalarını gözden geçirmeye başlamasıyla sonuçlanmıştır (ayrıca krş. Keskin, 2009: 555-564).

Müslüman-Türk göçmenlerin, birçok Avrupa ülkesinde beklendiği gibi yüksek düzeyli bir asimilasyon sürecine girmedikleri –görece- yadsınamaz bir gerçeklik olarak değerlendirilebilir. Ancak söz konusu bu olgusal durum, onların hiç entegre olmadıkları anlamına da gelmemektedir. Örneğin; Kaya’ya (2008) göre Türk göçmenlerin eko-politik katılım açısından birçok göçmen grubundan daha ileri düzeyde olduğu söylenebilir. Türk göçmenlerin etnik ve ekonomik temele dayalı örgütlenme düzeyleri ve oy kullanma oranlarının hiçte küçük görülecek oranlarda olmadığı söylenebilir. Ekonomik katılım bakımından önemli görülen girişimcilikle ilgili Türk göçmenlerin giderek Avrupa’ya uyum sağladıkları gözlemlenmiştir. Geçmişte ekonomik birikimlerini Türkiye’ye göndererek değerlendirmeye çalışan Türklerin, artık Avrupa’da yatırım yapıp içinde yaşadıkları ülkelerde güçlenme çabaları dikkati çekmektedir. Eğitim alanında bazı problemlere rağmen özellikle son kuşaklarda giderek pozitif bir eğilimin varlığı da dikkati çekmektedir. Belki entegrasyon açısından olumsuz görülen en önemli olgunun sebebi olarak, Türk göçmenlerle yerli etnik gruplar arasında evlilik oranlarının düşük olması gösterilebilir. Bunda da kültürel farklılıklarla birlikte belli bazı sınıfsal farklılıkların da etkili olduğu söylenebilir (Kaya, 2008: 163-164; ayrıca krş. Şahin: 2009: 589-597).

Öte yandan İngiltere kaynaklarına dayanılarak elde edilen 2011 verilere göre, ülke genelinde Türkiye’den İngiltere’ye giden göçmen sayısı 150 bin civarındadır. Fakat diğer Türk kökenli göçmenlerle birlikte 500 bin Türk göçmenin Birleşik Krallık’ta yaşadığı düşünülmektedir. Ancak Birleşik Krallık’ta yaşayan ve Türkçe konuşan azınlık topluluğunun kesin sayısı belirlenmemektedir. Bu belirsizliğin nedenleri ise;

- (i) iltica yoluyla ülkeye gelmiş olan göçmenlerin etnik kökenlerini açıklamak istememeleri,
- (ii) çifte vatandaş olanların kendilerini Türk kökenli olarak açıklamaktan kaçınmaları,
- (iii) kaçak duruma düşmüş binlerce göçmenin Türk vatandaşı olduklarını gizlemeleri,
- (iv) ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin kendilerini daha çok İngiliz vatandaşı şeklinde ifade etmeleri olarak sayılabilir.

Birleşik Krallık'ın en büyük parçası olan İngiltere'de, 5 yıl yaşayanlar sürekli oturma hakkı elde etmektedirler. Bu hakkı elde edenler, ülkeye bağlılık yemini ederek İngiliz vatandaşlığı hakkına da sahip olmaktadır. Bu durumda Türk konsolosluğunun Türk nüfusunu gerçek rakamlarla belirlemesi olanaksızlaşmaktadır. Ülke genelindeki Türk nüfusun sayısı tartışmalı da olsa rakamlarla belirtilirken, adanın kuzeyindeki –bu araştırmanın çalışma grubunu da oluşturan- İskoçya'da yaşayan Türklerle ilgili herhangi resmi bir istatistiğe ise hiç rastlanamamıştır.

Birleşik Krallık; İngiltere, İskoçya, Galler ve İrlanda'yı kapsayan bir ada ülkesidir. Fakat göçmenlik üzerine oluşturulan bilimsel literatür, çoğunlukla İngiltere'ye odaklanmıştır. İngiltere ve İskoçya, Türk kültürünün yaşanması açısından birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu bağlamda Londra'da ekonomik, sosyal ve siyasi temelli dernekler, Türk camileri, haftalık yayınlanan Türkçe gazeteler, hatta Türklerin kendilerini Türkiye'de hissettikleri Türk mahalleleri olduğu halde İskoçya'da yaşayan azınlık Türkler, sözü edilen bu ortak etnik-kültür unsurlarının birçoğundan yoksundurlar.

Bu çalışmanın örneklem grubundaki çoğunluğu oluşturan göçmenlerin de yaşadığı İskoçya'da (a) sosyal amaçlı derneklerden Edinburgh Türk Kültür Derneği / Edinburgh Turkish Cultural Association ile Edinburgh ve Glasgow'daki Alevi Kültür Dernekleri, Edinburgh'taki Speak Turkish Vakfı; (b) ekonomik amaçlı kuruluşlardan ise Türk-İskoç Ticaret ve Sanayi Odası / The Turkish-Scottish Chamber of Commerce and Industry bulunmaktadır. Ancak bunlardan sosyal amaçlı

derneklere, İskoçya’da yaşayan Türk toplumunun katılımının çok az olduğu ve siyasi bakış açılarındaki farklılıklar nedeniyle derneklerin kendi aralarındaki birliği ve dayanışmayı sağlamada ciddi yapısal sorunlar yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Londra’da 30 dernek okulu ve 36 İngiliz devlet okulu bünyesinde ‘Türkçe ve Türk Kültürü Dersleri’ verilmektedir. Ancak İskoçya’da Türk Okulu veya ana dil öğretimine yönelik hafta sonu kursları yoktur. Türkçe’yi öğretmek ve Türk kültürünü tanıtmak amacıyla 2009’da kurulan Speak Turkish Vakfı ise ekonomik nedenlerden dolayı 2014’te çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır (Özdemir, 2016: 767-768; Travis, 2011; Ekingen, 2012; Yalçın, 2002: 54; Aşçı, 2013; İsa, 2014; Pilancı, 2009).

Türkiyeli göçmenlerin İngiltere’ye yaptıkları dış-göç tarihine bakıldığında, ilk geldikleri dönemlerde yoğunlaştıkları iş kolunun tekstil sektörü olduğu görülmektedir. Bu durum kendilerinden önce gelen Kıbrıs Türklerinin bu alanda çalışması ve Türkiye’den gelenlerin onların yakınına yerleşmesi/yerleştirilmesiyle yakından ilgili bir durumdur. Sonraki dönemlerde ise bu sektörün bitmesiyle birlikte ‘süpermarket, kebabçı dükkânları ve cafe-shop (küçük kahve dükkânları)’ işlerine yöneldikleri görülmektedir. Son yıllarda taşımacılıkla birlikte, Londra’ya özgü, ancak çeşitli sınavlardan geçen şoförlerin çalışabildiği ‘black cap’ adı verilen taksicilik sektörüne ilginin arttığı da görülmektedir.

Konuyla ilgili çalışmalarında Erdemir & Vasta (2007), Türkiyeli göçmenlerin mevcut baskın güç biçimlerine karşı direnme ve barınma sürecinin bir parçası olarak çalışma stratejilerinde kültürel anlamlar oluşturdukları sonucuna ulaşmışlardır. Dayanışma ağları, işgücü piyasasında acil dayanışma biçimlerini (barınma, geçici iş vs.) işletmekle kalmayıp ekonomik anlamda verimli ve yapıcı aşamaları oluşturmaktadır. Bu süreçte Türkiye’deki mesleki ve ticari yeteneklerinden çeşitli kayıplar veren Türk göçmenler, etnik iş piyasası içerisinde kendilerine yer bulabilmişlerdir. Ancak göçmen gruplarının Londra’da aynı ya da yakın sektörlerde çalışması Türkiyelilere özgü bir durum değildir. Genel olarak diğer göçmen topluluklarında da aynı eğilimin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir (Sili-Kalem, 2016: 49-50; ayrıca bkz. Atay, 2006).

Öte yandan bu makalede nitel analizi yapılan bir diğer yaşam alanı ise ‘cinsel yaşam’dır. Bir yaşam alanı olarak cinsel yaşam, diğer bireylerde olduğu gibi kuşkusuz ki göçmen birey için de önemlidir. Bu bağlamda cinsellik, yeme, içme, barınmayla birlikte insanoğlunun diğer canlılarda ortak olan temel dürtülerden biridir. Fakat diğer canlılarda cinsellik, sadece üreme ve neslin devamı amacıyla sınırlandırılırken birey yaşamında ise farklı soyut anlamlar taşır. Cinselliğin biyolojik boyutu orgazm, yani doruk doyumla sonlanırken psikolojik boyutu ise erotizmle sınırlandırılmıştır. Biyolojik olarak doruk nokta süresi oldukça kısa olan orgazmın doyurulması ve sürekliliği mümkün değildir. Cinselliğin sevgiden aşka giden sosyal boyutu ise seksten öte bir anlam taşıdığı için göçmen bireyin sosyal ilişkilerini de etkileyebilir. Evliliğin temelini oluşturan psiko-sosyal duygular olan ‘erotizm ve romantizm’ duyguları da birbirini etkileyebilir. Antropolojik olarak bakıldığında kadın-erkek ilişkilerini sadece erotizme veya sadece romantizme indirgeme yanlışlarının hep sosyal sonuçları olmuştur. Toplumsal yaşamda göçmen bireye ‘ırkçılık, cinsiyetçilik ve yaşlılık’ gibi üç alanda ayrımcılık yapılması dikkati çekmektedir (Tarhan, 2009: 505).

Cinsellik, insan toplumlarının vazgeçilmez bir ihtiyacı olarak tarih boyunca var olagelmıştır. Hem “üreme” hem de “haz” boyutuyla göçmen bireyin doyum araçlarından biri olan cinsellik, bu anlamda fonksiyon görmeye devam etmektedir. Bununla birlikte hem cinselliğin yaşanması hem de karşılaşılan cinsel sorunlar açısından bir takım değişimlerden söz etmek de kaçınılmazdır. Bir başka ifadeyle, içinde yaşadığı yeni sosyo-kültürel ortamın da etkisiyle göçmen bireyin hayatına yeni giren bilgi ve araçlarla çeşitlenebilen cinsellik pratikleri ve buna bağlı olarak sorunları bulunmaktadır. Dolayısıyla artan ve çeşitlenen pratik ve sorunların tartışmalara eklenmesi ve teorisinin yapılması önem taşımaktadır (Tekin, 2009: 575).

İlk yaratılıştan sonra Yaratıcı, kadın ve erkeği tek başına ele almayı bu iki cinsi insanlığın soyunu devam ettirecek unsurun türleri olarak değerlendirmiştir. Her iki cinsin ilişkisinde bu düşünceden uzaklaşıp, salt bugün düşünülerek hareket edilecek olursa bundan elli yıl sonra insanlığın çözülmeye gidebileceği

söylenbilir. Bu konuya en büyük örnek, Avrupa ülkelerindeki evliliklerin iyice azalması, cinsel kimliklerin giderek çeşitlenip heteroseksüelliğin ötesinde homoseksüellik, biseksüellik, aseksüellik kültürünün giderek yaygınlaşmasıdır. Bunların sonucunda uzun vadede aile kavramının daha büyük zararlar göreceği öngörülebilir. Bu sosyal ve cinsel kimlik bozulmalarının en büyük sebebi ise kadın ve erkeğin biyo-psikolojik doğalarına uygun davranmamasıdır (Tarhan, 2009: 507).

Bunun yanı sıra modern yaklaşımlarda cinselliğin bilgi kaynağı ve pratiklerinin sınırları da Avrupa merkezli düşünce ve yaklaşımlarla belirlemektedir. Avrupa merkezli bu ilişki tarzı içerisinde cinsellik, sadece evlilik ile sınırlandırılmaz ve bunun dışında kadın ve erkeğin cinselliklerini farklı ortamlarda tecrübe etmeleri yanlış olarak görülmemelidir. Bu bağlamda, Avrupalı ülkelerde flört, serbest cinsel yaşamdan homoseksüelliğe kadar giden cinsel kimlik pratiklerine ilişkin bir sınır koyulmamıştır. İşte tam da bu noktada Avrupa'nın çeşitli ülkelerine dış-göç deneyimi yaşayan Müslüman-Türk göçmenler, ana-vatanlarından getirdikleri dinsel ve etnik kültür ve değerleri ile içinde yaşamak zorunda oldukları Avrupa ülkelerinin kültürel normları arasında bir süre sıkışıp kalmışlardır. Daha sonraki süreçte bu durum, cinsel yaşama ilişkin otantik değerlerden uzaklaşarak içinde yaşanan Avrupa ülkelerinin dominant değerlerini benimseme ve yaşama yönünde etik açıdan olumsuz bir değişim izleyebilmiştir.

Batılı modern yaşamdaki baskın yaklaşım, evliliğe karşı olmamakla birlikte cinselliği evlilikle sınırlandırmaz. Evlilik öncesi flörtü kabul ettiği gibi cinselliklerin kamuda denetlenmesine hoş gözle bakmamaktadır. Hatta daha da öte gidip kadın ve erkek kıyafetlerinden başlayarak cinselliğe kadar denetimi baskıcı bir zihniyetin eseri olarak eleştirmektedir. Bu bağlamda modern yaklaşım, özellikle kadın cinselliğinin kamuda öne çıkmasına yönelik rezervler koymaz. Kapitalizmin lojistik desteğiyle cinsellik de alınıp satılır bir materyal haline dönüşmüştür.

Avrupa değerlerine göre evliliğe, flört yoluyla gidilmesi önerilmektedir. Hatta bunun her zaman evlilikle sonuçlanmayabileceği de belirtilmektedir. Nitekim flörtün mutlaka gerekli olduğu ve nikâhta keramet bulunmadığı iddia edilmek-

tedir. Modern yaklaşımın teorisinde ataerkil ve erkek egemen yaklaşım eleştirilmekte; erkek ve kadının eşit olarak cinselliklerini yaşayacağı ve kadınlara sınırlamalar getirilmeyeceği söylemi kullanılmaktadır (Tekin, 2009: 579-580). Dolayısıyla Batı kültürü, “salon kadını” imgesini yüceltmektedir. Anne tipi kadın ortadan kalkmakta ve kadını erkeğin göz zevkine hitap eden dişil bir varlığa dönüştürmektedir. Bedeniyle değer bulduğunu düşünen kadın, estetik olarak kendini sürekli sorgulamakta ve sonuçta zaten var olan güzellik kaygısı gereğinden fazla beslenmektedir. Bunun sonucu olarak da kadınlarda, ‘güzelliğimle varım, güzel olmazsam yokum’ duygusu oluşmaktadır.

Müslüman-Türk göçmenin de içinde yaşadığı Avrupa kültüründe kadın, biyolojisinin olanaklarını beğenmeme dayatması sonucunda oluşturulan yeni toplumsal modellerle karşı karşıya bırakılmaktadır. Buna bağlı olarak da çeşitli hastalık grupları ortaya çıkmıştır. Kişilik güzelliğini göz ardı edip fiziksel güzelliğini ön plana çıkaran Batı’nın kültürel vurgusu, belli bir yaşın üzerindeki kadınların yanı sıra ergenlik çağındaki kız çocuklarında da karşılaşılan bir durumdur. Beğendiği sanatçının fotoğrafını eline alıp, “Ben bunun gibi olmak istiyorum” diyerek estetisyenlere giden genç kızların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Batı kültürünün propagandası sonucu oluşan bu durum, temelde erkek egemen toplumun kadını kullanmasıdır. Dolayısıyla fiziksel niteliklerini kutsayıp bu değer üzerinden kadınla ilişkide bulunan erkek, bir süre sonra yine dış görünüşü sebebiyle onu terk etmektedir. Bunun en büyük örneklerinden birisi, Japonya’daki geisha kültürüdür.

Yine Avrupa değerleri dikkate alınarak cinsel özgürlük bağlamında tarihsel perspektiften bakıldığında, cinsel özgürlük kadın özgürlüğünün bir boyutunu oluşturmaktadır. Kadının cinselliğini istediği şekilde yaşaması, özgürlüğünün bir parçası gibi yansıtılmıştır. Psikiyatrların Freud’a dayanarak savundukları görüş, cinsel özgürlük konusunda bilimsel temel olarak kabul edilmiştir. Bu düşünceye göre nevrozların sebebi, cinsel dürtüyü bastırmaktır. Dolayısıyla söz konusu bu yaklaşıma göre bireyin ruh sağlığı, cinsel arzularından kaynaklanan enerjiyi boşaltmadığı için bozulmaktadır (Tarhan, 2009: 513-516; ayrıca krş. Demircan, 2010: 133-150).

Cinsel yaşamın serbestliği veya denetim altına alınması bağlamında, bütün dinler ve kadim gelenekler, bireyin belirli bir düzen ve disiplin içinde cinselliğini yaşamasını önerirler. Yeme ve içmeden sosyal ilişkiler ve cinselliğe kadar bu düzen ve disiplin, birey ve toplum için önem arz eder. Bununla birlikte tarihin her döneminde, özelde cinselliğin olabildiğince serbest yaşanmasını savunanlar olmuştur. Bu tür serbestliğin başında nikâhsız beraberlikler gelmektedir. Avrupa kültürünün ürettiği anlayışa göre, uygulama bakımından serbest birleşme bir evlilik sayılır ve çocuklu ya da çocuksuz ikili bir yaşam sürülmesine yol açmaktadır.

Avrupa kültüründeki birlikte yaşama felsefesi, iki eşin yasal ve toplumsal bağımsızlığını korumak için besledikleri eşit bir istek üzerine kuruludur. Bu istek, kişisel bir ahlak anlayışından da güç almaktadır. Tam da bu noktada, Tanrı-tanımsızlık ve ileri politik inançlara çoğu zaman bir arada rastlanmaktadır. Burada iki nokta önemlidir. Bunlardan birincisi, serbest yaşamın evlilik gibi değerlendirilmesidir. Diğer de, din ile antagonizmik ilişki içinde olmasıdır. Böylesi bir yaşam felsefesi, bazen iki bireyin ömür boyu ilişkisini tanımlarken, bazen de çok farklı kadın ve erkeklerin cinsel beraberliklerini kapsamaktadır. Avrupa kültüründe her iki tür beraberliklerin de olduğu bilinmektedir. Özellikle modern zamanlarda özendirilen ve yaygınlaştırılan serbest cinsel yaşam, her bakımından sağlıksız görünmektedir. Bunun yanı sıra cinsel yollarla bulaşan hastalıklar da, bu tür serbest cinsel yaşamın kötü sonuçlarındandır. Özellikle eşini aldatan göçmenlerin serbest cinsel yaşamları, kendi eşlerinin ruh ve beden sağlıklarını da bozmaktadır (Tekin, 2009: 588-589).

Öte yandan evlilik dışı cinsel ilişkiler bağlamında evrimsel psikoloji, erkeğin genetik olarak poligamik, kadının ise monogamik olduğunu söylemektedir. Bu farklılığın sebebi ise kadının doğurganlığı ile erkeğin doğurtabilme özelliğinin ayrı olmasıdır. Erkek bir ilişkide milyonlarca sperm bırakabilirken, kadının hayatı boyunca dört yüz tane yumurtası vardır. Bu anlamda kadının üretkenliği sınırlıdır. Erkeğin daha çok çocuk sahibi olma konusunda genetik yatkınlığı vardır.

Tekdüzelik ve monotonluktan hoşlanmayan bir yapıya sahip olan birey, geliştikçe çoğulculuk ve çeşitliliğe yönelmektedir. Bu sebeple de durağanlık

hissedilen şeyde usanç meydana gelebilmektedir. Özellikle göçmen erkekte baskın olan çoğulculuk arayışı, eşi tarafından karşılanmazsa aldatmalar yaşanabilir. Göçmenlerin fantezilerini süsleyen, gençlerin duvarlarını renklendiren ‘dünyanın en güzel kadını’ denilebilecek kadın tipleri vardır. Fakat onunla evli olan göçmen erkek, karısını aldatıp başka bir arayışa girebilmektedir. Bu da aldatılmanın sebebinin, güzellik ya da çirkinlik olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla monotonlaşan ilişkiyi tamir edemeyip hareketliliği sağlayamayan göçmen erkek ya da kadın, ilkel bir davranış sergileyerek başkalarıyla beraber olmaya başlamaktadır. Ancak göçmen çiftler, karşılıklı çabıyla sıkıcılığa son vererek, evliliklerindeki cinsel yaşamlarını heyecanlı bir duruma getirebilirler. Yüksek nitelikli evliliklerde çok ilişkiye gerek kalmaz ve eşyle kaliteli birliktelik yaşayan göçmen erkek, yabancı kadınlara yönelmeyebilir. Bu noktada göçmen kadının estetik, süs ve sanata olan düşkünlüğüyle bu konudaki çabaları, göçmen erkeğin bıkkınlığını da önlemiş olur. Göçmen bir erkeğin veya kadının eşinden başka biriyle cinsel ilişki yaşaması, temelde bir nitelik düşüklüğüdür. Böyle durumlarda aldatılan taraf kendini doyumsuz, sevgisiz ve değersiz hisseder. Sevgiye layık olmadığı düşüncesi göçmen kadını çok örseleyebilir. Bu durumun sonucunda ise öfke ve intikam duyguları uyanabilir.

Modernizm ve erotizm ilişkisi bağlamında, Türk göçmenlerin de içinde yaşadığı Avrupa kültüründe yaşanan modernite, cinsellikle ilgili anlamlarda ve değerlerde önemli değişiklikler yapmıştır. Cinsel sadakatsizlikte aldatan tarafın beklentisi çok yüksektir ve beklenti genellikle gerçekçi değildir. Evlilik dışı ilişkiler, ihtiyaçların tatmin edilememesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Avrupa’daki bu modern yaşam erotik ve pornografik materyalleri serbest bırakarak göçmen kadın ve erkek cinselliğinin kalitesine zarar vermiştir. Erotik materyallerdeki güzel kadın veya güçlü erkek görüntüleri, cinsellikteki fantezileri değiştirebilmektedir. Eşinden daha güzel veya daha yakışıklı ve güçlü tip arzusunun yüceltilmesi ilişki kalitesine, dolayısıyla da ilişki sadakatine zarar vermektedir. En güzel kadınla beraber olmanın veya en güçlü erkekle birlikte olmanın teşvik edilmesi göçmen bireylerde yapay ihtiyaçlar oluşturmuştur. Oluşan ihtiyaçlar düzeyindeki artış, göreceli doyumsuzluklar ortaya çıkarmıştır. Göçmen erkek

için ideal kadın tipinin fiziksel olarak güzel kadın olması; göçmen kadın için ideal erkek tipinin ise parasal olarak güçlü erkek olması, modernizmin ve tüketim kültürünün öğretisi olarak evliliğe zarar vermektedir.

Modernizmi erotizm olarak sunan Avrupa'daki popüler kültür, göçmenlerdeki eşler arası ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Aile içi iletişimin temel değerleri olan sevgi, saygı ve güvenin oluşturduğu adil paylaşım zarar görmüştür. Bunların yerine 'cinsellik, bencil çıkarıcılık ve güçlü olanın kazanması' gibi temel değerlerin onaylanmasıyla aile içinde haksız paylaşım olduğu için göçmenlerin evlilikleri ciddi zararlar görmüştür. Avrupalı yaşam felsefesinin temelinde bulunan kapitalist sistemler, 'kar amaçlılığı' hedef seçtiği için hukuka uygun olmayı yeterli gören ahlaki değerlerin güncelliğini kaldıran modernizm, göçmen ailelere, içinde yaşadıkları ülkelerde mutsuzluk armağan etmiştir.

Öte yandan Türk göçmen aile sistemlerindeki evliliğin temel problemi, yalancılığın doğallaşmasıdır. Cinsel aldatmalarla sonuçlanan aile bağlılığına uymayan ilişkiler, yalancılığın doğallaştığı karakterlerce beslenmektedir. Aldatan göçmen birey, ihanetini örtmek için devamlı yalana başvurmaktadır. Dolayısıyla yalancı düzeltmek için bir başka yalan söyleyen göçmen, zincirleme şekilde giden yalancıları sebebiyle aldatılan taraf fark ettiğinde güven bunalımı ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu bu durumda, kaçınılmaz olarak çok ilişkili göçmen evlilikleri genellikle boşanmayla sonuçlanmaktadır (Tarhan, 2009: 518-520).

Evliliğin gerçekleşmesi, suyun oluşumuna benzetilebilir. Nasıl ki suyun oluşabilmesi için hidrojen ile oksijenin birbirlerini tamamlaması gerekirse, evlilik içinde göçmen kadın ile erkek bazı özgürlüklerinden fedakârlık yaparak, yeni bir özgürlük modeliyle hareket etmeleri gerekebilir. Dolayısıyla yerleşik düzen yaşayan birey gibi bir göçmen de, 'hem özgür olup istediğim gibi yaşayacağım, hem de evli olacağım' diyemez. Bu şekilde bir göçmen evliliği mümkün değildir. Özellikle Avrupa kültüründe, kadınların yüzyıllar sonra toplumsal statü olarak ön plana geçmeleri, göçmen erkekleri rahatsız etmiş ve onların evliliğe soğuk bakmalarına sebep olmuştur.

Kronolojik olarak temelde sosyolojik ve felsefi bir düşüncenin ürünü olan feminizm, kadını erkek gibi olmaya iterken, göçmen kadının cinsel kimliğine zarar vermektedir. Göçmen kadın, kadınlık özelliklerini ve farklılıklarını güçlendirdiği zaman kadındır. Psikolojik olarak iki cins birbirinden üstün olmayıp sadece farklıdır. Bu farklılık, hukuki değer açısından da önemlidir. Dolayısıyla göçmen kadın, duygusal özellikler, estetik ve koruma içgüdüğü bakımından ileriyken, göçmen erkek dış ortamla başa çıkmada öndedir. Böylece göçmen çiftler, birbirlerini tamamlamaktadırlar. Göçmen bireylerin baskın olan bu yönlerini törpülemek evliliğe zarar verebilir. Göçmen kadının 'ev hanımlığı' rolü küçümsendiği zaman, doğal olarak bu rolden uzaklaşır. Hâlbuki ev hanımlığı sürekli bir hizmeti gerektirdiği için zordur. Göçmen kadının çalışmasının sonuçları, ancak yıllar sonra iyi çocuk yetiştirme şeklinde kendini gösterir. Fakat yaptığı işin sonuçları hemen görülmediği için karşılıksız gibi düşünülür. Göçmen erkeğin çabalarının sonuçları ise ücret ya da kâr gibi somut bir şekilde geri döndüğünden önemsenir ve daha fazla göze çarpar.

Bu konuyu inançlı göçmenlerde çözmek daha kolaydır. Örneğin; teolojik olarak birey yaratılırken, kadın ile erkek eşdeğer mi, yoksa farklı mı yaratılmıştır? Bu iyi bilinmelidir. Yani teolojik olarak değer sıralaması neye göredir? Kadın mı öncedir, erkek mi? Zenciler mi, beyazlar mı? Fakirler mi, zenginler mi? Yaratıcı ile olan ilişkide bireyin değeri 'zengin, fakir, beyaz, siyah ya da kadın erkek' oluşu değildir. Burada teolojik ölçü, göçmen bireyin Yaratıcıyla doğru ve yakın ilişki kurup kurmamasıyla yani -dini terminolojiyle ifade edilmesi gerekirse- takvasıyla ilgili bir durumdur. Dolayısıyla takvası yüksek olan, Yaratıcı katında daha değerlidir. Yani göçmen kadın ya da erkek, Yaratıcı açısından eşdeğerdir. Her iki cinsin de birbirlerine karşı artıları ve eksileri vardır. Kısacası, teolojik olarak birbirlerini tamamlamak için yaratılmışlardır.

Eğer teolojik arka planı olan bu düşünceyle hareket edilirse, seküler yaşam süren göçmen çiftler 'özgürleşme' adına evliliklerini kurban etmemiş olurlar. Yoksa cinslerden birinin izole edildiği bir dünyada mutlu olmak mümkün değildir. Başka bir ifadeyle, tek başına yaşayan göçmen bir kadının ya da göçmen

bir erkeğin dünyası mutlu bir dünya değildir. Feminizmin kurucularından “bir erkekle güven ve sadakate dayalı bir ilişki içinde olmak beni ne kadar mutlu ederdi” diyen Bety Freadman’a göre bir erkekle ya da kadınla güzel ve sadakate dayalı bir ilişki, ancak birbirini tamamlama ve birbiriyle var olma bilinciyle yaşanabilir. Özetle, psikiyatr Tarhan’a (2009) göre cinsel kimlik oluşumunun biyo-psiko-sosyo-spiritüel korelasyonları bir bütün olarak ele alınamazsa sağlıklı bir cinsellikten de söz edilemez (Tarhan, 2009: 545-546).

Öte yandan Avrupa’daki cinsel özgürlük, beraberinde aile kurma ve sürdürme düzeyini de düşürmüştür. Bu sebeple Avrupa’daki göçmen aileler arasında çocuklarını Türkiye’den kadınlarla evlendirme yönünde artan bir eğilim de ortaya çıkmıştır. Özellikle muhafazakâr aileler tarafından tercih edilen bu evlilik tipinde, görücü usulü ağırlık kazanmaktadır. Aileler, Türkiye’den aldıkları gelinlerin kültürel açıdan saf olduklarına ve dolayısıyla geleneklerine bağlı çocuklar yetiştireceklerine inanmaktadırlar. Dolayısıyla yaşadıkları ülkelerdeki Türkiye kökenli gelin adaylarının geleneksel yapıdan uzaklaştığını düşünüyor olmalıdır. Kaya & Kentel’e (2005) göre Türkiye’den biriyle evlenmek, göçmen ailelerin ‘namus ve şeref’ gibi kültürel değerlerini koruma isteklerine işaret etmektedir (Cesur-Kılıçaslan, 2009: 738; Kaya & Kentel, 2005: 153). Ancak içinde yaşadıkları ülkedeki asimilasyon düzeyine bağlı olarak -son kuşak- Türk göçmenlerin her geçen gün Türkiyeli bir kadınla evlilik yapma düşüncesinde bir azalma olacağı öngörülebilir.

Bu detaylı teorik giriş bağlamında, ‘özel, sosyal, dinsel’ vb. çeşitli diasporik yaşam boyutlarının temel özelliklerinin yanı sıra ‘kimlik, anomi, yalnızlık, sosyal dışlanma, asimilasyon ve entegrasyon’ gibi diasporik olgular ile ‘kendini gerçekleştirme, yaşamı sürdürme nedenleri, ümitsizlik, kaygı ve depresyon’ gibi çeşitli ruh sağlığı parametreleri hakkında diasporik yaşam süren Müslüman-Türk göçmenlerin öznel görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu nitel çalışmanın –devam niteliğindeki- ikinci makalesinde ise konuyla ilgili olarak Müslüman-Türk göçmenlerin “çalışma ve cinsel yaşamları”na ilişkin elde edilen veri analizlerine devam edilmiştir (birinci makale için bkz. Koç, 2016: 89-128).

a. Bulgular (devam)

Diasporik yaşamın psiko-anatomisini konu alan makalenin bu bölümünde, Birleşik Krallık sınırları içerisinde yaşayan Müslüman-Türk göçmenlerin “çalışma ve cinsel yaşamları” üzerine bilgi toplamak amacıyla oluşturulan yapılandırılmış röportaj soruları (n=7 [soru=18-24]) esas alınarak kayda geçirilen röportaj metinlerinin alt temalarına göre çözümlerine yer verilmiştir (bu makalede kullanılan röportaj soruları için ayrıca bkz. Ek-2: Diasporik Yaşamın Psiko-Anatomisi Üzerine Röportaj Soruları).

Bu makalede, içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, “(a) çalışma yaşamı; (b) cinsel yaşam” olmak üzere iki nitel tema altında toplanmıştır. Temalandırma bağlamında katılımcı düşünceleri aşağıda sunulmuştur.

* Röportajlar – [Mülakatlar]

“*Araştırmacı*: Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam ediyoruz.”

v. Çalışma Yaşamı

[Soru] = 18. *Şimdi de iş hayatınızla ilgili bir soru sormak istiyorum. Edinburg/Londra’da işveren misiniz, yoksa işçi misiniz? Yani yurtdışına çıkışınızdan bugüne kadar iş hayatınız nasıl geçti?*

+Denek-1=R-1: [S. Y.; E / 46] “Ben kendimi bildim bileli sürekli işçi olarak çalıştım bu ülkede. Fakat imkânım olsa işveren olmak isterdim tabii ki de.”

+Denek-2=R-2: [M. K.; E / 36] “...Yurt dışına çıktım. İşçilik yaptım. Şu anda kendi işimi yapmaya çalışıyorum. Yapmaya çalışıyorum derken kendi işimi yapıyorum yani. Benim işim marangozluk bu ülkede. Bir süre ara vermiştim kendi işimi yapmaya. Fakat şimdi yine kendi işimi yapmaya başladım epey bir zamandır. İşçi miyim işveren miyim neyim ben de anlamadım doğrusu. Galiba hem işçiyim hem işverenim (gülüşmeler).”

+Denek-3=R-3: [Ü. Ç.; E / 45] “İşçiyiz. İşçi geldik, galiba işçi gideceğiz bu dünyadan. Ama işçide olsan, patronda olsan ikisinin de sorumlulukları farklı.

Hatta patron olmak daha sorumluluk istediği için stresli bir iş. Ben memnunum şu anki hayatımdan. Sıkıntı yok yani şimdilik...”

+Denek-4=R-4: [Y.K.; E / 38] “...Türkiye’de yetişen fakat teknik anlamda burada çalışan bir mühendisim. Aslında işçiyim fakat nitelikli bir mesleğim var yani. İyi para kazanıyorum.”

+Denek-5=R-5: [M. E. A.; E / 44] “Hep çalışan oldum yurtdışına çıktığımdan bugüne kadar. Londra’ya yakın bir üniversitede akademisyen olarak çalışıyorum. Bilim işçisi diye tanımlayabilirim kendimi aslında.”

+Denek-6=R-6: [D. V.; K / 26] “Maalesef şimdilik ev hanımıyım. Çocuk doğurunca bütün planlarım alt üst oldu ne yazık ki. İş planlarım suya düştü yani (gülüşmeler)”

+Denek-7=R-7: [S. S.; K / 32] “İş verdim Edinburg’ta. Bir Türk kadını olarak iş konusunda hep şanslı oldum yani.”

[Soru] = 19. *Kendinizi iş hayatınızda başarılı buluyor musunuz? Yani Türkiye’den yurtdışına çıkarken yaptığınız planlarınızı gerçekleştirebildiniz mi? Kısaca, geriye dönüp baktığınızda evdeki hesabı çarşıya uydurabildiniz mi?*

+Denek-1=R-1: [S. Y.; E / 46] “Hayır. Türkiye’den çıkarken yaptığım hesabı, bu ülkede çarşıya uyduramadım. Burada başarılı bir iş hayatım olmadı ne yazık ki. Hep sıkıntı hep sıkıntı...”

+Denek-2=R-2: [M. K.; E / 36] “Türkiye’den çıkarken fazla bir şey umut ederek gelmediğim için Allah’ıma çok şükür. Kariyerim çok mu yüksek? Hayır. Kendime göre bugüne kadar yaptığım işlerde kendi mesleğimde hep başarılar kazandım Allah’ıma çok şükür. Bunun takdirini kendi kendime yaptım ve onur duydum kendimle. Evdeki hesabı çarşıya uydurabildim mi? Kendi kendimi tatmin ettiğim için ben demem ki on odalı evim olsun, iki tane atım olsun. Ferrari’ye bineyim, bir yazlık bir kışlık evim olsun diye bir hayatım olmadığı için şu anda sahip olduklarım için Allah’ıma çok şükür diyorum. Bu da beni mutlu ediyor yani. İleride bir evim olsun isterim tabi. Daha fazla malım olsun, daha fazla mülküm olsun isterim elbette. Ama benim sağlığım şu andaki geleceğim için bana yeterli çok şükür. Bunun da farkındayım yani.”

+Denek-3=R-3: [Ü. Ç.; E / 45] “Evdeki hesabı çarşıya uydurabildim Allah’ıma bin şükürler olsun. Yani ben burada Avrupa’da yaşamışlığın dezavantajlarını avantaja çevirmeye çalıştım hep. Nasıl avantaja çevirebilirim diye düşündüm. O yönde yoğunlaştım, o yönde çaba harcadım. Çok şükür ediyorum Allah’ıma. Çok da zaten dünya malı için uçuk kaçık hayallerim de yok açıkçası. Allah’a şükür. Çünkü şuna inanırım, bir insan dünya hayatına ve maddiyata ne kadar yoğunlaşırsa maneviyattan da o kadar uzaklaşır.”

+Denek-4=R-4: [Y.K.; E / 38] “Evet.”

+Denek-5=R-5: [M. E. A.; E / 44] “Çok şey kaybettiğim söylenemez doğrusu. Türkiye’de de yaşamış olsaydım şu anda ne yapardım? Yine bir üniversitede akademisyen olarak hayatıma devam ederdim herhalde. Yani böyle bakarsak evdeki hesabı galiba çarşıya uydurdum. Fakat akademik çalışma yapmak amacıyla gelip de bu ülkeye benim kadar şanslı olmayanlarda var maalesef. Yani örneğin; arkadaş bu ülkeye master veya doktora yapmaya gelmiş. Bir kısmı bitirmeden, bir kısmı bitirdikten sonra kalmış buralarda ve alanıyla hiç alakası olmayan işlerde kendilerini ziyan etmişler. Böyle örnekler de biliyorum yani. Ben bu türden olmadığım için kendimi şanslı hissediyorum doğrusu.”

+Denek-6=R-6: [D. V.; K / 26] “Hayır. Türkiye’deki planlarımı burada tutturamadım. Ama benim planlarımı bebeğim erteledi. Geçen sene yapmam gereken yüksek lisansımı önümüzdeki seneye erteledim. Bu arada bir iş hayatım olmadığı için eğitim planlarım üzerinden konuşuyorum. Ama burayla ilgisi yok yani. Bu tamamıyla benim seçimlerim ve önceliklerimle ilgili planlarımın uygulanamaması konusu yani” (üzüntülü bir yüz ifadesi).

+Denek-7=R-7: [S. S.; K / 32] “Evet, şanslıyım! Daha iş hayatımdaki hedeflerime ulaşmama zaman var. Ama amaçlarım doğrultusunda pozitif bir yolda güçlü adımlarla devam ediyorum diyebilirim.”

[Soru] = 20. *Bu ülkeye gelirken hangi hayallerle geldiniz? Hayallerinizi gerçekleştirebildiniz mi? Bu yaptığınız dış-göç, maddi/ekonomik anlamda hayattan beklentilerinizi karşıladı mı?*

+Denek-1=R-1: [S. Y.; E / 46] “Bu ülkeye gelirken iyi bir iş kurup bir daha Türkiye’ye dönmek üzere geldim. Hayallerim oldu. Fakat buradaki kültür çatışmasından dolayı gerçekleştiremedim bu planlarımı. Mecburen artık belli bir zaman sonra insan geri dönmeyi düşünüyor ister istemez. Çok aşırı düzeyde zengin olmayı hayal etmediğim için belli ölçüde hayattan maddi anlamdaki beklentilerimi karşıladığımı söyleyebilirim. Evet, tamam belki bir işveren olmadım. Fakat buna, burada yaşayan kendi insanımız yani azınlık Türk topluluğu izin vermedi. Buradaki bir avuç Türk topluluğu, ayağıma çelme taktı sürekli. Ekonomik anlamdaki gelişmemin önünde hep engel oldular ne yazık ki. Bu da bizim temelde bir göçmen topluluk olarak insan kalitemizi gösteriyor aslında...”

+Denek-2=R-2: [M. K.; E / 36] “Düzenli bir işim olsun dedim. Sabah kalkayım işime gideyim, akşam işim bitsin geri geleyim. Yani sabah 8, akşam 5 mantığında bir işim olsun dedim. Allah’a çok şükür sabah 8 akşam 5 bir işim var. Maddi yönden yeterli mi yetersiz mi? Bana yetiyor. Zaman zaman az geliyor, zaman zaman çok geliyor. Ne yapıyoruz? Az bulduğumuz zaman az, çok bulduğumuz zaman yine az yiyerek bu şekilde mutluluğu sağlamaya çalışıyorum yani.”

+Denek-3=R-3: [Ü. Ç.; E / 45] “Karşıladi, çok şükür. Daha iyisi de olabilirdi, daha kötüsü de olabilirdi. Daha iyisini istemiyoruz zaten, ama daha kötüsü olabilirdi. Rabbime çok şükür, ben burada kişiliğimi, her şeyimi kaybedebilirdim de. Asimile olabilirdim de. Allah korusun veya çocuklarım böyle yetişebilirdi. Ama Allah’a bin şükür benim için en büyük kazanç budur. Maddiyatı her zaman her yerde kazanırsın, paranın kazanılacak yeri çoktur. Ama maneviyatı her yerde kazanamazsın. Çok şükür, bir şikâyetim yok.”

+Denek-4=R-4: [Y.K.; E / 38] “Bu ülkeye çok para kazanmak için gelmedim. Okumak için geldim ve başardım. Bu kadar...”

+Denek-5=R-5: [M. E. A.; E / 44] “Bu ülkeye, önceki sorunuzla bağlantılı olarak da söylediğim gibi akademik kariyer amaçlı geldim. Bu amacıma da ulaştığımı söyleyebilirim. Zaten bu ülkeye gelirken çok param olsun, maddi kazanç elde edeyim diye gelmediğim için bugüne kadar çok param da olmadı.

Ama çocuklarımı yetiştirdim elimden geldiğince. Mesela büyük oğlum şu anda İngiltere’de Tıp Fakültesi’nde okuyor. Buna şükür ediyorum. Cebinde milyon poundlar olup da böyle bir evlat servetine sahip olmayanlar çoğunlukta bana göre. Bunun bir nimet olduğunu biliyorum.”

+Denek-6=R-6: [D. V.; K / 26] “Bu soruya verebilecek bir cevabım yok. Çünkü iş hayatım yok.”

+Denek-7=R-7: [S. S.; K / 32] “İstediğim her şeyi yapıyorum ve yaşıyorum.”

vi. Cinsel Yaşam

[Soru] = 21. (*Şimdi ise -izniniz olursa- yine özel bir soru daha sormak istiyorum.*) *Cinsel konulardaki genel tutumunuz nedir? Yani örneğin, evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsel ilişkiye nasıl bakıyorsunuz?*

+Denek-1=R-1: [S. Y.; E / 46] “...Yani hocam biz Türk vatandaşları olarak buraya göre cinsellik konusunda daha tutucu bir kültürden geliyoruz. Bu ülkede cinsel hayat açısından her şey, Türkiye’ye kıyasla çok daha serbest. Bence cinsellikle ilgili her şey insan hayatında yaşanıp tadılmalı hocam yaaa...”

+Denek-2=R-2: [M. K.; E / 36] “Evlilik dışı cinsel ilişki gayet güzel. Zevk çok sorumluluk yok. Yani şimdi dinimiz açısından düşünecek olursan tabi ki iyi değil, sağlıklı değil. Fakat ben kendim evlilik dışı cinsel ilişki yaşıyor muyum? Yaşıyorum. Evlilik dışı cinsel ilişkiye giriyorum, evet. İyi mi yapıyorum kötü mü yapıyorum? Bunun cevabını zamanı geldiğinde Cenab-ı Allah’a vereceğiz elbette ve kötü bir şey yaptığım için cezamız neyse çekeceğiz, diye düşünüyorum. Çünkü bu türden ilişkiler dini açıdan günahtır ve haramdır.”

+Denek-3=R-3: [Ü. Ç.; E / 45] “...Valla elimden geldiğince, Rabbimin bana helal kıldığı şeylerle yetinmeye çalıştım. Temel felsefemi o yönde yoğunlaştırdım. İnşallah da öyle giderim. Allah bozmasın...”

+Denek-4=R-4: [Y.K.; E / 38] “Oldukça hassas bir konu. Yorum yapmıyorum.”

+Denek-5=R-5: [M. E. A.; E / 44] “İnançlı birisi olarak geleneksel ve İslami olan cinsel ilişkileri doğru bulurum. Bunların dışındakileri yanlış ve haram olarak değerlendiriyorum elbette.”

+Denek-6=R-6: [D. V.; K / 26] “Bu soruyu yorumlamak baktığınız açıya göre değişir. Ama enerjisi düşük bir cinsel hayata karşıyım. Cinsel hayatın evlilikte çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ten uyumunuzun olmadığı bir karşı cinsle ömür geçmez diye düşünüyorum. Bunu da maalesef birisiyle yaşamadan anlayamazsınız. O yüzden bence doğru insanla güzel bir cinsellik yaşanabilir diyorum.”

+Denek-7=R-7: [S. S.; K / 32] “...Türkiye’de yeni jenerasyonun bu konuda oldukça rahat yaşamaya başladığını gözlemledim! Ben bir önceki jenerasyon olarak kendimi daha kuralcı olarak gördüğümü söyleyebilirim. İnsan kendini bildikten sonra, yani neyin doğru, neyin yanlış olduğunu ayırt edebildikten sonra evlilik öncesi cinselliğe karşı değilim. Yaşanabilir bir şey benim için. Sonuçlarına katlanabilecekse kişi...”

[Soru] = 22. *Evli değil iseniz, nasıl bir cinsel yaşamınız var? Kısaca, cinsel hayatınızdan söz eder misiniz?*

+Denek-1=R-1: [S. Y.; E / 46] “Evli değilim. Uzun süreli ciddi bir ilişkim yok şu anda. Kısa süreli cinsel amaçlı arkadaşlıklar veya bir gecelik ilişkiler yaşıyorum şu sıralar. Geçmişte yaşadığım boşanma vs. olaylar sebebiyle uzun süreli ciddi bir ilişki düşünmüyorum.”

+Denek-2=R-2: [M. K.; E / 36] “Evli değilim şu anda dulum. Cinsel hayatım var şu anda ama ciddi bir ilişkim yok. Partner tarzı ziyaretçi diyorum ben arkadaşlara öyle bayan arkadaşlarım var, geliyorlar. Cinsel ilişkide bulunduktan sonra gidiyorlar. O şekilde oluyor yani. Açıkçası ben bu tarz bir ilişki biçiminden biraz yorgunum aslında. İlk başlarda çok heyecanlı geliyordu ama şimdi-lerde yoruldum. Sağlıklı bir ilişki bakıyorum, arıyorum kendime. Uygun birisini bulduğum zaman inşallah hayatımı birleştirmek istiyorum. Çünkü bu yaşam tarzı beni biraz rahatsız ediyor psikolojik olarak. İyi bir şey değil yani. Tamam,

o anda gülüyoruz eğleniyoruz. Anlık zevkler veriyor bana. Fakat şöyle bir düzgün düşündüğüm zaman sağlıklı bir ilişki değil. Senin de psikolojini etkiliyor. Yani ne yapıyorum diyorum, niye bunu yapıyorum? Fakat yalnızım ve gencim. İhtiyacım var, yani cinsel ihtiyacım var. Öyle olunca karşına bayan çıkıyor ve onunla da cinsel ilişkiye giriyorum. Bu toplum bu tip konuları da fazla önem vermiyor desem yanlış olur. Önem veriyor tabi ki de ama bekâr olduğu için sende bekâr olduğun için pek sıkıntı olmuyor yani. Fakat ben vicdan olarak bazen sıkıntı yaşıyorum, kendimi günahkâr hissediyorum yani. Bazen de psikolojik olarak sosyolojik olarak bir sıkıntı yaşamıyorum. Zaten bizim ülkemizde de şu an da birçok kişi buradaki yaşam tarzı gibi nikâhsız cinsel ilişkiler yaşıyor yani. Bunları düşününce de biraz rahatlıyorum sanki...”

+Denek-3=R-3: [Ü. Ç.; E / 45] “Evli olduğumu söyledim.”

+Denek-4=R-4: [Y.K.; E / 38] “Yorum yapmıyorum.”

+Denek-5=R-5: [M. E. A.; E / 44] “Röportajınızın başında da söylediğim gibi evliyim ve düzenli bir aile hayatı yaşıyorum çok şükür. Dolayısıyla da düzenli bir cinsel yaşamım var.”

+Denek-6=R-6: [D. V.; K / 26] “Evliyim. Düzenli bir cinsel yaşamım var.”

+Denek-7=R-7: [S. S.; K / 32] “Bir bayan olarak bu konuyu konuşmamayı tercih ederim.”

[Soru] = 23. *Buraya geldikten sonra cinsel tercihlerinizde/alışkanlıklarınızda ve arzularınızda bir değişme fark ettiniz mi? Örneğin; Türkiye’de bu kadar rahat evlilik dışı cinsel ilişki yaşayabiliyor muydunuz?*

+Denek-1=R-1: [S. Y.; E / 46] “Var, evet fark ettim. Burada daha öncede söylediğim gibi cinsel yaşam konusunda hiçbir baskı yok. Zorlama yok. Türkiye’de bir kadınla cinsel ilişki yaşadığın zaman kısa bir süre sonra sosyal baskı sebebiyle evlenmek zorundasın. Ama burada böyle değil. Daha rahat bir ortam var bu iş için. Bu da ister istemez benim cinsellikle ilgili tutumlarımı etkiledi yani...”

+Denek-2=R-2: [M. K.; E / 36] “Türkiye ile burayı kıyaslırsak burada çok daha rahatım. Burada cinsel ilişki hakkında konuşuyoruz, yorumlar yapıyoruz

ve bu yorumları yaparken karşı cins partnerimle gayet rahatız. Havadan sudan konuşur gibi konuşuyoruz yani. Bunda bir sıkıntı yok. Ben rahatım yani burada cinsel konuda konuşmaktan da rahatım cinselliği yaşamaktan da rahatım Türkiye'ye göre.”

+Denek-3=R-3: [Ü. Ç.; E / 45] “Yok, Allah’a şükür. Tabi insan yaşlandıkça, cinsel performansı düşüyor yani. Mesela bundan yirmi sene önceki, buraya gelmeden önce, ben yirmi iki yaşındaydım. O yıllardaki gençlikteki iştah ve performans şimdi yok yani...(gülüyor) böyle bir değişim yaşadım.”

+Denek-4=R-4: [Y.K.; E / 38] “Yorum yapmıyorum.”

+Denek-5=R-5: [M. E. A.; E / 44] “Hayır...”

+Denek-6=R-6: [D. V.; K / 26] “Ben burada evlendim. Eşim bir Türk. Nasıl başladıysa öyle de devam etti yani. Hiçbir değişiklik olmadı.”

+Denek-7=R-7: [S. S.; K / 32] “Tabi ki. Büyüdükçe daha sağlam-olgun kararlar alabiliyor insan cinsel yaşamıyla ilgili.”

[Soru] = 24. *Burada, dinsel inanç ve değerleriniz ile cinsel yönelimleriniz arasında zaman zaman bir çatışma yaşadığınız oluyor mu?*

+Denek-1=R-1: [S. Y.; E / 46] “Bu ülkeye ilk geldiğim yıllarda evet böyle bir çatışma yaşadım. Yani örneğin yabancı bir İskoç kadınla cinsel ilişkiye girdiğim zaman dini açıdan suçluluk ve günahkârlık duygusu hissettiğim dönemlerim oldu, olmadı değil. Fakat belli bir süre sonra olmuyor. Bu çatışmalar bitiyor. Artık evlilik dışı cinsel ilişkiler normal bir eylem oluyor, yani bu dini hassasiyet kayboluyor. Bu durum Müslüman Türk için de Arap için de Pakistanlı için de geçerlidir.”

+Denek-2=R-2: [M. K.; E / 36] “Tabi yaşıyoruz. Mesela dediğim gibi bekâ- rım veya dulum ben. Karşıdaki de bekâr. Ama beraber yaşıyoruz. Arada iki gün veya üç gün geliyor mesela bende kalıyor veya ben ona gidiyorum ve onda kalıyorum. Şimdi gidiyorsun, namaz kılıyorsun, yaptığına bakıyorsun, cinsel ilişkiye giriyorsun, ne nikâhın var ne bir şeyin. Resmen zina yapıyorum. Ne oluyor? Bu beni dini inançlarımla çelişkiye düşürüyor. Ben ne yapıyorum diyorsun. Bu yap-

tığımla yaşadığım uymuyor diyorsun. Ama bakıyorsun insanoglusun işte. Yine de yapacağını yapıyorsun. Yani arzularına yenik düşüyorsun.”

+Denek-3=R-3: [Ü. Ç.; E / 45] “Çok şükür öyle bir şeyimiz olmadı. Gençliğimde olur gibi oldu. Ama sonra Allah’a şükür direksiyonu çevirdik (gülüyor). Mutlaka hata olmuştur, insanlarda hata olmaması mümkün değil. Önemli olan bu hatadan ders alabilmektir. Kıssadan hisse çıkarabilmektir. Ben çıkardım kanaatindeyim. İnşallah böyle devam eder...”

+Denek-4=R-4: [Y.K.; E / 38] “Yorum yapmıyorum.”

+Denek-5=R-5: [M. E. A.; E / 44] “Hayır.”

+Denek-6=R-6: [D. V.; K / 26] “Eşim de Türk ve Müslüman olduğu için biz bir sorun yaşamıyoruz. Ayrıca zaten aile olmamız sebebiyle nikâhlı bir cinsel birlikteliğimiz var.”

+Denek-7=R-7: [S. S.; K / 32] “Hayır.”

Sonuç

İngiltere’ye yapılan dış-göç, birçok etnik grup için olduğu gibi Türkiyeli göçmenler için de daha iyi ekonomik yaşam beklentisi anlamına gelmiştir. Sonradan gelenler için yeni başlayacakları yaşamlarında rehberlik eden eski yerleşimci göçmenler, yeni göçlere de zemin hazırlamıştır. Bu dış-göç sürecinde devamlılığı ve sosyal bağları vurgulayan ‘zincir göç’ kavramı, daha önce hedef bölgeye yerleşmiş olan yakınlarından aldıkları bilgi ve onların psiko-sosyo-ekonomik desteklerine duydukları güvene dayalı olarak aile ve akrabalar arasında dış-göçün yaygınlaşmasına vurgu yapmaktadır. Normal şartlarda göçmen bireyler, psikolojik olarak bilgi sahibi oldukları yerlere göç etmeye eğilimlidirler. Dolayısıyla kendilerinden önce dış-göç deneyimi yaşayanların bilgi ve deneyimleri, onları kendi ülkelerini terk etme ve gidecekleri ülkeyi seçme noktasında belirleyici olmaktadır. Londra’da zincir göç olgusunun yalnızca göçün yaygınlaşması aşamasında değil, ‘yerleşme, sosyalleşme ve entegrasyon’ süreçlerinde de, özellikle Türkiyeli göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde geçerliliğini sürdürdüğü görülmektedir.

Türkiyeli göçmenlerin genelde Birleşik Krallıkta'ki özelde ise İskoçya'daki çalışma yaşamlarına ilişkin problemlere bakıldığında, ekonomik açıdan girişimcilik yeteneklerinin yanı sıra hep birlikte ve yakın çevrelerde aynı iş türlerini yapmaktan kaynaklanan bir çeşit 'birbirini iflas ettirme' eğiliminden de söz edilmektedir. Özellikle Türkiyeli nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, Türk göçmen esnafı daha fazla kazanç beklentisiyle birbirini örnek alarak aynı iş sahasında çalışmayı tercih etmektedirler. Bu tercihlerin kısa bir süre içinde hepsinin zararına olacak şekilde peş peşe gelen iflaslarla sonuçlanması ve ardından yeni bir sektöre yönelerek ekonomik etkinliklerin sürdürülmesi, Türkiyeli göçmenlerin sıklıkla şikâyet ettikleri fakat yapmaktan da geri kalmadıkları bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Sili-Kalem, 2016: 49-50; ayrıca bkz. Atay, 2006).

Yaz tatili döneminde Türkiye'ye gelen Türkler örneklemini kullanılarak Çil ve ark. (2011) tarafından yapılan görgül bir araştırmada, göçmen Türklerin sorun ve beklentileri incelenmiştir. Birey ve aile bazında algılanan sorunların, ortaya çıktığı alanlara ilişkin beklenti düzeylerinin değerlendirildiği bu saha çalışmasında, bu alandaki çözüm önerilerinin, geleceğe dönük çalışmaların neler olabileceğinin ve Türkiye ile ilgili algılamadaki olumlu ve olumsuz yönlerin saptanması amaçlanmıştır. Söz konusu bu ampirik çalışmadaki "Avrupa'da yaşayan Türklerin sorunları" başlığı altında sorulan sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde, "yabancı düşmanlığı, işsizlik, dil sorunu, fırsat eşitliği, çocukların eğitimi, kuşak çatışması, uyuşturucu kullanımı, örgütlenme eksikliği" gibi sorunların olduğu; bu sorunlar listesinde "işsizlik" probleminin ise Avrupa'da yaşayan Türklerin % 45.7 oranıyla ikinci sıradaki diasporik yaşam problemleri arasında yer aldığı saptanmıştır (Çil ve ark., 2011: 32).

Öte yandan 'giriş' bölümünde de belirtildiği gibi bu makalede analizi yapılan bir diğer konu ise göçmenlerin 'cinsel yaşamları'dır. Cinselliğe ilişkin teori, pratik ve deneyimlerin toplumla ilişkisi bağlamında önemli bir nokta da cinselliğin toplumsal oluşumudur. Her bireyde var olan cinsellik duygusu, birçok farklı mekanizmalarla kamusal olarak dışa vurulup denetlenmektedir. Dolayısıyla kimin kiminle, hangi biçimlerde ve hangi durumlarda evlenebileceğini veya cinsel

ilişkide bulunabileceğini tanımlayan gelenekler ve yasalar, sözü edilen bu mekanizmalar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda göçmen bireyin içinde yaşadığı kültürün, onun cinsellik algısı ve yaşamı üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Literatürdeki bazı yaklaşımlara göre ise cinsellik, siyasal, sosyal ve ekonomik sürecin toplam bir ürünü olarak toplumsallaşmaktadır. Yani bir diğer yaklaşımla toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçler, arzu edilir bir beden ve cinsellik ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra Batı'daki cinsel ahlak anlayışlarına bağlı olarak toplumun cinselliği etkileyen olumsuz boyutlarından da söz edilmektedir. Örneğin; Freud, toplumun koyduğu ortak ahlak kurallarını, cinsel dürtünün yönelmesini sınırlayan güçler arasında değerlendirmektedir. Zaman zaman toplumun kalıp yargıları, yanlış cinsel anlayışlar üretilmesini teşvik etmektedir. Örneğin; Avrupa kültüründe üretilmiş olan cinsellik anlayışının temeli, bireysel özgürlüklere dayalıdır. Dolayısıyla da geçen süreç içerisinde Avrupalı ülkelerde aile olgusu dağılma sürecine girmiştir. Doğal olarak bu özgürlükçü cinsel yaşam anlayışından Türk göçmenler de olumsuz olarak etkilenmiştir.

Avrupa'daki bu tür serbest cinsel yaşamın ileri boyutta, toplumsal ahlaki zedelediği ve soyları karıştırdığı sosyal bir gerçekliktir. Söz konusu bu durum, çeşitli Avrupa ülkelerine dış-göç yapan Müslüman-Türk göçmenleri de olumsuz olarak etkilemiştir. Bu modern yaşamın Avrupa kültüründe özendirilerek serbest cinsel yaşamın öncelenip kısıktırılması, onun giderek yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Kürtajın serbest bırakılması ve doğum kontrol yöntemlerinin kullanımı gibi uygulamalar, serbest cinsel yaşamın yaygınlaşmasını kolaylaştıran birer faktör olarak görünmektedir. Avrupa'daki cinsellik anlayışı 'bekâreti' tamamen önemsizleştiren anlayışlarla da birleşince, genç kız ve erkekler cinselliği sınırsızca yaşamaktadırlar (Tekin, 2009: 579-589).

'Özel, sosyal, dinsel' vb. çeşitli diasporik yaşam boyutlarının yanı sıra 'kimlik, anomi, yalnızlık, sosyal dışlanma, asimilasyon ve entegrasyon' gibi diasporik olgular ile 'kendini gerçekleştirme, yaşamı sürdürme nedenleri, ümitsizlik, kaygı ve depresyon' gibi çeşitli ruh sağlığı parametreleri hakkındaki öznel algılarına bağlı olarak diasporik yaşam süren Müslüman-Türk göçmenlerin görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu nitel çalışmanın ikinci makalesinde; Müslü-

man-Türk göçmenlerin “çalışma ve cinsel yaşamları” üzerine elde edilen nitel bulgular çerçevesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

v. Çalışma Yaşamı

- Türkiye’den Birleşik Krallık’a dış-göç deneyimi yaşayan Müslüman-Türk göçmenlerin çalışma yaşamlarına bakıldığında, öncelikle Birleşik Krallık sınırları içinde yaşayan Türk göçmenlerden işçi olanların (bkz. Soru-18; Denek: 1 & 3 & 4 & 5) yanı sıra işveren pozisyonunda olan göçmen Türklerin (bkz. Soru-18; Denek: 2 & 7) de olduğu görülmektedir. Ancak işçi olarak çalışanların sayısının (n=4) işverenlere (n=2) göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca sınırlı sayıda da olsa bazı katılımcıların nitelikli mesleklere (bkz. Soru-18; Denek: 4 & 5) sahip oldukları gözlenmiştir. Bunun yanı sıra kadın bir denegın de üniversite mezunu olduğu fakat küçük çocuk sahibi olduğu için çalışmayı çok istemesine rağmen çalışma yaşamına başlayamadığı (bkz. Soru-18; Denek: 6) tespit edilmiştir.
- Müslüman-Türk göçmenlerin bazılarının işveren olmak istedikleri de çalışma verileri arasında yer almaktadır. Örneğın; “Ben kendimi bildim bileli sürekli işçi olarak çalıştım bu ülkede. Fakat imkânım olsa işveren olmak isterdim.” (E/46). Bunun yanı sıra işçi olarak yaşamaktan memnun olduğunu bildiren işçi göçmenlerde bulunmaktadır. Örneğın; “İşçiyiz. İşçi geldik, galiba işçi gideceğiz bu dünyadan. Ama işçide olsan, patronda olsan ikisinin de sorumlulukları farklı. Hatta patron olmak daha sorumluluk istediğı için stresli bir iş. Ben memnunum şu anki hayatımdan. Sıkıntı yok yani şimdilik...” (E/45). Araştırmacının konuyla ilgili yapmış olduğu dış-gözlem sürecinde ise özellikle İskoçya’ya dış-göç deneyimi yaşayan Müslüman-Türk göçmenlerin önemli bir çoğunluğu ‘sahil evliliğı’ yaparak geldikleri için turizm sektöründe çalışan ve eğitimlerini tam olarak tamamlayamadıkları için de saygın meslek grupları dışında kalan göçmenlerden oluştuğı sonucuna varılmıştır. Örneğın; Edinburgh’ta yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı göçmenler arasında kendi işini yapan Türk göçmen sayısı oldukça sınırlıdır.

- Öte yandan Müslüman-Türk göçmenlerin Birleşik Krallık sınırları içinde sahip oldukları çalışma yaşamlarında başarılı olup olmadıkları ve Türkiye’den dış-göç deneyimi öncesinde çalışma yaşamlarıyla ilgili planladıkları hedeflerine ulaşıp ulaşamadıkları konusunda da bazı nitel bulgulara ulaşılmıştır. Konuyla ilgili olarak öncelikle dış-göç deneyimi sonrasında şu anki var olan çalışma yaşamından memnun olanların (bkz. Soru-19; Denek: 3 & 4 & 5 & 7) yanı sıra memnun olmayanların da (bkz. Soru-19; Denek: 1 & 6) olduğu görülmüştür. Burada iş hayatlarından memnun olan göçmenlerin dış-göç deneyimi sonrası çalışma yaşamlarındaki memnuniyet düzeylerinin belirlenmesinde bu ülkedeki iş hayatı beklenti düzeylerinin yüksek olmamasının ve buna bağlı olarak içinde yaşadıkları diasporik gerçeklikleri kabullenebilmesinin önemli etkisi olduğu söylenebilir. Örneğin; “Türkiye’den çıkarken fazla bir şey umut ederek gelmediğim için Allah’ıma çok şükür. Kariyerim çok mu yüksek? Hayır. Kendime göre bugüne kadar yaptığım işlerde kendi mesleğimde hep başarılar kazandım Allah’ıma çok şükür. Bunun takdirini kendi kendime yaptım ve onur duydum. Evdeki hesabı çarşıya uydurabildim mi? Kendim kendimi tatmin ettiğim için ben demem ki ben on odalı evim olsun, iki tane atım olsun. Ferrari’ye bineyim, bir yazlık bir kışlık evim olsun diye bir hayatım olmadığı için şu anda sahip olduklarım için Allah’ıma çok şükür diyorum. Bu da beni mutlu ediyor yani. İleride bir evim olsun isterim tabii. Daha fazla malım olsun, daha fazla mülküm olsun isterim elbette. Ama benim sağlığım şu andaki geleceğim için bana yeterli çok şükür. Bunun da farkındayım yani.” (E/36). Burada ayrıca katılımcıların dinsel inanç merkezli ‘şükretme’ değerine sahip olmalarının da iş yaşamındaki memnuniyet düzeylerini arttırdığı vurgulanabilir. Örneğin; “... evdeki hesabı çarşıya uydurabildim Allah’ıma bin şükürler olsun. Yani ben burada Avrupa’da yaşamışlığın dezavantajlarını avantaja çevirmeye çalıştım hep. Nasıl avantaja çevirebilirim diye düşündüm. O yönde yoğunlaştım, o yönde çaba harcadım. Çok şükür ediyorum Allah’ıma. Çok da zaten uçuk kaçık hayallerim de yok açıkçası. Allah’a şükür. Çünkü

şuna inanırım, bir insan dünya hayatına maddiyata ne kadar yoğunlaşırsa maneviyattan o kadar uzaklaşır...” (E/45).

- Araştırmaya katılan Müslüman-Türk göçmenlerin dış-göç deneyimlerinin çalışma yaşamlarına ekonomik anlamda bir katkısı olup olmadığına bakıldığında ise bu durumun bu ülkeye geliş amaçlarına bağlı olarak değiştiği saptanmıştır. Dolayısıyla bazı göçmenlerin (n=4) yaşadıkları bu dış-göç deneyiminin ekonomik anlamda kendi iş yaşamlarına pozitif katkı sağladığı tespit edilmiştir. (bkz. Soru-20; Denek: 3 & 4 & 5 & 7). Öte yandan ekonomik amaçlı olmayıp eğitim amaçlı gelen göçmenlerin olduğu da görülmüştür. Örneğin; “Bu ülkeye çok para kazanmak için gelmedim. Okumak için geldim ve başardım. Bu kadar...” (E/38); “Bu ülkeye, önceki sorunlarla bağlantılı olarak da söylediğim gibi akademik kariyer amaçlı geldim. Bu amacıma da ulaştığımı söyleyebilirim. Zaten bu ülkeye gelirken çok param olsun, maddi kazanç elde edeyim diye gelmediğim için bugüne kadar çok param da olmadı. Ama çocuklarımı yetiştirdim elimden geldiğince. Mesela büyük oğlum şu anda İngiltere’de Tıp Fakültesi’nde okuyor. Buna şükür ediyorum. Cebinde milyon poundlar olup da böyle bir evlat servetine sahip olmayanlar çoğunlukta bana göre. Bunun bir nimet olduğunu biliyorum.” (E/44).
- Ayrıca denekler, çalışma yaşamında başarılı olamamanın en önemli nedenlerinden birinin de yine kendi Türk azınlık grupları tarafından engellenme olduğunu düşünmektedirler. Örneğin; “Bu ülkeye gelirken iyi bir iş kurup bir daha Türkiye’ye dönmek üzere geldim. Hayallerim oldu. Fakat buradaki kültür çatışmasından dolayı gerçekleştiremedim. Mecburen artık belli bir zaman sonra insan geri dönmeyi düşünüyor ister istemez. Çok aşırı düzeyde zengin olmayı hayal etmediğim için belli ölçüde hayattan maddi anlamdaki beklentilerimi karşıladığımı söyleyebilirim. Evet, tamam belki bir işveren olamadım. Fakat buna, burada yaşayan kendi insanımız yani azınlık Türk topluluğu izin vermedi. Türk topluluğu, ayağıma çelme taktı sürekli. Ekonomik anlamdaki gelişmemin önün-

de hep engel oldular ne yazık ki.” (E/46). Bu durum, farklı bir yaşam kültürü içinde azınlık değerlerini koruyamama ve azınlık grup olarak birbirlerine yeterince bağlanamamayı göstermesi bakımından dikkate değer bir sonuçtur. Söz konusu bu durum, Sili-Kalem (2016) tarafından altı çizilen ‘hep birlikte ve yakın çevrelerde aynı iş türlerini yapmaktan kaynaklanan bir çeşit ‘birbirini iflas ettirme’ eğilimiyle de ilişkilendirilebilir. Konuyla ilgili araştırmacı Koç’un (2009-2013) dış-gözlemlerinin de bu doğrultuda olduğu kaydedilmiştir.

vi. Cinsel Yaşam

- Bilindiği gibi bireylerin cinsel yaşamları, oldukça hassas / sensitive bir durumdur. Genel yaşam alanlarından biri olduğu için araştırmaya katılan Türk göçmenlere, cinsel yaşamla ilgili öncelikle doğrudan kişisel bir soru sormak yerine daha genel bir tutum sorusuyla (bkz. Soru-21) bilgi edinmek hedeflenmiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgulara ilişkin nitel yorumlar ise şu şekildedir: Öncelikle katılımcı göçmenlerin ‘evlilik öncesi’ ve ‘evlilik dışı’ cinsel ilişkiye yönelik tutumlarına bakıldığında, teolojik olarak sözü edilen yasak cinsel ilişki biçimlerini açıkça onaylayanlar (n=3) olduğu gibi (bkz. Soru-21; Denek: 1 & 2 & 7) bunu doğru bulmayanların (n=3) da olduğu (bkz. Soru-21; Denek: 3 & 5 & 6) saptanmıştır. Dolayısıyla evli olmayanların (bekâr/dul olanların) evlilik dışı cinsel ilişkiye daha toleranslı baktıkları, evli olanların ise daha dikkatli yaklaştıkları görülmüştür. Bu nitel veriden hareketle konuyla ilgili kişisel görüşün oluşmasında, deneklerin evli olup olmadıklarının da önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra hassas konu olduğunu belirterek konuyla ilgili görüş bildirmeyen deneklerin de olduğu saptanmıştır. Örneğin; “Oldukça hassas bir konu. Yorum yapmıyorum.” (E/38). Bu şekilde cevap veren denegin de dul olduğu tespit edilmiştir.
- Öte yandan medeni durumuna bağlı olarak açıkça evlilik dışı cinsel ilişki yaşadığını, fakat bunu dinsel inançlarıyla ilişkilendirerek doğru bulmadığını söyleyen göçmenlerin de varlığı kaydedilmiştir. Örneğin; “Evlilik dışı

cinsel ilişki gayet güzel. Yani şimdi dinimiz açısından düşünecek olursan tabi ki iyi değil, sağlıklı değil. Fakat ben kendim evlilik dışı cinsel ilişki yaşıyor muyum? Yaşıyorum. Evlilik dışı cinsel ilişkiye giriyorum, evet. İyi mi yapıyorum kötü mü yapıyorum? Bunun cevabını zamanı geldiğinde Cenab-ı Allah’a vereceğiz elbette ve cezamız neyse çekeceğiz, diye düşünüyorum. Çünkü bu türden ilişkiler dini açıdan günahdır ve haramdır.” (E/36). Böyle düşünen bu katılımcının da İskoç bir bayanla evlilik yapip daha sonra boşandığı için dul olduğu gözlenmiştir.

- Ayrıca kültürlerarası bir karşılaştırma yapıldığında, doğal olarak Müslüman-Türk kültür yapısının Hıristiyan-İngiliz kültür yapısına göre cinsellik konusunda daha muhafazakâr bir eğilime sahip olduğu bilinmektedir. Araştırmacının dış-gözlem yoluyla elde ettiği verilere göre de, böyle daha tutucu bir kültürden daha serbest bir sosyo-kültürel ortama dış-göç deneyimi yaşayan göçmenlerin cinsellik konusunda etik değerleri dışarıda bırakarak hedonistik bir anlayışa dayalı daha tavizkâr bir tutum geliştirdikleri gözlenmiştir. Örneğin; “...Yani hocam biz Türk vatandaşları olarak buraya göre cinsellik konusunda daha tutucu bir kültürden geliyoruz. Bu ülkede cinsel hayat açısından her şey, Türkiye’ye kıyasla çok serbest. Bence cinsellikle ilgili her şey insan hayatında yaşanıp tadılmalı hocam yaaa...” (E/46). Nitekim araştırmaya katılan göçmenin yukarıdaki bu ifadeleri konuya ilişkin yapılan tespiti doğrular niteliktedir.
- Medeni durum olarak evli olmayan göçmenlerin cinsel yaşamlarına baktığında ise –yukarıda da belirtildiği gibi- dul olan göçmenlerin geçmişlerinde yaşadıkları acı evlilik deneyimleri sebebiyle bir kez daha evlenmek istemedikleri, bunun yerine günlük ilişkilerle cinsel ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıkları (bkz. Soru-22; Denek: 1 & 2 & 7) görülmüştür. Örneğin; “Uzun süreli ciddi bir ilişkim yok şu anda. Kısa süreli cinsel amaçlı arkadaşlıklar veya bir gecelik ilişkiler yaşıyorum şu sıralar. Geçmişte yaşadığım boşanma vs. olaylar sebebiyle uzun süreli ilişki düşünmüyorum.” (E/46). Buna karşın evlilik içi sağlıklı cinsel ilişkileri olan

evli göçmenlerin evlilik dışı cinsel ilişkiyi onaylamadıkları ve cinsel ihtiyaçlarını evli oldukları eşleriyle karşıladıkları (n=3) kaydedilmiştir (bkz. Soru-22; Denek: 3 & 5 & 6). Örneğin; “Evliyim. Düzenli bir cinsel yaşamım var.” (K/26) şeklinde kadın katılımcı tarafından verilen bir cevaptan da bu durum anlaşılmaktadır.

- Öte yandan göçmenin sahip olduğu dinsel inanç düzeyine göre yaşamış olduğu evlilik dışı cinsel ilişkilerin suçluluk ve günahkârlık duygularını ortaya çıkardığı da saptanmıştır. Örneğin; “Evli değilim şu anda dulum. Cinsel hayatım var şu anda ciddi bir ilişkim yok. Partner tarzı ziyaretçi diyorum ben bu arkadaşlara. Öyle bayan arkadaşlarım var geliyorlar. Cinsel ilişkide bulunduktan sonra gidiyorlar. O şekilde oluyor yani. Açıkçası ben bu tarz bir ilişki biçiminden biraz yorgunum aslında. Sağlıklı bir ilişki bakıyorum, arıyorum kendime uygun birisini bulduğum zaman inşallah hayatımı birleştirmek istiyorum. Çünkü bu yaşam tarzı beni biraz rahatsız ediyor psikolojik olarak. İyi bir şey değil yani. Tamam, o anda gülüyoruz eğleniyoruz. Anlık zevkler veriyor bana fakat şöyle bir düzgün düşündüğüm zaman sağlıklı bir ilişki değil. Senin de psikolojini etkiliyor. Yani ne yapıyorum, niye bunu yapıyorum? Diyorum. Fakat yalnızım ve gencim. İhtiyacım var, cinsel ihtiyacım var. Öyle olunca karşına bayan çıkıyor ve onunla da bu toplum bu tip konuları da fazla önem vermiyor desem yanlış olur önem veriyor tabi ki de ama bekâr olduğu için sende bekâr olduğun için pek sıkıntı olmuyor yani. Fakat ben vicdan olarak bazen sıkıntı yaşıyorum, kendimi günahkâr hissediyorum yani. Bazen de psikolojik olarak sosyolojik olarak bir sıkıntı yaşamıyorum. Zaten bizim ülkemizde de şu an da birçok kişi buradaki yaşam tarzı gibi nikâhsız cinsel ilişkiler yaşıyor yani. Bunları düşününce de biraz rahatlıyorum sanki...” (E/36). Ayrıca yine bu konuda özel yaşamlarıyla ilgili bilgi vermek istemeyen deneklerin (n=4 & 7) olduğu da görülmüştür (bkz. Soru-22; Denek: 4 & 7). Yine araştırmacının dış-gözlem sonuçlarına göre; deneklerin teolojik olarak evlilik dışı cinsel ilişkiye yönelik düşünce ve tutumlarının sahip oldukları dinsel inanç düzeyle-

rine bağlı olduğu; bu kapsamda suçluluk ve günahkârlık duygularının etkisinden kaynaklanabileceği şeklinde bir yorum yapılabilir.

- Cinselliğin yaşanmasında sosyo-kültürel bir çevre olarak Türkiye ile yurt-dışı karşılaştırmasının yapılması istendiğinde ise deneklerin bazıları (n=2) açıkça yurt-dışında yani Birleşik Krallık'ta evlilik dışı cinselliğin Türkiye'ye göre daha rahat yaşandığı tespitinde bulunmuşlardır. Katılımcılar, söz konusu bu psiko-sosyal ve kültürel ortamsal farklılığın da kendi kişisel tercih ve tutumlarını etkilediğini belirtmişlerdir (bkz. Soru-23; Denek: 1 & 2). Örneğin; “Var, evet fark ettim. Burada daha öncede söylediğim gibi cinsel yaşam konusunda hiçbir baskı yok. Zorlama yok. Türkiye’de bir kadınla cinsel ilişki yaşadığın zaman kısa bir süre sonra sosyal baskı sebebiyle evlenmek zorundasın. Ama burada böyle değil. Daha rahat bir ortam var bu iş için. Bu da ister istemez benim cinsellikle ilgili tutumlarımı etkiledi yani...” (E/46); “Türkiye ile burayı kıyaslarsak burada çok daha rahatım. Burada cinsel ilişki hakkında konuşuyoruz, yorumlar yapıyoruz ve bu yorumları yaparken karşı cins partnerimle gayet rahatız. Havadan sudan konuşur gibi konuşuyoruz yani. Bunda bir sıkıntı yok. Ben rahatım yani burada cinsel konuda konuşmaktan da rahatım cinselliği yaşamaktan da rahatım Türkiye’ye göre.” (E/36).
- Cinsel yaşamla ilgili son olarak deneklerin sahip oldukları dinsel inanç ve değerler ile evlilik dışı cinsel ilişki deneyimlerinin kendilerinde psikolojik bir çatışma ortaya çıkararak bir suçluluk ve günahkârlık duygusu oluşturup oluşturmadıklarının tespitine yönelik bir soru da sorulmuştur (bkz. Soru-24). Buna göre elde edilen nitel verilerden yapılan analizler ise şöyledir: Öncelikle bireyin suçluluk ve günahkârlık duygularının yoğunluğunun, onun dinsel inanç düzeyinin yüksekliğiyle ilişkisi olduğu din psikolojisi literatüründe bilinen bir durumdur (Hökekleli, 1998: 102-110). Bu çalışmada da böyle bir durum ortaya çıkmıştır. Araştırmacının dış-gözlem yoluyla elde ettiği bilgilere göre dinsel inanç düzeyi daha yüksek ve milli kimliği daha güçlü olan göçmenlerin evlilik dışı cinsel ilişki sonucunda sahip oldukları suçluluk ve günahkârlık düzeyleri-

nin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Örneğin; “Tabi yaşıyoruz. Mesela dediğim gibi bekârım veya dulum ben. Karşıdaki de bekâr. Ama beraber yaşıyoruz. Arada iki gün veya üç gün geliyor mesela bende kalıyor veya ben ona gidiyorum ve onda kalıyorum. Şimdi gidiyorsun, namaz kılyorsun, yaptığına bakıyorsun, cinsel ilişkiye giriyorsun, ne nikâhın var ne bir şeyin. Resmen zina yapıyorum. Ne oluyor? Bu beni dini inançlarımla çelişkiye düşürüyor. Ben ne yapıyorum diyorsun. Bu yaptığım ile yaşadığım uymuyor diyorsun. Ama bakıyorsun insanoğlusun işte. Yine de yapacağını yapıyorsun. Yani arzularına yenik düşüyorsun...” (E/36).

- Öte yandan sözü edilen bu suçluluk ve günahkârlık duygusunun, içinde yaşanılan psiko-sosyal ve kültürel ortamın da etkisiyle bireydeki dinsel inanç düzeyinin zamanla düşmesi sonucunda giderek ortadan kalktığı da saptanmıştır. Örneğin; “Bu ülkeye ilk geldiğim yıllarda evet böyle bir çatışma yaşadım. Yani örneğin yabancı bir İskoç kadınla cinsel ilişkiye girdiğim zaman dini açıdan suçluluk ve günahkârlık duygusu hissettiğim dönemlerim oldu, olmadı değil. Fakat belli bir süre sonra olmuyor. Bu çatışmalar bitiyor. Artık evlilik dışı cinsel ilişkiler normal bir eylem oluyor, yani bu hassasiyet kayboluyor. Bu durum Müslüman Türk için de Arap için de Pakistanlı için de geçerlidir.” (E/46). Çalışmaya katılan denegın bu ifadeleri, sözü edilen psiko-teolojik durumu açıkça ortaya koymaktadır.
- Yine cinsel yaşam üzerine bir denegın (bkz. Soru-21-24; Denek: 4) cinsellikle ilgili tüm soruları yorumsuz bıraktığı da dikkati çekmektedir. Söz konusu bu durum ise denegın araştırmacıyla daha önceden tanışması sebebiyle denegın araştırmacı üzerinden içinde yaşadığı Türk topluluğundaki sosyal arzulanırlık düzeyini düşürmek istememesi şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak Müslüman-Türk göçmenlerin diğer yaşam alanları gibi ‘çalışma ve cinsel yaşamları’nın da, doğası gereği psiko-patolojik semptomları çok karmaşık ve çok boyutlu olan diasporik yaşamın olumsuz yönlerinden etkilendiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akıl, H. [çev.] (2005). Uluslararası İşçi Konferansı. 92. Oturum, 2004 Uluslararası İşçi Ofisi -Cenova Rapor 6: Küresel ekonomide göçmen işçiler konusuna genel bir bakış. Bölüm-3: Göçmen işçilerin çalışma koşulları. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12-16.
- Alpagu, H. (2015). Cross-continental immigration and its economic challenges. [içinde] K. Canatan ve ark. (ed.), *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu / 29 - 30 Mayıs 2015* (ss. 201-210). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Aşçı, U. D. (2013). İngiltere'deki Türkçe konuşan toplumda iki dillilik (bilingualism) ve dil karışması (interference). *Bengü Bitig-Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 101-107.
- Atay, T. (2006). *Türkler-Kürtler-Kıbrıslılar: İngiltere'de Türkçe yaşamak*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Cesur-Kılıçaslan, S. (2009). Yurtdışında göçlerde kadın: Uyum ve özgürleşme. [içinde] M. Erdoğan. (ed.), *Yurtdışındaki Türkler: 50. yılında göç ve uyum / Turks abroad: Migration and integration in its 50th year* (ss. 735-741). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çil, Ş. A. ve ark. (2011). *Avrupa'da yaşayan Türkler: Yaz tatili döneminde Türkiye'ye gelen Türkler örneği*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları.
- Demircan, A. R. (2010). Ailede cinsel hayat. [içinde], *Aile ve Eğitim: Tartışmalı İlmî Toplantı / 24 - 25 Nisan 2010* (ss. 133-153). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ekingen, T. (2012). İngiltere'deki Türkiyeliler ya da Londra'daki Türkiye. [<http://timur-ekingen.blogspot.com.tr/2012>], Erişim: Mayıs 2015.
- Erdemir, A. & Vasta, E. (2007). Differentiating irregularity and solidarity: Turkish immigrants at work in London. Centre on Migration. *Policy and Society Working Paper*. No. 42.
- Erdoğan, M. M. (2013). HUGO ETB-Almanya Bundestag seçimlerinde Türk asıllı Alman vatandaşların katılım ve tercihleri araştırması. [<http://www.hugo.hacettepe.edu.tr>].
- Erdoğan, M. M. (2015). Avrupa'da Türkiye kökenli göçmenler ve 'Euro-Turks barometre' araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 108-148.

- Erdoğan, Ö. (2015). A research on the aspect of the social-economics characteristics of the Turkish population living in London / Londra’da yaşayan Türk nüfusu’nun sosyo-ekonomik karakteristiğinin görünümü üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (3), 283-306.
- Erdoğan, S. (2007). İngiltere’de yaşayan Türk sığınmacılar, sığınma arayanlar iltica etme nedenleri ve karşılaştıkları güçlükler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi* [<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler>], Erişim: Şubat 2016.
- Gezgin, M. F. (2015). İşgücü göçü bağlamında 1989 öncesi Almanca literatürde göç terminolojisi. [çinde] K. Canatan ve ark. (ed.), *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu* / 29 - 30 Mayıs 2015 (ss. 91-102). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Hökelekli, H. (1998). *Din psikolojisi*. (3. baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsa, T. (2014). İngiltere’de azınlık gruplar ve eğitim: ‘Türkçe konuşan göçmenler’. *DieGaste*, 30 (4).
- Kaya, A. & Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, İ. (2008). Avrupalı Türkler: Misafir işçilikten Avrupa vatandaşlığına / Euro Turks: From guest workers to European citizenship. *Doğu Coğrafya Dergisi* 19, 149-166.
- Keskin, R. (2009). Entegrasyonun lokomotifi olarak Avrupa ve Almanya’daki Türk girişimcileri. [çinde] M. Erdoğan. (ed.), *Yurtdışındaki Türkler: 50. yılında göç ve uyum / Turks abroad: Migration and integration in its 50th year* (ss. 555-564). Ankara: Orion Kitabevi.
- Koç, M. (2016). Diasporik yaşamın psiko-anatomisi–I: Müslüman-Türk göçmenlerin özel ve sosyal yaşamları üzerine nitel bir çalışma. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 89-128.
- Özdemir, S. (2016). İskoçya’da yaşayan Türklerin dil kullanımları ve dil tercihlerinde bireysel etmenler / Individual factors in language use and choice among Turkish people living in Scotland. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turks*, 11 (4), 761-782.

- Pilancı, H. (2009). Avrupa ülkelerindeki Türklerin Türkçeyi kullanma ortamları, sürdürülebilirlik imkânları ve koruma bilinçleri, *Bilig*, 49, 127-160.
- Piore, M. J. (1980), *Birds of passage*, Cambridge & London: Cambridge University Press.
- Pusch, B. (2015). ‘Düzenli Almanlar’ın düzensiz hayatları: Türkiye’de Alman olmak. [çinde] K. Canatan ve ark. (ed.), *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu* / 29 - 30 Mayıs 2015 (ss. 303-322). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Sili-Kalem, A. (2016). Türk çayına süt katmak: Londra’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin gündelik hayatları. *İnsan & Toplum Dergisi*, 5 (10), 43-71.
- Şahin, B. (2009). Almanya’daki döner ve market işletmecisi Türk göçmenler. [çinde] M. Erdoğan. (ed.), *Yurtdışındaki Türkler: 50. yılında göç ve uyum / Turks abroad: Migration and integration in its 50th year* (ss. 589-597). Ankara: Orion Kitabevi.
- Tarhan, N. (2009). Cinsellik ve toplumsal hayat. [çinde], *IV. Din Şurası: Tebliğ ve Müzakereleri / 12 - 16 Ekim 2009* (ss. 505-549). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tekin, M. (2009). Toplumsal değerler bağlamında cinsellik anlayışı ve pratiklerine sosyolojik bir yaklaşım. [çinde], *IV. Din Şurası: Tebliğ ve Müzakereleri / 12 - 16 Ekim 2009* (ss. 573-597). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Travis, A. (2011). UK immigration analysis needed on Turkish legal migration, Say MPs. [<http://www.theguardian.com/uk/2011>], Erişim: Mayıs 2015.
- Yalçın, C. (2002). Çok-kültürcülük bağlamında Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine göç. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), 45-60.

Ekler

Ek-2:

Diasporik Yaşamın Psiko-Anatomisi Üzerine Röportaj

Soruları

[Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam ediyoruz.]

► Çalışma Yaşamı:

18. Şimdi de iş hayatınızla ilgili bir soru sormak istiyorum. Edinburgh'ta/ Londra'da işveren misiniz, yoksa işçi misiniz? Yani yurtdışına çıkışınızdan bugüne kadar iş hayatınız nasıl geçti?

19. Kendinizi iş hayatınızda başarılı buluyor musunuz? Yani Türkiye'den yurtdışına çıkarken yaptığınız planlarınızı gerçekleştirebildiniz mi? Kısaca, geriye dönüp baktığınızda evdeki hesabı çarşıya uydurabildiniz mi?

20. Bu ülkeye gelirken hangi hayallerle geldiniz? Hayallerinizi gerçekleştirebildiniz mi? Bu yaptığınız dış göç, maddi/ekonomik anlamda hayattan beklentilerinizi karşıladı mı?

► Cinsel Yaşam:

21. (Şimdi ise –izniniz olursa- yine özel bir soru daha sormak istiyorum.) Cinsel konulardaki genel tutumunuz nedir? Yani örneğin, evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsel ilişkiye nasıl bakıyorsunuz?

22. Evli değil iseniz, nasıl bir cinsel yaşamınız var? Kısaca, cinsel hayatınızdan söz eder misiniz?

23. Buraya geldikten sonra cinsel tercihlerinizde/alışkanlıklarınızda ve arzularınızda bir değişme fark ettiniz mi?

24. Burada, dinsel inanç ve değerleriniz ile cinsel yönelimleriniz arasında zaman zaman bir çatışma yaşadığınız oluyor mu?

[devam edecek]

[*İslam Tarihi*]

ORYANTALİSTLERE CEVABEN YAZILAN İLK KAPSAMLI İNGİLİZCE SİYER: THE SPIRIT OF ISLAM*

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KABAKCI**

ÖZET

Seyyid Emir Ali, Oryantalist iddialara karşı İslam'ı ve Hz. Muhammed'i savunmak, Müslüman aydınlar ve İslam'a ilgi duyan gayri müslimlere de İslam ve Hz. Peygamber hakkında doğru bilgiler sunabilmek için *The Spirit of Islam* adlı eserini yazmıştır. Eser siyer bağlamında Oryantalistlere cevaben yazılmış ilk kapsamlı ve etkili çalışmadır. İngilizce kaleme alınan eserin İslamî ve Batılı eserlerden oluşan zengin bir kaynak altyapısı vardır. Bugüne dek çok ilgi gören eser değişik dillere çevrilmiş ve özellikle İngiltere'de defalarca baskıları yapılmıştır. Müellif pek çok konuda İslam-Hıristiyanlık mukayesesi yaparak, İslam'ın Hıristiyanlıktan daha makul ve üstün olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Oryantalistlerin Hıristiyanlıktan kaynaklanan yanlış bilgi ve taraflı tutumlarını eleştirirken gösterdiği başarıyı, onların metod ve peygamber tasavvurlarına karşı gösterememiştir.

Anahtar kelimeler: Hz. Muhammed, Seyyid Emir Ali, Siyer, *The Spirit of Islam*, Oryantalist.

ABSTRACT

The First Comprehensive English Sirah that is Written in Response to Orientalists: The Spirit of Islam

Syed Ameer Ali wrote the work entitled "*The Spirit of Islam*" in order to defend Islam and the Prophet Muhammad against orientalist claims and to provide accurate information about the Prophet for Muslim intellectuals and non-Muslims who are

* Bu makale, Hz. Muhammed'in Hayatına Savunmacı Yaklaşım: Seyyit Emir Ali'nin *The Spirit of Islam* Örneği, isimli doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bkz. Yusuf Kabakçı, Hz. Muhammed'in Hayatına Savunmacı Yaklaşım: Seyyit Emir Ali'nin *The Spirit of Islam* Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

** Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ABD Öğretim Üyesi.

interested to Islam. The work is the first comprehensive and effective response to Orientalists in the context of Sirah. It, written in English, based on various and rich Islamic and western sources. The work has received a lot of interest, been translated into many languages and made many prints, especially in England. In many ways, making comparisons between Islam and Christianity, he has tried to prove that Islam is superior to Christianity and more reasonable. While Ameer Ali was successful in criticizing misinformation and biased attitude of Orientalists stemming from Christianity, he could not show the same success in the criticism of their method and perception of the prophet.

Keywords: Prophet Muhammad, Syed Ameer Ali, Sirah, The Spirit of Islam, Orientalist.

Giriş

8 Nisan 1849'da dönem itibariyle İngiliz sömürgesi olan Hindistan'ın Orissa eyaletine bağlı Cuttack şehrinde doğan Emir Ali, önce yüksek lisans, bilahare özel sebeplerle İngiltere'ye gidip gelmiş ve nihayet emekli olduğu 1904 yılından itibaren de tamamen yerleştiği İngiltere'de 1928 yılında vefat etmiştir. Çocukluk yıllarında tanıştığı Batı kültüründen etkilendiği gibi aynı zamanda oryantalistlerin İslam'a ve Hz. Muhammed'e bakış açılarından rahatsız olarak önce 1873 yılında *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohamammed*¹ isimli kitabı yazmış,² daha sonra bu eserini genişleterek *The Spirit of Islam* adıyla, oryantalistlerin İslam ve özellikle Hz. Muhammed'le ilgili iddialarına cevap vermek ve Batılılara İslam'ı ve Hz. Muhammed'i doğru bir şekilde anlatmak niyetiyle İngilizce olarak kaleme almıştır.³

Esasen Müslümanlarla Hıristiyanların münasebetleri daha İslam'ın ilk yıllarında başlamasına ve zaman içerisinde birçok şehirde Müslümanlarla Hıristiyan-

¹ Syed Ameer Ali, *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohamammed*, Edinburg 1873.

² Emir Ali ise ilk çalışması olan *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohamammed*'de Hıristiyanlığı İslam'a yakın bir din, William Muir Hz. Muhammed'e karşı daha samimi görürken zamanla bu fikirleri değiştirmiş, *The Spirit of Islam*'da İslam'ın Hıristiyanlıktan mutlak üstünlüğünü savunmuş, Muir'i ise düşman ilan etmiştir.

³ Müellifin kendisi de bunu kitabın ilk baskısının önsözünde belirtmiştir. Bak. Seyyid Emir Ali, *The Spirit of Islam*, London 1891, s. VII.

lar iç içe yaşamalarına rağmen bu süreçte Batı, İslam'ı hep Hıristiyan müellifler tarafından yazılan eserlerden tanımıştır. Kuran'ın Batı dillerine ilk tercümesi İspanya'da Muhterem Peder'in (Petrus Venerabilis ö.1156) teşvikiyle Robert Ketton tarafından ancak 1143 yılında yapılabilmiş ve bu ilk Kur'an tercümesi birçok hatasına rağmen, 1698 de İtalyan Ludovico Marracius'nin yaptığı çeviriye kadar Avrupa dillerindeki diğer tercümelere kaynaklık etmiştir.⁴ XVI. yüzyıla kadar İslam'a ve Hz. Muhammed'e, Hıristiyan din adamlarının kurguladığı efsaneler, iftiralar veyahut ön yargıların arasından bakılan Avrupa'da, Arapça kaynakların bir kısmının Batı dillerine tercüme edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki başarılarının da etkisiyle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İslâm'a karşı romantik bir merak uyanmış, yeni bilgi ve belgelerin ışığında yanlış ya da maksatlı tasvirlerin meydana getirdiği olumsuz imaj bir nebze olsun düzeltilmeye çalışılmıştır.⁵ Bununla birlikte Kur'an ve Hz. Muhammed'in hayatına dair yazılan eserlerde, Ortaçağ'daki bağnazlık yerini bir derece olsun olgusal yahut indirgemeci yaklaşıma bıraktıysa da genel olarak yine de eski husûmetlerinden ve iftiralarından vazgeçememişlerdir.

1. Seyyid Emir Ali'nin Döneminde Oryantalizmin Genel Durumu

XIX. yüzyıl, Avrupalılar tarafından gerek kendi ülkelerinde gerekse doğu ülkelerinin birçok yerinde oryantalist derneklerin kurulduğu ve süreli yahut kaynak eserlerin yayınlandığı bir dönemdir. Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgal denemesi, başarısızlığına rağmen Batı'nın İslam dünyası, özelde de Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Avrupa'da Rönesanstan sonra, İslâm'a ve Hz. Peygambere karşı ortaya çıkan romantik ve olgusal yaklaşım, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri karşısında ekonomik ve siyasî yönden gerilemesiyle etkisini yitirmiştir. Napolyon bu sefere çıkarken yanına çok sayıda oryantalisti almış ve Mısır'da Institut d'Egypte'yi kurmuştur.⁶ Bu sayede İslam tarihine dair pek çok orijinal eser Avrupa'ya geçmiştir. Böylece daha

⁴ Yücel Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, XXXIII, s. 429.

⁵ İlhami Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslâm Dünyasında Peygamber İmajı*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.27.

⁶ Yücel Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, XXXIII, s. 431.

önce Ebu'l-Fida⁷ gibi geç dönemde yazılmış eserlerle yetinen Batılı aydınlar,⁸ çok sayıda erken dönem İslam Tarihi kaynaklarına ulaşma imkânı bulmuşlardır. Ancak bu dönemde kurumsallaşmanın ve pozitivism, rasyonalizm gibi akımların da etkisiyle oryantalist araştırmalar teolojik bağlardan kurtarılarak filolojik bir zemine kaydırılmış ve Avrupa'da klasik tarih anlayışının bırakılarak eleştirel tarih araştırmaların başladığı bir zaman dilimi olmuştur. Bir taraftan sonraki dönemlerde yazılan eserleri bırakarak erken dönem eserlerine yönelmişler, diğer taraftan ise bu kaynaklar olduğu gibi kabullenilmek yerine eleştirel bir süzgeçten geçirilmiştir.⁹ Böylece Ortaçağ'daki “tanrısal İsa”yı, “tarihsel İsa”ya çeviren Batılı aydınlar, aynı metodla ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarının müelliflerini de tenkide tabi tutarak bu eserlerin güvenilirliğine şüphe düşürmeye çalışmışlardır. Buna ilave olarak Muir gibi bazı oryantalist yazarlar tarihi rivayetlerden İslam ve Hz. Peygamber aleyhine olanları, “böyle olmasa kaynaklara girmezdi” diyerek tamamen doğru kabul ederlerken,¹⁰ lehte olanları ise eleştiriye tabi tutmuşlardır. Bu oryantalist yaklaşımın neticesinde İslam Tarihi ile ilgili Kur'an'dan başka güvenilir bir kaynağın olamayacağı kanaatine varılmış, böylece Hadis de dâhil olmak üzere tüm İslam Tarihi kaynaklarının güvenilirliğine gölge düşürülmüştür.

Siyer konuları işlenirken de oryantalistlerin hepsi aynı görüşte değiller ve aynı konular üzerine yoğunlamamışlarsa da bu dönem eserlerinde ön plana çıkarılan ya da Hz. Muhammed'i karalamak için ısrarla üzerinde durulan belli başlı konular ise şunlardır: Hz Muhammed'den önce Arabistan'ın durumu ve Hz. Muhammed'in bu ortamı “kurnazca” değerlendirdiği iddiası, Rahip Bahira olayı, Hz. Muhammed'in tavırlarının hicretle birlikte değiştiği düşüncesi; buna göre Mekke'de hep sabrı tavsiye eden Hz. Muhammed, Medine'de kılıca sarılmıştır. Medine döneminde bazı kişilerin öldürülmelerinin birer suikast, Ku-

⁷ Jean Gagnier'in 1723 yılında Latince'ye tercüme ettiği Ebu'l-Fida'nın(ö.732/1331) *el-Muhtasar fi tarihi'l-beşer* adlı eseri 19. Yüzyılın ikinci yarısında yoğun olarak gerçekleştirilen tercümelere kadar Batıda en temel İslamî kaynak olmuştur.

⁸ Ünlü oryantalist Margoliouth bu gerçeği eserinin önsözünde belirtmiştir, bak. Margoliouth, *Mohammed and The Rise of Islam*, New York t.y., s. III.

⁹ Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslâm Dünyasında Peygamber İmajı*, s.31.

¹⁰ Bkz. Muir, Sir William, *The Life of Mahomet*, C. I, London 1861,s, LXXXI.

rayzaoğullarına yapılanlar ise bir cezadan ziyade cinayet olduğu iddiası. Hedef kitle kim olursa olsun, Hz. Muhammed'in askeri faaliyetlerindeki asıl amacının ganimet olduğu ve Araplarda varolan yağmacılığın İslam'da cihat adı altında kutsallaştırıldığı savunulması. Mekke'deyken kendisinden yaşça büyük olan bir tek kadınla evlenen Hz. Muhammed'in Medine'de şehvetperestliğinden dolayı bir düzine hanımla evlendiği iddiaları. Oryentalist müelliflerin eserlerinde bu iddialar bilinçli ve sürekli bir şekilde tekrarlanmıştır.

Bu iddiaların yeni olmadığı herkesçe malumdur. Tüm Ortaçağ boyunca değişik şekillerde dillendirilmiştir. Ancak son dönemde yukarıda anlatıldığı üzere Doğu ile Batı veya başka bir ifade ile İslam, Müslümanlar ve İslamî kaynaklarla Hıristiyanlar aydınlar arasındaki fizikî engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Günyüzüne çıkan yeni bilgi ve belgeler, hemen herkes için ulaşılabilir hale gelmiştir. Fakat anlatımda üslup değişikliğine gidilmesine ve yeni bilimsel kriterler geliştirilmiş olmasına rağmen yine de Batı'nın İslam'a ve Hz. Muhammed'e yaklaşımında zihniyet temelli bir değişiklik olmamıştır. Lehlerine olan meselelerde sonuna kadar savundukları kriterlerden, aleyhlerine olduğunda bir şekilde vazgeçmesini bilmişlerdir. Zira orijinal kaynaklara ulaşmak tek başına doğru bilgiye ulaşmak anlamına gelmemektedir. *The Spirit of Islam*'ın yazıldığı dönemde Batı'da durum özetle bu şekildedir. Oryentalistlerin malum neşriyatı ve Doğu toplumlarında gerçekleştirilen misyoner faaliyetleri, Müslümanlar aydınları rahatsız etmiş ve doğal olarak İslâm coğrafyasının her tarafında bu literatüre red ya da cevap mahiyetinde kitaplar ve risaleler yazılmıştır. Bu mealde kaleme alınan onlarca eser arasında Ahmed Midhat Efendi ve Rahmetullah Hindî'nin çalışmaları en dikkat çekici olanlarıdır. Ahmed Midhad Efendi(ö.1912) misyonerlere karşı kaleme aldığı *Müdafa*¹¹, *Müdafaaya Mukabele ve Mukabeleye Müdafa*¹² ve *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye*¹³ adlarıyla Türkçe

¹¹ Ahmed Midhad Efendi, *Müdafa*, İstanbul 1300/1882. Ayrıca bak. M. Orhan Okay, "Müdafa", *DİA*, XXXI, s. 459-460.

¹² Ahmed Midhad Efendi, *Müdafaaya Mukabele ve Mukabeleye Müdafa*, İstanbul 1300/1882.

¹³ Ahmed Midhad Efendi, *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye*, İstanbul 1312/1894. Ayrıca bak. M. Orhan Okay, "Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye", *DİA*, V, s. 548-549.

olarak yazdığı eserlerinde Hıristiyan teolojisinin ana problemlerine girmeden, İncillerin vahiy mahsûlü olamayacağını, Batılı kaynaklardaki eleştirileri de dikkate alarak tutarlı bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁴ Hint alt kıtasında da XVI. yüzyılda Katolik Cizvit misyonerleriyle başlayıp XIX. yüzyılda modern oryantalist kurumların da katkısıyla güçlenerek devam eden sömürge ve misyonerlik faaliyetlerine karşı Hindistan Müslümanları tarafından tepkisel olarak birçok ilmî faaliyet gerçekleştirilmiştir. Hatta ortaya çıkan konjonktürün etkisiyle sîret kitaplarının muhtevasında bile değişiklikler olmuş, 19. asrın ortalarından itibaren bölgede yazılan sîret kitaplarında kelam, fıkıh ve ahlak gibi konular da işlenmeye başlamıştır.¹⁵ Hindistan'dan Oryantalistlere karşı Siyer anlamında ilk ciddi tepkiyi W. Muir'in Arapça kaynakları da tarayarak 1861'de dört cilt olarak yayınladığı *The Life of Mahomet* adlı eserine reddiye olarak, 1870'te *A Series of Essays on the Life of Mohamammad and Subjects Subsidiary Thereto*¹⁶ (*Hutabât-ı Ahmediyye*) adlı kitabıyla Seyyid Ahmed Han vermiştir. Seyyid Ahmed Han, Muir gibi etkili bir oryantalistin sahih kaynaklara dayalı anlatımının Batı tarzı eğitim gören Müslüman gençler üzerinde bırakacağı tesir hakkında endişe duymuş ve bu yüzden ona kendi çalışmasıyla karşılık vermişti.¹⁷ Ancak bu çalışma mahiyeti ve muhtevası itibariyle Muir'e tam bir cevap olabilecek durumda değildi. Bu bölgede özellikle Rahmetullah Hindî'nin (ö.1891)¹⁸ çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Hindî, önce Alman asıllı misyoner Karl Gottlieb Pfander'in (ö.1865) *The Mizan ul Haqq or Balance of Truth* adlı kitabına karşılık olarak *İzâletü'l-Evhâm* adıyla reddiye telif etmiş, sonrasında bu kişiyle yazışmaya başlamış ve nihayetinde 10-11 Nisan 1854 tarihlerinde Agra'da William Muir'in yönettiği iki gün süren münazarada bulunmuşlardır. Rahmetullah Hindî, Batı kay-

¹⁴ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler*, Ankara 2012, s. 89.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülhamit Birişik, "Hint Alt Kıtasında Son Üç Asır Sîret Kitaplarında Görülen Muhteva Değişiminin Nedenleri", *U.Ü.İ.F.D.*, XX, (2), 2011, s. 21-52.

¹⁶ Bkz. Syed Ahmad Khan, *A Series of Essays on the Life of Mohamammad and Subjects Subsidiary Thereto*, Lahore 1979.

¹⁷ Wessels, Antonie, "Modern Biographies of the Life of the Prophet Muhammad in Arabic", *Islamic Culture*, vol. XLIX, year 2, April 1975, pp. 99-105 (çev. İlhami Oruçoğlu, "Hz. Muhammed'in Hayatına Dair Arapça Yazılmış Biyografiler", *U.Ü.İ.F.D.*, C. XIV (2), 2005, s. 185-194.

¹⁸ Bkz. Abdülhamit Birişik, "Rahmetullah el-Hindî", *DİA*, XXXIV, s. 419-421.

naklarını da kullanarak¹⁹ rakibine üstünlük sağladığı bu münazaradaki notlarını *İzhâru'l-Hak* adıyla kitap haline getirmiştir.²⁰ Alanında önemli bir yere sahip olan bu eser, kendisinden sonra yazılan reddiyelere de kaynak teşkil etmiş, ilk defa 1281/1865'te İstanbul'da Arapça olarak yayınlanan eserin birçok baskısı yapılmış, daha sonra *İbrâzü'l-Hak* adıyla Türkçe'ye de tercüme edilmiştir (İstanbul 1293).

Ancak bütün bu çalışmalar genel olarak klasik reddiye mahiyetindedir. Daha çok karşı tarafın (Hristiyanlık) yanlış taraflarından hareket edilmiş, Doğu dille-riyle yazılmışlar ve İstanbul, Kahire, Karaçi gibi İslam şehirlerinde basılmışlar-dır. Genellikle itikadi konuları içerdiklerinden tam bir Siyer kitabı mahiyetinde değildirler. Hint Müslümanlarından Rahmetullah Hindî ve Ahmed Han'la çağ-daş sayılabilecek olan Emir Ali ise biraz daha farklı bir metod takip etmiştir. O, misyonerlerden ziyade Muir gibi oryantalistlerin çalışmalarından endişe duy-muştur. Çünkü Muir gibileri, Hıristiyanlığı yayma ve savununma adına İslam'a ve Hz. Muhammed'e kalemleriyle saldırmak suretiyle Batı'da İslam ve Hz. Mu-hammed hakkında eskiden beri varolan menfi imajın devam ettirilmesinde et-kin rol oynamışlardır. Bu tehlikeli durum karşısında Emir Ali de onlara, klasik İslamî kaynaklardan ve Batılı düşünürlerin eserlerinden faydalanarak kendi dil-lerinde ve kendi metodlarıyla cevap vermeyi uygun görmüştür. Böylece muha-tabı olan Batılılara apolojik yaklaşımla cevap verirken, aynı zamanda Müslüman entelektüelleri de apolojetik olarak bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. Ömrünün büyük bir bölümünde İngiltere gibi Anglo-Sakson kültürün hâkim olduğu bir ülkede yaşamış, kitaplarını İngilizce yazmış, eserlerini çoğunlukla Londra'da ya-yınlamış ve öncelikle oryantalistleri ve Batılıları hedef kitle olarak seçmiştir. Klasik dil ve üslupla beraber batı terminolojisini de kullanmıştır. Bütün bu özellikleriyle bir ilki gerçekleştirmiştir. Ancak bütün bunları yaparken Avrupa menşeli fir akımlarının da etkisiyle Müslümanların klasik siyer anlayışlarından ve peygamber imajından farklı sonuçlara da varmıştır. O'nun ortaya koyduğu görüşler bugün Müslüman entelektüeller arasında yaygın olarak dillendirilse de kendi zamanına göre çok modernist fikirlerdir.

¹⁹ Avril A. Powell, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India*, London 2003, s. 259.

²⁰ Bkz. Mehmet Aydın, "İzhâru'l-Hak", *DİA*, XXI, s. 507-509.

2. The Spirit of Islam

a. Eserin Basımı

The Spirit of Islam, Emir Ali'nin İngiltere'de hukuk tahsili gördüğü dönemde yazdığı ve ilk kitabı olan *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed*'in genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir. Kitabın Londra'da 1891'de W. H. Allen & Co tarafından yapılan ilk baskısındaki ismi *The Life and Teachings Of Mohammed or The Spirit of Islam* (Muhammed'in Hayatı ve Öğretisi ya da İslam'ın Ruhu) şeklindedir. 1902 de Kalküte'de S. K. Lahiri & Co tarafından yapılan ikinci baskıda isim *The Spirit of Islam or The Life and Teachings of Mohammed* şekline dönüşmüş, gözden geçirilerek ve genişletilerek son hali verilen ve 1922 de Londra'da Christophers tarafından yapılan üçüncü baskısından itibaren ise sadece *The Spirit of Islam* ismi kullanılır olmuştur.²¹ Bu baskıda kitabın siyer bölümünün sonuna onuncu bölüm olarak "Halifelik Vesayeti-İmamet", İslam'ın Ruhu bölümünün sonuna ise on ikinci bölüm olarak "İslam'ın idealistik ve mistik ruhu" ilave edilmiştir. Böylece kitap son şeklini almıştır. Daha sonra yapılan baskılar ve tercümelemler bu üçüncü nüsha esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Biz de önceki baskıları da görmeye beraber çalışmamızda bu baskıyı esas aldık ve dipnot referanslarını da elimizde bulunan 1978 yılı Delhi baskısına göre verdik. Bu baskının önsözünde eseri inceleyerek eleştirel katkıda bulunan Cambridge profesörlerinden oryantalist E. G. Brown ve Muhammed İkbâl'e teşekkürlerini arz etmektedir.

Kitap iki ana bölümden oluşmaktadır; birinci bölüm Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı siyer kısmıdır (*Life and Teachings of Mohammed* - Muhammed'in Hayatı ve Öğretisi). İkinci bölüm ise Emir Ali'nin İslam hakkındaki görüşlerini ihtiva eden bölümdür (*The Spirit of Islam: İslam'ın Ruhu/özü*). İlk isimlendirme de buna göre yapılmıştır. Ancak kitap zamanla sadece ikinci bölümün adıyla anılır olmuştur. Emir Ali'nin İngilizce olarak yazdığı kitabın bu güne kadar özellikle İngiltere ve Hindistan'da orjinal diline pek çok baskısı

²¹ Anılarında kitabın ismini, eşi İsabella'nın teklif ettiğini söylemiştir. Bkz., "The Memoirs of Hon'ble Syed Ameer Ali", *The Islamic Culture*, Hyderabad, April 1932, C. VI, s. 175.

yapılmıştır. (ör. İlk üç baskıya ilaveten 1923, 1935, 1946, 1949, 1952, 1953, 1965, 1978, 1985 yıllarında İngiltere’de baskılarının yapıldığı tarafımızdan tespit edilmiştir.) Daha sonraki yıllarda ise Amerika Birleşik Devletleri ağırlıklı olmak üzere baskıları yapılmaya devam etmiştir. Bu da eserin uzun yıllar canlılığını koruduğunu ve etkisini devam ettirdiğini göstermektedir. Emir Ali, kitabı eşine ithaf etmiştir.

b. Muhtevası

Yukarıda da belirtildiği üzere eser, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında insanlığın dinî ve sosyal gelişiminden bahsedilmiştir. “Peygamber’in Hayatı ve Hizmeti” başlığını taşıyan birinci bölüm on alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar;

- I- Peygamber Muhammed.
- II- Hicret.
- III- Peygamber Medine’de.
- IV- Kureyş ve Yahudilerin Düşmanlığı.
- V- Medine’nin Kuşatılması.
- VI- Peygamber’in Hoşgörüsü.
- VII- İncanın Yayılması.
- VIII- Heyetler Yılı.
- IX- Peygamber’in Görevini Tamamlaması.
- X- Halifelik Veraseti.²²

“İslam’ın Ruhu” başlığı adındaki ikinci bölüm ise on bir alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar ise;

- I- İslam İdeali.
- II- İslam’ın Dinî Ruhu.
- III- İslam’da Ahiret İnanıcı.

²² Emir Ali’nin Halifelîği ve Şia’nın İmamet görüşlerini anlattığı bu bölüm, Ömer Rıza (Doğrul) tarafından Türkçe’ye çevrilmemiştir.

IV- İslam'da Cihat.

V- İslam'da Kadının Durumu.

VI- İslam'da Kölelik.

VII- İslam'ın Siyasî Ruhu.

VIII- İslam'da Siyasî bölünmeler ve Hizipleşmeler.²³

IX- İslam'ın Edebî ve Bilimsel Ruhu.²⁴

X- İslam'ın Aklî ve Felsefî Ruhu.

XI- İslam'ın İdealistik ve Mistik Ruhu.

Ayrıca kitabın sonunda ekler bölümü yer almaktadır. Burada bölüm başlarında veya aralarda yer alan Arapça ve Farsça ifadelerin İngilizce tercümesi, Arapça ve Farsça ibareler, açıklamalar, Hulefâ-i Raşidin, Emevî, Abbasî, Fatimî ve Endülüs Emevî Halifelerinin isimleri, indeks ve kaynakça yer almaktadır.

Yukarıdaki bölüm başlıkları mümkün mertebe birebir tercüme edilerek Emir Ali'nin konuları tasnifi ve adlandırması tasvir edilmeye çalışılmıştır. Zira başlıklandırmalardan da anlaşılacağı üzere eserde klasik siyer yazıcılığında takip edilen yöntem yerine Oryantalistlerin başlıklandırma yöntemi takip edilmiştir. Müellif bölüm başlıkları dışında ayrıca alt başlıklar kullanmamış, konu anlatımına devam etmiş, ancak kitap okuma düzeninde sol sayfa başına ana ölüm adı ("The Life of Mohammed" yahut "The Spirit of Islam"), sağ tarafa ise anlatılan konunun içeriğini özetleyen başlıklar yazılmıştır. Müellif başlıklarda ve konu anlatımında Hz. Peygamber'in adı yerine daha ziyade "peygamber" (prophet) kelimesini tercih edilmiştir.

²³ Bu bölüm de Ömer Rıza (Doğrul) tarafından Türkçe'ye çevrilmemiştir.

²⁴ VII. ve IX. Bölümler Ömer Rıza (Doğrul) tarafından "Din-i İslam'ın Ruh-u Siyasîsi ve Müslümanlığın/İslam'ın Ruh-u İlmî ve Edebîsi" başlıklarıyla *Sebilürreşad* dergisinin değişik sayılarında parçalar halinde yayınlanmıştır. Bölümlerin yayımlandığı sayılar için bkz. Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fibrîsti*. Ankara 1991, s. 248, 380, 424.

c. Çevirileri

c.a. Türkçe Çevirileri

Eser Türkçe'ye ilk olarak Ömer Rıza (Doğrul) tarafından “*Rub-ı İslam: Müslümanlığın ve İslam Mefkûresinin Tarih-i Tekâmülü*” adıyla tercüme edilerek 1341-1343 (1925-1926) tarihiyle İstanbul'da Amedi Matbaası tarafından neşredilmiştir. Ömer Rıza Doğrul'un Osmanlıca tercümesinden Latin harfleriyle günümüz Türkçe'sine Mustafa Tan tarafından çevrilerek Ünsal Yayınevi tarafından İstanbul'da 1979 yılında, *Rub-u İslam: Müslümanlığın ve İslam Mefkûresinin Gelişme Tarihi* adıyla bir baskısı daha yapılmıştır. Ayrıca yine Ömer Rıza'nın tercümesinden Musa Kazım Yılmaz tarafından dili sadeleştirilerek ve dipnotlar ilave edilerek 2007 yılında Ankara'da “İslam'ın Özü: İslam ve Hıristiyanlığın Mukayesesi” adıyla yeni bir baskısı daha yapılmıştır.

Bu çevirilerde kitabın Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili bölümü bütün olarak aktarılırken, İslam Dini'nden bahseden ikinci kısmın bazı bölümleri mütercim Ömer Rıza tarafından tercüme edilmemiştir. Ömer Rıza bunun sebebini tercümesinin önsözünde bizzat şöyle açıklamıştır: “Eserin İngilizce aslı çok rağbet gördüğünden geçen sene tekrar basılmıştır (1922 Londra baskısı kastediliyor). Ancak eserin aslı Batılılara hitap ettiğinden bizce gereksiz olan bazı hususları da içermekteydi. Bu kısımların aynen kalmasında hiçbir fayda mülahaza edilmediği için böyle yerleri tercüme etmediğimiz gibi, bazı gereksiz izahları da kısalttık. Özellikle Müslümanlar arasında birtakım ihtilaflara sebep olan ve artık tarihe karışan bazı meseleleri tazelemekte hiçbir mana görmediğimizden bunları tercüme almamayı daha uygun gördük. Bununla beraber elimizden geldiği kadar eserin gücünü korumaya çalıştık. Zannederiz ki dilimizde henüz bu tarzda bir eser yazılmamıştır.”²⁵

c.b. Arapça Çevirileri

Eserin Lübnan ve Mısır'da Arapça'ya iki ayrı tercümesinin yapılarak yayımlandığı tesbit edilmiştir. Bunlar;

²⁵ Seyyid Emir Ali, *The Spirit of Islam*; terc. Ömer Rıza, *Rub-ı İslam: Müslümanlığın ve İslam Mefkûresinin Tarih-i Tekâmülü*, Amedi Matbabası, İstanbul 1341-1343, s. 2.

- Seyyid Emir Ali, *Rubu'l-İslam*, terc. Ömer el-Diravî, Daru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut 1961.
- Seyyid Emir Ali, *Rubu'l-İslam*, terc. Emin Mahmud es-Şerif-Muhammed Bedran, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 1962.

cc. Urduca Çevirileri

The Spirit of Islam'ın İngilizcesi birçok kez Kalküta ve Delhi'de basıldığından olsa gerek Urduca tercümesi geç sayılabilecek bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Eser, Muhammed Hadî Hüseyin tarafından *Rub-i İslam* adıyla Urduca'ya çevrilerek 1972 yılında ilk kez yayınlanmış, daha sonra 1980, 1982 ve 1986 yıllarında tekrar baskıları yapılmıştır.

c.d. Diğer Çevirileri

The Spirit of Islam, H.B. Jassin tarafından Endonezya diline çevrilerek Cakarta'da 1966 yılında "*Api İslam*" adıyla yayınlanmıştır. Bu çeviri 2008 yılında kitabın orjinal adıyla (*The Spirit of Islam*) olarak tekrar basılmıştır.

Mohamad Saleeh Rahamad ise bu çeviriyi Malayca'ya uyarlamış ve 1992 yılında Kuala Lumpur'da "*Sejarah Evolusi dan Keunggulan Islam*" ismiyle yayınlanmıştır.

Ayrıca eserin Farsça'ya tercüme edildiği tespit edilmekle beraber, bu baskıya ulaşılammıştır.

d. Kaynakları

Kitabın 1922 Londra baskısının son kısmına "bibliyoğrafik index" adıyla bir kaynakça ilave dilmıştır. Ancak burada, yararlanılan kaynakların bir kısmı(-toplamda 132 eser) sadece kitabın ve müellifin kısa adı yazılarak, bazen de sadece eser ismi yazılarak verilmiştir. Bizim tespitimize göre kitabın yazımında Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere şiyer, hadis, tefsir, fıkıh gibi ilim dallarındaki sünni ve şii müelliflerin telif ettikleri klasik İslamî kaynaklardan ve İngilizce yazılanlar başta olmak üzere oryantalist kaynaklarla beraber yüz yetmiş civarında kaynaktan istifade edilmiştir.²⁶

²⁶ Yararlanılan kaynakların tam listesi için bak., Yusuf Kabakçı, *Hız. Muhammed'in Hayatına Savunmacı Yaklaşım*, s. 57-64.

Yukarıda belirtildiği üzere *The Spirit of Islam*, sünnî ve şîî olmak üzere gerek İslamî, gerekse Oryantalist kaynaklar açısından oldukça zengin bir altyapıya sahiptir. Öncelikle Kur'an, müellifin ana kaynaklarından. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in hadislerini de konu anlatımlarında sıkça kullanmıştır. Ancak İslamî literatürde Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok rağbet edilen Buhari ve Müslim'in sahihlerinden hiç bahsetmemiştir. Emir Ali, hadisleri daha çok Tirmizi'nin *Sahih*'inden ve Hatib Tebrizi'nin *Mişkâtü'l-Mesabih*'inden aktarmıştır. Siyer kaynaklarından ise İbn Hişam en başta olmak üzere, Taberî, İbnü'l-Esir, Ebu'l-Fida ve Halebî en çok başvurduklarıdır. Kitabın özellikle siyer kısmını mezkûr kaynaklara dayandığını kendisi de önsözde beyan etmiştir. İbn Hişam'dan övgüyle bahsetmesine rağmen mesela Hz. Muhammed'in doğumu gibi konularda buradaki birçok rivayeti görmezden gelerek anlatımlarını özet geçmiştir. Temel kaynaklarından Taberî²⁷ ve Ebu'l-Fida'yı²⁸ Fransızca tercümelelerinden okumuştur. Tefsir olarak Zemahşeri'nin (mutezili) *Keşşâf*'ını ve Muhammed Bakır Meclisi'nin (şîî) *Biharü'l-Envâr*'ını esas almıştır. Fikhî meselelerde ise hanefî mezhebinin klasiklerinden olan Haskefi'nin *Dürü'l-Muhtâr*'ı ve İbn Abidin'in *Reddü'l-Muhtâr*'ı en çok tercih ettikleridir. Ahlak konularında da hepsi de şîî müelliflerden olan İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-Ahlâk*, Nasîrud-din Tûsî'nin *Ahlak-ı Nasirî* ve Molla Hüseyin Vaiz'in *Ahlak-ı Muhsinî* adlı eserleri en çok rağbet ettikleridir.

Oryantalist kaynaklar açısından Emir Ali'nin ağırlıklı olarak İngilizce ve Fransızca eserlerden istifade ettiği görülmektedir. Almanca kaynaklar diğerlerine göre azınlıktadır. Eser boyunca en çok eleştirilen kişi William Muir'dir. Aynı şekilde Sprenger, Dozy, Osborn ve Goldziher, İslam ve Hz. Peygamber hakkındaki menfi görüşleri sebebiyle birçok yerde zikredilmişlerdir. Caussin de Perceval, Bosworth Smith, Stanley Poole ve Washington Irving zaman zaman eleştirilmekle beraber çok defa ılımlı görüşleriyle gündeme gelmişlerdir. Müellif, Hıristiyanlık tarihini Momerie ve Milman'dan, Yahudiliği ise Artur Stanley ve Döllinger'den istifade ile anlatmıştır. Roma İmparatorluğunun tarihi serüve-

²⁷ *Chronique de Tabari*, par M. Hermann Zotenberg, Paris 1869.

²⁸ Noel des Vergers. *Vie de Mohammed*, Paris 1837.

niyle Hıristiyanların ilişkisini Gibbon'dan, İngiltere tarihini Henry Hallam'dan, doğu dinlerini Samuel Johnson'dan, rasyonalizmi Lecky'den, din-bilim ilişkisini ve Avrupa'nın entellektüel tarihini de William Draper'den faydalanarak telif etmiştir. Ayrıca ihtilafı tarihlerin tespitinde Caussin de Perceval'in görüşlerini, coğrafya bilgileri hususunda ise daha çok Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân'ını*, Belazuri'nin *Fütûhu'l-Buldân'ını* ve Ebu'l-Fida'nın *Takvimu'l-Buldân'ını* referans almıştır.

Emir Ali'nin özellikle eserinin İslam Dini'ni anlattığı ikinci bölümünde temel kaynaklarından birisi Kur'an'dır. Pekçok konuyu anlatırken Kur'an ayetlerinden deliller getirmiştir. Kur'an'a bakış açısı vahiy temellidir. Ancak Kur'an ayetlerinin yorumlanması taraftarıdır. Bu yüzden Zemahşeri'nin *Keşşaf*'ı tefsir kaynaklarının başında gelir. Kur'an gibi İncil de özellikle Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i karşılaştırdığı durumlarda başvurduğu kaynaklardandır. Bu manada pasif savunmadan ziyade muhataplarının kaynaklarına ve eserlerine vâkıf, güçlü bir apolojist görüntüsü vermektedir. Mesela Hıristiyanlığın tarihinden ve problemlerinden bahsederken Milman'ı, Yahudilikten bahsederken Döllinger'i kaynak göstermiştir. Muhataplarının İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki müspet fikirlerinden memnuniyetle bahsederken yeri geldiğinden onları eleştirmekten çekinmemiştir. Özellikle Muir gibi doğrudan muhatap kabul ettiği oryantalistlerin fikirlerine karşı seçici olmaktan ziyade bütüncül bir gözle bakmaya çalışmıştır. Onların isabet ettikleri düşüncelerini beğenip paylaşırken, yeri geldiğinde var gücüyle eleştirmekten geri durmamıştır. İslam Medeniyetinden bahsederken özgüvenle hareket etmektedir. Kimliğiyle gurur duymaktadır. Çünkü ona göre Fenikeliler Avrupa'ya tüccar olarak, Yahudiler esir olarak girdikleri halde, Müslümanlar Kur'an sayesinde insanlık meşalesini taşımak için hükümdar olarak giren yegâne Sami kavmidir.²⁹

Müellifin özellikle modern dönem oryantalistlerinin eserlerine hâkim olduğu görülürken, onların rasyonalist fikirlerinden etkilendiği de bir gerçektir. Çünkü beslendiği oryantalist kaynakların tamamına yakını oryantalizmin kurnumsallaştığı, olayların teolojik bağlardan kurtarılarak filolojik bir zeminde, ak-

²⁹ *The Spirit of Islam*, s. 394.

lın süzgecinden geçirilerek değerlendirildiği XIX. yüzyıl Avrupasında yazılmış kitaplardır. Bu kitapların müellifleri arasında kendini Hıristiyanlığa adanmış din adamlarından, din karşıtlarına kadar her türlü inanca sahip kişiler bulunmaktadır. Emir Ali, muhtemeldir ki bu kaynakların çoğuna İngiltere’de hukuk mastırı yaptığı sırada ulaşmıştır. O’nun Yahudilik, Hıristiyanlık, dinler tarihi vb konularda açıklamalar veya mukayeseler yaparken oryantalist kaynaklara yönelmesi makul olmakla beraber zaman zaman aynı yaklaşımı İslam ve Hz. Peygamberle ilgili konularda da yapması, onların bakış açılarının etkisinde kaldığını göstermektedir. Nitekim siyerde öne çıkardığı veya özet geçtiği konularda ve bu konuları yorumlamasında oryantalist yaklaşımın etkileri görülmektedir.

e. İslam Tarihçiliğine Bakışı

Temelde hukuk eğitimi alan ve bu alanda akademik kariyer yapan Emir Ali, adeta ikincil bir alan olarak İslam Tarihiyle ilgilenmiş ve daha ziyade bu alandaki eserleriyle meşhur olmuştur. Ama hukukçu olmasının da etkisiyle kaynaklardan öncül fikirlerini doğru yöntemlerle seçmiş, rasyonel bir mantıkla yorumlayıp makul sonuçlara varmayı hedeflemiştir. Hz. Peygamber’in savaşlarını değerlendirirken mukayeseli tarihçilikten bahsederek O’nun uygulamalarının bu yöntemle değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir.³⁰ Hissiyata dayalı ve pasif bir savunmadan ziyade bilime ve kaynaklara sadık, tutarlı bir yol izlemeye çalışmıştır. Daha çok spor müsabakaları için kullanılan “en iyi savunma hücumdur” sözü misali, oryantalistlere karşı İslam’ı savunurken sadece Kur’an’dan yahut siyerden bahsetmek yerine, İnciden ve Batılıların kendi eserlerinden örnekler vererek Hıristiyanlığın ve Hıristiyanların durumunu hatırlatmayı uygun bulmuştur.

Tarihsel inceleme konusunda eski ve yeni milletler içinde en üstününün müslümanlar olduğunu, zira öncelikle Hz. Peygamber’in hayatının yazılmasıyla başlayan faaliyetlerin zamanla geniş bir konseptte yayıldığını söylemektedir.³¹ Emir Ali’ye göre, İbn İshak’ın basit eseriyle İbn Haldun’un umumi tarihi arasında büyük farklar vardır ama ikisi arasında çok büyük tarihçiler yetişmiştir. O’na göre Belazuri,

³⁰ *The Spirit of Islam*, s. 273.

³¹ *The Spirit of Islam*, s. 389.

Hemedanî, Mesudî, Bîrunî, İbnü'l-esir, Taberi, Makrizî, Makarrî, Ebü'l-fida ve İbn Haldun gibilerinin eserleri incelenecek olursa, bunların sadece birer tarihçi değil aynı zamanda bilgin, filozof, coğrafyacı, matematikçi vs oldukları anlaşılacaktır.

f. Emir Ali'nin Şiîliğinin Esere Yansımaları

Emir Ali'nin büyük dedesi aslen Horasanlı şîu bir aileye mensup olup, Nadir Şah'ın Hindistan seferinde görevli olarak Hindistan'a gelmiş (1739) ve sonrasında buraya yerleşmiştir. Aile sekizinci imam Ali Rıza vasıtasıyla Hz. Hüseyin'e nisbetle "seyyid" ünvanını kullanmaktadır. Şîu aile geleneğinde yetişen müellif çocukluğunda Arapça ile beraber Farsça eğitimi almış, bu onun şîu kaynaklarına erişimini kolaylaştırmıştır. Nitekim faydalandığı kaynaklar arasında ciddi oranda şîu müelliflerin eserleri de vardır. Bunlar arasında özellikle *The Spirit of Islam*'ın birçok yerinde referans gösterdiği Muhammed Bakır el-Meclisî'nin (ö. 1110/1698-99) *Bihâr'u'l-Envâr*'ı dikkat çekmektedir. Zira Emir Ali'nin kendisi ılımlı bir Şîu olmasına karşılık Meclisî, Şîu taassubuyla bilinen, *Hakku'l-yakîn* adlı eserinde Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı münafık, kâfir ve hatta Allah'ın lanetine müstehak kimseler olarak ilan edecek kadar katı bir şîüdür.³² Emir Ali'nin şîu oluşunun esere yansımaları iki türlü değerlendirilebilir. Şöyleki; eserin Siyer ve İslam ideali şeklinde iki bölümden oluştuğu düşünüldüğünde müellifin siyer konularını işlerken bu manada ciddi bir etkisinin olmadığı, sadece esasa ilişkin olmayan bazı konularda Ümeyyeoğullarını yererken, Ehl-i beyti ön plana çıkardığı görülmektedir. Ancak Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle başlayan Hz. Peygamber sonrası dönemi ve İslam Medeniyetini değerlendirirken sünnilige bakışı dengeli olmakla beraber, siyasî, sosyal ve kültürel tüm konularda şîiliği ön plana çıkardığı açıkça görülmektedir.

g. Tesirleri

g.a. İslam Dünyasındaki Tesirleri

Emir Ali hakkında kitap, makale, ansiklopedi maddesi, vs yazar, Müslüman olsun olmasın hemen bütün yorumcuların onun hakkında bazı küçük noktalar

³² Mustafa Öz, "Muhammed Bâkır Meclisî", *DİA*, XXVIII, 253-255; Mustafa Öz, "Bihârü'l-envâr", *DİA*, VI, 139-141.

hariç olumlu görüş belirttikleri müşahade edilmiştir. Emir Ali adeta asil bir kahraman, kitabı ise eskimeyen bir klasik olarak değerlendirilmiştir. Bu imaj Emir Ali'nin genel manada müspet tesir bıraktığının göstergesidir.

Emir Ali'nin eserlerinde oryantalistlerden sonra ikinci hedef kitlesi de eğitilmiş Müslümanlar, özellikle de gençlerdir. Seyyid Ahmed Han, moderniteyi reddeden gençleri eğitmeyi amaçlarken, Emir Ali, aldığı Batı tarzı eğitim yüzünden kendi geleneğini ve kimliğini reddeden Müslüman gençlerle ilgilenmeyi tercih etmiştir.³³ Onun İslâm öğretilerini yorumlama biçimi ve dirayetli duruşu, Hindistan Müslümanları arasında kendi kendine güven duygusunun oluşmasına zemin hazırladı. Seyyid Ahmed Han, Hindistanlı Müslümanların Batı düşüncesiyle tanışmasını sağlamış, fakat bu türden bir güven duygusunun gelişmesine önyak olamamıştı. Bu yeni güven duygusu, Müslümanların kendisini aynı anda hem İngiliz centilmenleri gibi liberal, hem de Müslüman kabul etmelerine imkân tanıdı. Hatta yeni neslin sahip olduğu Müslüman kimlik karşısındaki “modern” tarih o kadar karışıktır ki, mezkûr çelişkilerden bahis açıldığında size “ne yani, sen hâlâ Emir Ali'nin *Ruhu'l-İslâm*'ını okumadın mı?” cevabını vereceklerdir.³⁴

Emir Ali'nin Hindistan dışındaki en büyük etkisi Mısırlı modernist müslüman düşünürler üzerinde olmuştur. Her ne kadar Arapça'ya geç sayılabilecek bir dönemde ilk defa 1961'de tercüme edildiyse de W.C. Smith, 1943 yılında çıkardığı *Modern İslam in India* isimli kitabında modern Arap-İslam edebiyatı yazarları arasında yapılan bir araştırmaya göre *The Spirit of Islam*'ın Mısır'da en çok alıntı yapılan eser olduğunu ifade etmiştir.³⁵ Bu bağlamda özellikle Muhammed Heykel (1888-1956), Emir Ali'den en çok etkilenen Mısırlı müelliflerin başında gelir. 1935 yılında neşrettiği *Hayatü Muhammed* adlı eserinin temel

³³ Abdullah Ahsan, “A Late Nineteenth Century Muslim Response to the Western Criticism of Islam –An Analysis of Amir Ali's Life and Works”, *The American Journal of Islamic Social Sciences*, USA 1985 s. 200.

³⁴ Abdullah Ahsan, “Milliyetçilik ve Ümmet Kimliği”, çev. İbrahim Kalın, *Köprü*, Güz 1995, S. 52, s.

³⁵ W.C. Smith, *Modern İslam in India*, London 1946, s. 56, ayrıca 26 nolu dipnot için bkz. s. 348.

kaynaklarından biriside *The Spirit of Islam*'dır.³⁶ Heykel, tıpkı Emir Ali gibi Kur'an'ın mucizeliğini ön plana çıkararak diğer mucizeleri reddetmiştir. Ayrıca 1930'lu yıllarda Mısır'da Hz. Muhammed'in hayatı hakkında kitap yazan Taha Hüseyin,³⁷ Tevfik el-Hakim,³⁸ ve Abbas Mahmud Akkad³⁹ gibi yenilikçi müellifler Emir Ali'den büyük ölçüde etkilenmişlerdir.⁴⁰

Emir Ali'nin eserlerinden *A Short History of the Saracens*, Mehmet Rauf tarafından 1914'te, *The Spirit of Islam* ise 1925'de Ömer Rıza tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Her iki eserinde erken sayılabilecek bir dönemde Türkçe'ye tercüme edildikleri söylenebilir. Ömer Rıza'nın ilk tercümesinin 1979 ve 2007 yıllarında Yeni Türk Harfleriyle tekrar baskıları yapılmıştır. Yine Emir Ali'nin bir kısım mektuplarıyla *The Spirit of Islam*'ın bazı bölümleri de *Sebilü'r-reşâd* dergisinin muhtelif sayılarında "Müslümanlığın/İslam'ın Ruh-u İlmî ve Edebîsi" başlığıyla yayınlanmıştır. Emir Ali tam bir Türk dostu olmasına rağmen hilafet mektubunun da etkisiyle olsa gerek, Türk münevverleri üzerinde kuvvetli bir etkisi olmamıştır. (Emir Ali'nin, Ağa Han'la birlikte T.C. Başvekili İsmet Paşa'ya hitaben hilafetin kaldırılmaması için yazdıkları, 24 Kasım 1923 tarihli ve Londra çıkışlı bu mektup Ankaraya ulaşmadan önce İstanbul'da *Tanin*, *İkdam* ve *Tevhîd-i Efkâr* gazetelerinde yayınlanmıştır.⁴¹ Bu durum Türk hükümetinin sert tepkilerine ve tartışmalara yol açmıştır.) *DİA*'daki "Emir Ali" maddesinin

³⁶ Muhammed Heykel, *Hayatü Muhammed*, terc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1985, s. 17; Charles D. Smith, *İslam and the Search for Social Order in Modern Egypt: A Biography of Muhammed Huseyn Haykal*, New York 1983, s. 217.

³⁷ Taha Hüseyin, *Alâ Hâmis es-Sîre*, Kahire 1934.

³⁸ Tevfik el-Hakim, *Muhammed*, Kahire 1936.

³⁹ Abbas Mahmud Akkad, *Abkariyyâtü Muhammad*, Kahire 1942.

⁴⁰ W.C. Smith, *İslam in Modern History*, New Jersey 1977, s. 62.

⁴¹ Mektup, 5 Kanûn-ı Evvel 1339/1924 tarihli *Tanin* gazetesinde "Hilafet Meselesine Dair - Ağa Han ve Emir Ali Hazretlerinden Hey'et-i Vekile Reise İsmet Paşa Hazretlerine gönderilen İngilizce mektubun suret-i mütercimesidir" başlığıyla, yine aynı tarihli *İkdam* gazetesinde "Hilafet ve İngiltere Cemiyet-i *İslamiyesi* - Gazi Reis-i Cumhuriyetimize gönderilen bir mektup" başlığıyla ve 6 Kanûn-ı Evvel 1339/1924 tarihli *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde ise "Hilafet Meselesi Hakkında Hind Müslümanlarının Fikri - Ağa Han ve Emir Ali Makam-ı Hilafetin vaziyeti hakkında İsmet Paşa'ya bir mektup gönderdiler" başlığıyla yayınlanmıştır.

Türk olmayan Abdullah Ahsan tarafından yazılmış olması da bunun bir göstergesi olsa gerektir. Ancak İkinci Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'deki İslam tarihçiliğinin Emir Ali'nin önünü açtığı yoldan gittiği söylenebilir.

g.b. Batıdaki Tesirleri

Genel olarak Batılıların bu kitaba ilgilerinin yoğun olduğu kitabın defalarca basılmasından ve hala canlılığını koruyor olmasından anlaşılacaktır. (Kitabın tespit edebildiğimiz son baskısı Şubat 2015'de yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmıştır.)⁴² Eser gerçekten batıda İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki bilgi ihtiyacı açısından bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. Ayrıca oryantalistlerin de bizzat bu çalışmalarını ciddiye aldıkları kendi ifadelerine de yansımıştır. Osborn, *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed*'in “dikkat çekici ve değerli, müellifi tarafından İngilizceye hâkim bir şekilde kaleme alınmış nadir bir eser” olduğunu ifade etmiştir.⁴³ (Osborn 1889'da öldüğünden *The Spirit of Islam*'ı görememiştir.) Yine Margoliouth, *The Spirit of Islam*'ı, “Emir Ali'nin çekici ve anlamlı risalesi, muhtemelen Avrupa dillerinde savunma tarzında yazılmış en iyi çalışmadır” şeklinde tarif etmiştir.⁴⁴ Öte yandan 1895 yılında İngiliz din adamı Canon MacCol, *Nineteenth Century*'de *The Spirit of Islam* üzerinden Hz. Muhammed'i sert bir şekilde kötüleyen bir yazı yazınca Emir Ali cevaben: “İngiliz halkının bir kesiminde Müslüman karşıtı duygular sezildiğini, hâlbuki hiçbir Müslümanın geriye dönük olarak Piyer l'Ermie'yi⁴⁵ kötüleyen bir yayın yapmadığını” belirterek karşılık vermiştir.⁴⁶

⁴² Syed Ameer Ali, *The Spirit Of Islam*, USA Şubat 2015. ISBN-13:9781296379742, ISBN-10:1296379744

⁴³ Syed Razi Wasti, *Memoirs and Other Writings of Syed Ameer Ali*, Lahore 1968, s. 33.

⁴⁴ D.S.Margoliouth., *Mohammed And The Rise Of İslam*, London 1905, s. VII

⁴⁵ Bu kişi Avrupa'da ilk düzensiz hacı seferlerinin başlamasına vesile olan Fransız gezici vaizdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, “Haçlılar”, *DİA*, XIV, 527-528.

⁴⁶ Syed Razi Wasti, *Memoirs and Other Writings of Syed Ameer Ali*, s. 66-67; Muhammad Yusuf Abbasi, “Syed Ameer Ali” *The Muslim Luminaries*, National Hijra Council, İslamabad 1988, s. 112.

The Spirit of Islam, XIX. yüzyılda Muir'in iddialarına verilmiş en etkili cevap olmuştur. Fakat müellifin Hıristiyanlığa karşı yukarıdan bakışı, İslam'ı devşirme ve kendi dinlerinden daha aşağıda bir din görmeye alıştırılmış olan İngiliz kamu vicdanında genel bir tesir icra etmese de⁴⁷ Batıda İslam'ı araştıranlar için kaynak olmuştur. Mesela sonradan İslam'ı seçen yazar Malike Frances Citrine, *The Spirit of Islam*'dan övgüyle bahsetmiştir. Bu kadın yazar, Katolik bir ailede dünyaya geldiğini ve manastırda eğitim gördüğünü, sonrasında katolik doktrininin kendisi tatmin etmediğini ve inanç konusunda bir arayışa girdiğini anlatmaktadır. Önce sırasıyla hinduizm, budizm ve Grek mistiğini araştırdığını ancak tatmin olmayarak İslam'ı araştırmaya başladığını ve bu süreçte *The Spirit of Islam*'ı görerek çok etkilendiğini ve aradığını onda bulduğunu ifade etmiştir.⁴⁸

Sonuç

Esasen hukukçu olan ancak çocukluğundan itibaren İslam tarihiyle de ilgilenen Emir Ali'nin *The Spirit of Islam* adlı eseri, yayınlandığı andan itibaren yoğun ilgi görmüş, müteaddit baskıları yapılmış, orjinal dili olan İngilizceden, Türkçe dâhil birçok dile çevrilmiştir. 125 yaşına giren eser hala canlılığını korumaktadır. Doğrudan reddiye şeklinde olmasa da başta Muir olmak üzere oryantalistlere cevaben savunmacı bir üslupla yazılmıştır. Eser boyunca birçok konuda yapılan İslam-Hıristiyanlık, Hz. İsa-Hz Muhammed, *havariler-sahabeler ve Müslüman-Hıristiyan karşılaştırmalarıyla İslam'ın mutlak üstünlüğü ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu esnada salt İslam'ı savunma yerine* doktriner ve tarihî bağlamda Hıristiyanlığın ve Hıristiyanların kusurlu görülen tarafları, Kitab-ı Mukaddes ve bizzat Hıristiyan müelliflerin eserlerinden örneklerle göz önüne serilmiştir. Müellif adeta İslam'ı eleştiren oryantalistleri önce bir aynaya bakmaya davet etmiştir. Siyeri işlerken temel kaynakları İslam klasikleri olmakla birlikte eserin tamamında *İslamî ve batılı* zengin bir kaynak altyapısı mevcuttur. Bu arada epeyce *şii* kaynak dikkat çekmektedir. Müellif *şii* olmakla birlikte,

⁴⁷ Abdullah Ahsan, "A Late Nineteenth Century Muslim Response to the Western Criticism of Islam", s. 205.

⁴⁸ Malike Frances Citrine, "Quest of the Spirit", *The Islamic Review*, Jan-Mart 1963, Woking-England, s. 17.

siyer konularında genel olarak sünnî İslam tarihçilerinin metodunu ve sıralamasını takip etmiştir. İslam kültür ve medeniyetini işlerken İran faktöründen ve tarihteki *şii* İslam devletlerinin kültürel etkilerinden önemle bahsetmektedir. Hz. Ali'yi sık sık ön plana çıkarmakla birlikte diğer halifelere bakışı mutedildir.

Emir Ali'nin temel amacı oryantalistlere cevap vermek, Batılılara İslam ve Hz. Muhammed hakkında doğru bilgiler sunmak ve eğitilmiş genç Müslümanlara bilinç aşılmasıdır. Batılardan, dindar Müslümanların Hz. Muhammed algısına saygı duymalarını beklerken, onlara da anlayabilecekleri/algılayabilecekleri bir peygamber imajı çizmeye çalışmıştır. Beşer peygamber vurgusu yaparak Hz. Peygamber'in hayatındaki metafizik olaylara ya hiç değinmemiş yahut da onları tabii olaylar olarak yorumlamıştır. Bu hadiselerin kaynaklara girmesini toptan reddetmek yerine varoluş zamanının zihin yapısına uygun olarak kabul edilmeleri gerektiğini söylemiştir. *Müslüman gençlere özgüven, tarih ve kimlik bilinci aşılamayı hedeflemiştir.*

Emir Ali, *The Spirit of Islam*'da oryantalistlerin Hıristiyanlıktan kaynaklanan yanlış bilgilerini, taraflı ve çarpıtıcı yaklaşımlarını eleştirme ve düzeltme yoluna giderken, rasyonalist, pozitivist, seküler bakış açılarını ve metodolojilerini *çok fazla* değerlendirmeye tabi tutmamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak bazı konularda oryantalistlerle aynı sonuçlara ulaşmışlar ve böylece onları eleştirirken farkında olmadan kısmen onların amaçlarına hizmet etmiştir. Mucizelerin toptan reddi, garanik meselesi, Hz. Peygamber'in başarısının tümüyle insanî sebeplere bağlanması bunlardandır. Hâlbuki insanlık tarihi boyunca peygamberlerin yaşadıkları dönemler ilahî iradenin insanlığa doğrudan müdahil olduğu, sıra dışı dönemler olmuştur. Bu esnada gerçekleşen hadiseleri tamamen salt bilimsel argümanlarla *açıklamaya çalışmak*, kaçınılmaz olarak hatalı sonuçlar doğurmuştur.

Müellif dinler tarihini işlediği yaklaşık altmış sayfalık giriş bölümünde özellikle Hinduizmle ilgili gereksiz izahatlara girerek konunun uzamasına sebep olmuştur. Eserin bütününe oranla siyer kısmı kısa tutulmuştur. Batılı müelliflerin İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki müsbet fikirlerine zaman zaman can simidi gibi sarılmıştır. Nübüvvet sonrası konularda ise hilafet ve siyaset konu-

larında *şiiiliğinin* tesiriyle tafsilatlı açıklamalar yapılmıştır. Zaman zaman “sara-cens”, “apostolical”, “sunnî church”, “the church militant” gibi oryantalist kavramları ve başlıklandırmaları kullanmıştır. Arapça kelimeleri “Taberi”-“Tibri” (sayfa 19), “Umayyah”-“Ommeya” (sayfa 95) gibi farklı şekillerde kullanmıştır. Yine ayet numaralarının yanlış yazıldığı yerler vardır (mesela sayfa 96’da Yusuf 92 yerine Yusuf 31, *İsra* 81 yerine *İsra* 83 gibi). Aynı şekilde dipnotta verdiği kaynakların sayfa numaralarının bazen yanlış yazıldığı tespit edilmiştir.

Yenilikçi tavrına, daha önce Müslüman müelliflerce dillendirilmeyen yorumlar yapmasına rağmen (bunda kitabın İngilizce yazılmasının etkisi vardır) sağlığında ciddi bir tenkide tabi tutulmayan Emir Ali ve eserleri hakkında vefatından sonra Türkiye’de pek olmasa da *Müslüman ve gayri müslüm müellifler tarafından müstakil kitap, makale ve ansiklopedi maddesi şeklinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda siyaseten öncü karakteri ve en önemli eseri olarak The Spirit of Islam* ön plana çıkarılmış, siyaseten bir kahraman, müellif olarak da yenilikçi olarak nitelendirilmiş, fazla eleştiri yapılmamıştır. Hz Muhammed’in hayatının savunmacı yaklaşımla *işlendiği The Spirit of Islam*, gerçekten de oryantalistlere karşı etkin bir savunma gerçekleştirmiştir. Ancak klasik metot yerine modern bilimsel metodu kullandığı için klasik döneme nispetle yeni bir peygamber imajı ortaya çıkarmıştır. Kendinden önceki siyer kitaplarından farklı bir yaklaşım sergileyerek, kendinden sonrakileri muhteva ve metot açısından etkilemiştir. Bunda da eserin sadece Müslümanlar için değil, ağırlıklı olarak Batılılar için yazılmış olmasının etkisi vardır. Batılılara göre savunmacı, geleneksel siyer çizgisinde duranlara göre ise yenilikçidir. Gerçekte ise müellif, Mekke dönemini anlatırken Müslüman tarihçilerin aşırı yücelterek olağanüstülüklerle boğdukları Hz. Muhammed’in başarısını harikulade olaylardan ziyade içinde bulunduğu şartlara ve kendi beşer dehasına bağlamıştır. Medine’de ise Oryantalistlerin düşman ve zalim gördükleri Hz. Peygamber’in buradaki uygulamalarının devletleşmekle birlikte şartlar değiştiğinden, artık birey değil kamu hukuku açısından değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İslam’ı anlatırken de sadelik, akla uygunluk, adalet ve tevhit gibi temel özelliklerini ön plana çıkarmıştır.

Bir Müslümanın kalemiyle, XIX. yüzyıl İngiltere'sinde, İngilizce siyer yazmanın zor bir iş olduğu muhakkaktır. Emir Ali bu zorlukları aşmaya çalışırken sırtını geçmişine yaslamış, yüzünü batıya dönmüştür. Bütün bu özellikleriyle O, Müslüman entelektüelleri inançlarıyla barışık olmaya çağıran bir müşrid, İslam'a ilgi duyan gayr-i müslimler için *ulımlı bir davetçi, Oryantalistlere karşı ise aktif bir savunmacıdır. Ancak muhataplarının Hıristiyanlıktan kaynaklanan önyargı ve husûmetleriyle mücadele ederken, onların yöntemlerini ve kavramlarını kullandığı için, mahiyeti itibariyle metafizik bir mesele olan dini, vahiy ürünü olan İslam'ı ve Allah tarafından seçilmiş olan Hz. Peygamberi salt bilimsel metotlarla ve beşeri hususlarla izah etmeye kalkışmıştır. Neticede eserde, gerçek ve ideal olandan ziyade "makul" bir İslam, son ve evrensel peygamber olan Hz. Muhammed'den ziyade muhteşem bir reformist portresi çizilmiştir. Eser, müellifin bu yaklaşımına rağmen batıda Oryantalistlerin tekelinde olan İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki bilgi kaynağı ihtiyacını büyük ölçüde doldurmuştur. Eserin Batı'da yoğun ilgi görmesi bu sebeple olsa gerektir.*

KAYNAKÇA

- Abbasi, Muhammad Yusuf “Syed Ameer Ali” *The Muslim Luminaries*, National Hijra Council, İslamabad 1988.
- Ahmed Midhad Efendi, *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye*, İstanbul 1312/1894.
- Ahmed Midhad Efendi, *Müdafaa*, İstanbul 1300/1882.
- Ahmed Midhad Efendi, *Müdafaaya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa*, İstanbul 1300/1882.
- Ahsan, Abdullah, “A Late Nineteenth Century Muslim Response to the Western Criticism of Islam –An Analysis of Amir Ali’s Life and Works”, *The American Journal of İslamic Social Scienes*, USA 1985.
- Ahsan, Abdullah, “Milliyetçilik ve Ümmet Kimliği”, çev. İbrahim Kalın, *Köprü*, Güz 1995.
- Ahsan, Abdullah, “Seyyid Emîr Ali”, *DİA*, XI.
- Akkad, Abbas Mahmud, *Abkariyyâtü Muhammad*, Kahire 1942.
- Ameer, Ali Syed, *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed*, Edinburg 1873.
- Aydın, Mehmet, “İzhârü'l-Hak”, *DİA*, XXI.
- Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler*, Ankara 2012.
- Birişik, Abdülhamit, “Rahmetullah el-Hindî”, *DİA*, XXXIV.
- Birişik, Abdülhamit, “Hint Alt Kıtasında Son Üç Asır Sîret Kitaplarında Görülen Muhteva Değişiminin Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XX, (2), 2011.
- Bulut, Yücel, “Oryantalizm”, *DİA*, XXXIII.
- Ceyhan, Abdullah, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fibristi*. Ankara 1991.
- Charles, D. Smith, *İslam and the Search for Social Order in Modern Egypt: A Biography of Muhammed Huseyn Haykal*, New York 1983.
- Chronique de Tabari*, par M. Hermann Zotenberg, Paris 1869.
- Citrine, Malike Frances “Quest of the Spirit”, *The İslamic Review*, Jan-Mart 1963, Woking-England.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *DİA*, XIV.
- Emir Ali, Seyyid, *The Spirit of Islam*; terc. Ömer Rıza, *Rub-ı İslam: Müslümanlığın ve İslam Mefkûresinin Tarih-i Tekâmülü*, Amedi Matbabası, İstanbul 1341-1343.

- Emir Ali, Syed , *The Spirit of Islam*, London 1891- Delhi 1978
- Heykel, Muhammed, *Hayatü Muhammed*, terc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1985.
- İkdam, 5 Kanûn-ı Evvel 1339/1924.
- Kabakcı, Yusuf, *Hız. Muhammed'in Hayatına Savunmacı Yaklaşım: Seyyit Emir Ali'nin The Spirit of Islam Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.
- Khan, Syed Ahmad, *A Series of Essays on the Life of Mohammad and Subjects Subsidiary Thereto*, Lahore 1979.
- Margoliouth, David Samuel, *Mohammed and The Rise of Islam*, London 1905.
- Muir, Sir William, *The Life of Mahomet*, I-IV, London 1861.
- Noel des Vergers. *Vie de Mohammed*, Paris 1837.
- Okay, M. Orhan, "Beşâir-i Sidk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye", *DİA*, V.
- Okay, M. Orhan, "Müdafaa", *DİA*, XXXI.
- Oruçoğlu, İlhami, *Başlangıcından Günümüze İslâm Dünyasında Peygamber İmajı*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008.
- Öz, Mustafa, "Bihâru'l-envâr", *DİA*, VI.
- Öz, Mustafa, "Muhammed Bâkır Meclisi", *DİA*, XXVIII.
- Powell, Avril Ann, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India*, London 2003.
- Smith, Wilfred Cantwell, *İslam in Modern History*, New Jersey 1977.
- Smith, Wilfred Cantwell., *Modern İslam in İndia*. London 1946.
- Tanin*, 5 Kanûn-ı Evvel 1339/1924.
- Tevhîd-i Efkâr*, 5 Kanûn-ı Evvel 1339/1924.
- The İslamic Culture*, "The Memoirs of Hon'ble Syed Ameer Ali",Hyderabad, V, April 1932.
- Wasti, Syed Razi, *Memoirs and Other Writings of Syed Ameer Ali*, Lahore 1968.
- Wessels, Antonie, "Modern Biographies of the Life of the Prophet Muhammad in Arabic", *İslamic Culture*, vol. XLIX, Year 2, April 1975. (çev. İlhami Oruçoğlu, "Hz. Muhammed'in Hayatına Dair Arapça Yazılmış Biyografiler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIV (2), 2005.

SEMPOZYUM TANITIMI [SYMPOSIUM PRESENTATION]

[*Din Eğitimi*]

“KUR’AN KURLARINDA EĞİTİMİN NİTELİĞİ, SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI” ÇALIŞTAYI (SEFERİHİSAR / İZMİR)

Ahmet Ali ÇANAKCI*

Kur’an Kursları, toplumun her kesimine din eğitim ve öğretimini götüren en yaygın kurumdur. Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan yeni düzenleme ve dönüşümlerle bu kursların büyük bir ivme kazandığı görülmektedir. Bu gelişme ve yenilikler beraberinde kursların din ve eğitim hizmetleri alanının yanında kurs öğretmenlerinin yeterlik ve sorumluluk (mesleki, sosyal, kültürel, pedagojik, andragojik) alanını genişletmiş, Kur’an kurslarından beklentileri artırmış, bazı ihtiyaçlar ile sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu sürecin amacına ulaşmasında en can alıcı nokta ise yeni düzenlemelerin uygulanabilir ve sürdürülebilir bir nitelik kazanabilmesidir. Bunun için kurslardaki (öğretici, öğrenci, veli ve kurum) beklenti, ihtiyaç ve sorunların, yapılacak bilimsel çalışmalarla sağlıklı bir şekilde yerinde/sahada tespit edilip, çeşitli bilimsel platformlarda (çalıştay, panel, kongre, sempozyum, vb.) tartışılması ve müzakere edilmesi önem arz etmektedir. Bunların sonucunda, sorunların çözümünde etkili olabilecek öneriler getirilerek hem beklenti ve ihtiyaçların karşılanması hem de problemlerin en aza indirgenmesiyle istenilen hedefe ulaşılması sağlanabilecektir. Dolayısıyla bu amaca hizmet edecek ve alandaki önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacak nitelikteki çalışmalardan biri olan “*Kur’an Kurslarında Eğitimin Niteliği, Sorunları ve Çözüm Yolları*” Çalıştayı, 25-27 Aralık 2015 tarihleri arasında İzmir İl Müftülüğü, İzmir Kâtip

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ahmetali.canakci@ikc.edu.tr.

Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ile Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin katkılarıyla gerçekleştirildi.

İzmir Seferihisar'da, İzmir Valisi Mustafa TOPRAK, Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü Prof. Dr. Ali ERBAŞ, İzmir İl Müftüsü Prof. Dr. Ramazan MUSLU, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Rıza SAVAŞ ve İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Başkanı Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ'ın da iştirak etmeleriyle gerçekleştirilen çalışmaya, akademisyenler, il müftü yardımcıları, ilçe müftüleri, il ve ilçe müftülük şube müdürleri, murakıplar, imam hatipler ve Kuran kursu öğrencileri katıldı.

“Kur'an Kursu Öğreticilerinin Yeterlikleri, Türkiye'de Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Kur'an Kurslarının Önemi, 4-6 Yaş Grubu, İhtiyaç Odaklı ve Hafızlık Kur'an Kursları, Kurslarda, Yönetim, Öğretici, Öğrenci, Veli, Yardımcı Personel, Müfredat, Fiziki Mekân, Materyal, Yöntem-Teknik, Hizmet Çeşitliliği ve STK'larla İlişkiler” konularının ele alındığı program, 25 Aralık 2015 Cuma günü saat 20.00'da İl Müftü Yardımcısı Mesut HARMANCI'nın sunumuyla ve Balçova Yeşil Camii İmam Hatibi Ahmet YÜKSEL'in Kur'an-ı Kerim tilavetiyle başladı.

İl Müftüsü Prof. Dr. Ramazan MUSLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Başkanı Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Rıza SAVAŞ ve Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü Prof. Dr. Ali ERBAŞ'ın açılış konuşmalarının ardından İzmir Valisi Mustafa TOPRAK'ın selamlama konuşması ile devam eden çalıştay açılış programı, Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü Prof. Dr. Ali ERBAŞ'ın “Kur'an Kursu Öğreticilerinin Yeterlikleri ve Takip Etmeleri Gereken Ana İlkeler” adlı konferansıyla sona erdi.

26 Aralık 2015 Cumartesi günü saat 09:00'da Prof. Dr. Ali ERBAŞ'ın başkanlığında başlayan I. oturum, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ'nin “Türki-

ye’de Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Kur’an Kurslarının Önemi ve Verimliliği” ve İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri Ana-bilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI’nın “Kur’an Kurslarında Eğitimin Niteliği-Sorunları ve Çözüm Önerileri: Yaz Kur’an Kurs-ları Örneği (Mesleki/Pedagojik Yeterlik, Kur Sistemi, Yöntem-Teknik ve Ma-teriyal Açısından Bir Değerlendirme)” adlı sunumları/tebliğleri ile devam etti.

Katılımcıların katkı ve sorularıyla gerçekleştirilen serbest müzakere ardından. Prof. Dr. Rıza SAVAŞ’ın başkanlığında başlayan II. oturum ise, Kur’an Kursu Öğreticisi Nur Sema ARS’ın “4-6 yaş grubu Kur’an Kurslarında Verimlilik ve Karşılaşılan Sorunlar”, Kur’an Kursu Öğreticisi Zeynep BULUT’un “Genel/İhtiyaç Odaklı Kur’an Kurslarında Verimlilik ve Karşılaşılan Sorunlar”, Kur’an Kursu Öğreticisi Şaban KÜÇÜK’ün “Hafızlık Kurslarında Verimlilik ve Karşılaşılan Sorunlar” adlı sunumlarının/tebliğlerinin ardından katılımcıların katkı ve sorularıyla sona erdi.

Kısa bir aradan sonra İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri ile İzmir il müftü yardımcısının moderatörlüğünde 8 salonda ayrı ayrı gerçekleşen grup çalışmalarına geçildi. Her biri yaklaşık bir saat on beş dakika süren dört grup çalışması yapıldı. Bu grup çalışmalarının birincisi, 26 Aralık 2015 Cumartesi günü saat 14.00-15.15 arasında “Kur’an Kurslarında Fiziki Mekân, Yönetim, Öğretici ve Yardımcı Personel Sorunları, Çözüm Önerileri” adlı başlıklar üzerinde yürütüldü. Grup çalışmalarının ikincisi saat 15.45-17.00’de “Müfredat, Ders Materyalleri ve Ders Sunum Teknikleri, Personel Yetkinliği, Verimliliği ve Sorunları ile ilgili Tespitler ve Çözüm Önerileri” konuları üzerine gerçekleştirildi. Grup çalışmalarının üçüncüsü ise 27 Aralık 2015 Pazar günü saat 09.00-10.15 arası yapıldı. Bu çalışmada “Hizmet Çeşitliliği, Dezavantajlı Gruplar, STK’larla İlişkiler, Kur’an Kursu Öğreticilerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri” konuları ele alındı. Çalıştay grup çalışmalarının sonuncusu olan dördüncü çalışma da saat 10.45-12.00 arasında “Kur’an Kurslarının Verimliliği (SWOT Analizi) ve Geleceği Üzerine Düşünce ve Teklifler” adlı konuların tartışılması/müzakeresi ile ve katılımcılara sertifika/katılım belgesi verilmesiyle sona erdi.

Grup çalışmalarının ardından Bergama İlçe Müftüsü Ali Rıza TAHİROĞLU, Prof. Dr. Rıza Savaş, Prof. Dr. Ramazan MUSLU ve Prof. Dr. Ali ERBAŞ'ın katılımıyla değerlendirme ve kapanış oturumuna geçildi. Bu oturumda, Bergama İlçe Müftüsü Ali Rıza TAHİROĞLU, sorunsuz hiçbir işin olamayacağını ifade ettikten sonra Atâullah el-İskenderi Hazretlerinin “Allah (cc)’ın size ne kadar değer verdiğini anlamak isterseniz, sizi hangi işte istihdam ettiğine bakınız.” sözüne atıf yaparak, “Ne mutlu size ki sizler Kur’an hizmetindesiniz. Bu çalıştay Kur’an hizmetini nasıl daha iyi yapabiliriz sancısını içinde hissedendenlerin çabası ve gayreti olarak görülmelidir. Bu duygu ve düşüncelerle tekrar hepinizi saygı ile selamlıyorum.” dedi.

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ, “Bu çalıştayın son derece verimli geçtiğine inanıyorum. Peygamber Efendimiz (sav) 23 senede bir toplumu aldı, mutlu bir toplum haline getirdi. Bizler de Peygamber Efendimizin (sav) çizmiş olduğu bu istikamette çalışmalarımızın sonuçlarını nasıl daha verimli ve faydalı hale getirebiliriz? diye düşünmeliyiz. Bu duygu ve düşüncelerle hepinize teşekkür ediyorum” ifadelerine yer verdi.

İl Müftüsü Prof. Dr. Ramazan MUSLU da “ Bugün beşinci çalıştayımızı gerçekleştirmenin mutluluğunu yaşıyorum. Çalıştayımıza iştirak eden Eğitim Hizmetleri Genel Müdürümüz Prof. Dr. Ali ERBAŞ beyefendiye en içten samimi duygularıyla teşekkür ediyorum. Bu çalıştayları gerçekleştirirken Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi arasında yapmış olduğumuz protokol çerçevesince yılda en az iki çalıştay yapmayı hedefledik. Dekanlıklarımız bu hususta bizlere her türlü katkıyı sağladılar. Bu vesileyle kendilerine şükranlarımızı sunuyorum. Burada önemli olan bir araya gelerek sorunların görüşülüp, çözüme kavuşturulmasıdır. Sorunların çözümü konusunda başta il/ilçe müftülüklerimize düşen kısımlar ve bizzat alanda çalışan hocalarımıza düşen görevler var. Ayrıca ilimizi aşan bazı sorunlar var ki bunların da başkanlığımız tarafından çözülmesini talep etmekteyiz. Bu duygu ve düşüncelerle başta değerli hocalarımıza, akademisyenlerimize, ilçe müftülerimize, sahada çalışan din görevlilerimize ve bu çalıştayın düzenlenmesinde emeği geçen idari personelimize teşekkür ediyorum” dedi.

Programın kapanış değerlendirmesini yapan Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü Prof. Dr. Ali ERBAŞ ise burada yapılan istişareler neticesinde, genelde Diyanet İşleri Başkanlığı'nı özelde Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'müzü ilgilendiren konuları değerlendirip öncelik sırasına göre çözmeye çalışacağız. Yaz Kur'an kurslarında mutlaka nicelik ve niteliğe önem vermeliyiz. 4-6 yaş grubu bizim için yeni bir tecrübedir. Bu kurslarımızı yaygınlaştırmaya çalışmamız gerekiyor. Öyle bir noktaya ulaşalım ki Kur'an kurslarının en verimli, en etkin olduğu yaş grubu 4-6 yaş grupları olsun. Böylelikle kültür ve medeniyetimizde var olan sıbyan mekteplerini de ihya etmiş oluruz. Bu duygu ve düşünceler içerisinde iki gün süren çalıştaya katkıda bulunan tüm kardeşlerime ve tüm hocalarımıza şükranlarımı arz ediyor, toplantının hayırlara vesile olmasını Yüce Allah (cc)'tan niyaz ediyorum" diyerek sözlerini tamamladı. Çalıştay, yapılan değerlendirmeler ardından Karşıyaka İlçe Müftüsü Cahit ERHUN'un Kur'an-ı Kerim tilaveti ile sona erdi.

Sonuç olarak, bu çalıştay, Kur'an kurslarının (İhtiyaç odaklı, hafızlık, 4-6 yaş grubu ve yaz Kur'an kursları) verimliliğini/niteliğini etkileyen faktörler (öğreticilerin mesleki, pedagojik yeterliği, kursların fiziki donanımı, öğretim programı, ders kitabı, yöntem-teknik, araç-gereç, materyal, yardımcı personel, rehberlik, sosyal, kültürel, sportif faaliyetler, öğretici-öğrenci-veli iletişimi, yönetim, dernek ve STK'larla ilişkiler vb.) ile ilgili bir durum tespiti yapması, bu süreçte karşılaşılan beklentileri, ihtiyaçları, sorunları ortaya koyması ve bunlara çözüm önerileri sunması ile genelde yaygın din eğitimi özelde ise Kur'an kurslarıyla ilgili literatüre katkı sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalıştay, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın faaliyetlerinin hizmet çeşitliliği kalitesinin azami ölçüde yükseltilmesine ve bu alanda araştırma yapan bilim insanlarının çalışmalarına ışık tutacak nitelikte olmakla birlikte, Kur'an kurslarındaki motivasyon ile verimliliğin artmasına katkı sağlaması açısından da farkındalık oluşturmaktadır.

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BAÜİFD) Yayın ve Kaynak Gösterim Kuralları

- ◆ Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BAÜİFD), yılda 2 kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanan uluslararası hakemli akademik bir dergidir.
- ◆ Dergi, BAÜİFD tarafından yayına hazırlanmaktadır.
- ◆ Dergi, teoloji alanının tüm branşlarında ve Sosyal Bilimler alanında ulusal ve uluslararası düzeyde akademik ve bilimsel niteliklere sahip makaleleri yayınlamak için İlahiyat, Sosyal Bilimler alanlarının bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlanmaktadır.
- ◆ Dergi, tüm araştırmacılara açık olup, bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- ◆ Dergide, teoloji alanıyla ilişkili olan din, ahlak ve felsefe üzerine sosyal bilimlerin tüm alanlarında yapılmış özgün araştırma ve inceleme makalesi, çeviri ve derleme makale, araştırma notu, metin neşri ve çevirileri; sempozyum, kongre, seminer, tebliğ ve konferans metinleri, proje, kitap, tez ve bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri; literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş bilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar, deneysel, betimsel ve kuramsal çalışmalar, olgu sunumu vb. yazılar yayımlanır.
- ◆ Derginin yazı dili Türkçe olmakla beraber yabancı dilde kaleme alınmış yazılar da yayımlanabilir.
- ◆ Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.
- ◆ Bir yazarın aynı sayıda en fazla 3 makalesi (telif veya çeviri) yayımlanabilir. Hakem sürecine giren çalışmaların dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- ◆ Yayın sürecinde şu aşamalar takip edilir:
Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından Yayın Kurulunca incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesi aşamasına geçilmeden gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara geri gönderilir. Şekil açısından uygun bulunan çalışmalar bilimsel yetkinlikleri açısından değerlendirilmek üzere konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının ikisi de olumlu ise çalışma yayına kabul edilir; aksi durumda ise reddedilir. Hakemlerden birinin olumlu değerinin olumsuz rapor vermesi durumunda söz konusu çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin kararı doğrultusunda yazının yayımlanıp yayımlanmamasına Yayın Kurulunca karar verilir. Yayımlanma kararı alınan çalışmalar, Yayın Kurulu tarafından, derginin konu içeriğine ve hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre yayın sırasına konarak yayımlanır. Ayrıca yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında “düzeltmelerden sonra yayımlanabilir” görüşü belirtilmişse yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara geri gönderilir. Yazar düzeltmeleri farklı bir renkle yapar. Düzeltmelerden sonra hakem uyarı

- lının dikkate alınıp alınmadığı Yayın Kurulu tarafından kontrol edilerek yazı yeniden değerlendirilir.
- ◆ Makale değerlendirme sürecinde “kör hakemlik ilkesi” esas alındığı için hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, yazarların kimliği hakkında da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlilik ilkesine göre arşivlenir.
- ◆ BAÜİFD’de yayımlanan tüm yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden dolayı editörler sorumlu tutulamazlar. Makalelerde belirtilen görüşler, yazarlarının kişisel görüşleri olup, zorunlu olarak Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nin resmi görüşleri niteliğini yansıtmazlar.
- ◆ Yayımlanmış makalelerin her türlü hakkı Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’ne aittir. BAÜİFD’nin yazılı izni alınmaksızın, dergide yayımlanan makaleler tamamen veya kısmen, elektronik ya da mekanik kayıtla veya benzeri bir araçla herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya tefsir edilemez, özetlenemez ve yayımlanamaz. Ancak, makalelerden kaynak göstermek şartıyla özetleme ve alıntı yapılabilir.
- ◆ BAÜİFD’de makalesi yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez.
- ◆ Dergiye gönderilecek çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kuralları ve formata göre hazırlanarak derginin yazışma adresine CD ortamında ve bilgisayar çıktısı olarak posta veya word formatında e-posta yoluyla balikesirilahiyatdersisi@gmail.com adresine gönderilmelidir.
- ◆ Dergiye gönderilen yazılar MS Word programında A4 boyutlarında, yazı karakteri: Garamond (Ana metin: 12, Satır Aralığı: 1,5, Paragraf aralığı: önce: 6 nk; sonra:6 nk, başlıklar bold olarak yazılmalı); dipnot: tek satır aralığı ve 10 punto ile yazılmalıdır. Araçça metinlerde Traditional Arabic yazı tipi kullanılarak yazılmalıdır.
- ◆ Dergiye gönderilen makaleler kaynakça ve dipnotlar ile resim, şekil, harita vb. ekler de dahil olmak üzere toplam 30 sayfa (7,000 kelimeyi) geçmemeli; kitap, tez ve bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır.
- ◆ Çalışmalarda hem metin içinde hem de kaynakça’da Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nin (DİA) belirlemiş olduğu biçimsel düzen ve imla kuralları esas alınır.
- ◆ Bununla birlikte kaynak gösteriminde Harvard veya American Psychological Association (APA) usulü kaynak gösterme kuralları tercih edilmişse, kaynakça da ona uygun olmalıdır.
- ◆ Makalelerde aşağıdaki öğelerin bulunması zorunludur.

I. Başlık

Makale adı Türkçe ve İngilizce olarak (12 Punto, Kalın) yazılmalı; yazarların adları, soyadları, akademik unvanları, çalıştıkları kurum, iletişim bilgileri (posta adresi, telefon ve e-posta adresleri) (12 punto, kalın) yazılmalıdır.

II. Özet ve Anahtar Kavramlar

Makalenin “Özet” başlığı 12 Punto, Kalın, Aralık: Önce: 0nk, Sonra: 6nk, Satır Aralığı: En az, 18nk şeklinde yazılmalıdır. Makalelerde 70–250 kelime arası Türkçe ve İngilizce özet (11 Punto, normal; Aralık: Önce: 0nk, Sonra: 6nk, Satır Aralığı: Tek) ile konuyla ilgili 5-7 kelime (11 Punto, normal) arasında anahtar kelime (11 Punto, kalın) yazılmalıdır. İngilizce yazılan makalelerin Türkçe özet; Araçça bir makalenin de Türkçe ve İngilizce özet verilmez. Kitap, tez ve bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirilmelerinde ise sadece başlıklar ve ana metinden oluşmalıdır.

III. Kaynakça ve Dipnot Gösterimi

Makalelerin sonuna kaynak gösterimine uygun olarak mutlaka Kaynakça eklenmelidir. Kaynakça yazarın soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. “Kaynakça” başlığı 12 Punto, Normal, Aralık: Önce: 0nk, Sonra 6nk, Satır Aralığı: En az 12k şeklinde yazılmalıdır.

◆ Kaynak gösterimlerinde dipnotlar sayfa altında sıralı numara sistemine göre düzenlenmeli ve aşağıda belirtilen kaynak gösterme kurallarına uyulmalıdır:

- Kitap: Yazar-yazarların adı soyadı, eser adı (italik), (çeviri ise çevirenin (çev.), tahkikli ise tahkik edenin (tahk.), sadeleştirme ise sadeleştirilenin (sad.), edisyon ise editörün (ed.) veya hazırlayanın (haz.:) adı soyadı), yayınevi, baskı yeri, tarihi, cildi, sayfası (X Yayınevi, İstanbul 2015, V, 201). Yazarı olmayıp da Kurumlar tarafından hazırlanan eser veya raporların varsa kurum adı yoksa doğrudan kaynakça yazımına başlanır.
- Yazma eser: Yazar adı, eser adı (italik), kütüphanesi, varsa kütüphane bölümü, kayıt numarası, varak numarası.
- Makale: Yazar adı soyadı, makale adı (tırnak içinde), dergi veya eser adı (italik), çeviri ise çevirenin adı soyadı, basım yeri, tarihi cildi, varsa sayısı, sayfası (İstanbul 2015, V/2, 158) (Kaynakçada makalenin geçtiği sayfa aralığı (ss. 200-300)).
- Yayımlanmış sempozyum bildirileri, ansiklopedi maddeleri ve kitapta bölümler makalelerin kaynak gösteriliş düzeniyle aynı olmalıdır.
- Dipnotlarda kullanılan kaynak ilk geçtiği yerde yukarıdaki şekilde tam künye ile verilmelidir. İkinci defa gösterilen aynı kaynak için; yazarın soyadı veya meşhur adı, eserin kısa adı, birden çok cilt varsa cildi ve sayfa numarası yazılır.
- Âyetler italik karakterle yazılmalı, referansı süre adı süre no/âyet no (Bakara 2/20) sırasına göre verilmelidir.
- Hadis kitaplarında, ilgili eserin hadis alanında meşhur olan referans yöntemi kullanılmalıdır.
- İnternet kaynaklarında yararlanıldığı tarih belirtilmelidir.

i. Dipnot referans numaraları noktalama işaretlerinden sonra konulmalıdır.

j. Genel Kısaltmalar

b.: Bin, İbn	nşr.: Neşreden
bkz.: Bakınız	ö.: Ölümlü
bl.: Bölüm	sad.: Sadeleştirilen
bs.: Baskı	s.: Sayfa
c.: Cilt	SET: Son Erişim Tarihi
çev.: Çeviri	s.nşr.: Sadeleştirilerek Neşreden
der.: Derleyen	tahk.: Tahkik eden
ed.: Editör	ts.: Tarihsiz
h.: Hicrî	vdğr.: Ve diğerleri
haz.: Hazırlayan	vb.: Ve benzeri
hk.: Hakkında	vd.: Ve devamı
krş.: Karşılaştırınız	vr.: Varak
Ktp.: Kütüphane	nr.: Numara

◆ Örnek Kaynakça ve Dipnot Gösterimi

Kitap:

İlk Dipnot:

(Tek Yazar) Süleyman Uludağ, *İslam Siyaset İlişkileri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005, s. 20.

(İki ve üç yazar) Halil İnalçık, Selim Aslantaş, Bülent Arı, *Adalet Kitabı*, Kadim Yayınları, İstanbul 2012, s. 68.

(Üçten fazla yazar) Şaban Ali Düzgün ve ark., *İslam İnanç Esasları*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 103.

Not: İlk dipnottan sonraki devam eden atıflarda yazarın soyadı, eserin kısa adı, birden çok cilt varsa cildi ve sayfa numarası yazılır (Ör. Uludağ, *İslam Siyaset İlişkileri*, s. 120).

Kaynakça:

(Tek yazar) Uludağ, Süleyman, *İslam Siyaset İlişkileri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.

(İki ve üç yazar) İnalçık, Halil ve Selim Aslantaş, Bülent Arı, *Adalet Kitabı*, Kadim Yayınları, İstanbul 2012.

(Üçten fazla yazar) Düzgün, Şaban Ali ve ark., *İslam İnanç Esasları*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Derleme:

Dipnot:

İsmail Şık, (ed.), *Kelam I*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2015, s. 58.

Kaynakça:

Şık, İsmail (ed.), *Kelam I*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2015.

Çeviri:

Dipnot:

W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (çev. E. Ruhi Fiğlalı), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 255-256.

Kaynakça:

Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (çev. E. Ruhi Fiğlalı), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1998.

Neşir:**Dipnot:**

Derviş Ahmet Aşık, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (nşr. H. Nihal Atsız), Ötügen Neşriyat, İstanbul 2011, s. 15.

Kaynakça:

Aşık, Derviş Ahmet, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (nşr. H. Nihal Atsız), Ötügen Neşriyat, İstanbul 2011.

Makale:**Dergi içinde makale****İlk Dipnot:**

Recep Önal, “Mâtürîdî’nin Hayatı Eserleri ve Kelam İlmindeki Yeri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sakarya 2013, 8/3, 327.

Not: Sonraki atıflarda: Önal, “Mâtürîdî’nin Hayatı Eserleri ve Kelam İlmindeki Yeri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8/3, 328.

Kaynakça:

Önal, Recep, “Mâtürîdî’nin Hayatı Eserleri ve Kelam İlmindeki Yeri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sakarya 2013, 8/3, ss. 325-360.

Derleme içinde makale

Dipnot:

Cağfer Karadaş, “Allah-Âlem İlişkisi: Yaratma”, *Kelam El Kitabı*, ed. Ş. Ali Düzgün, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, 273.

Kaynakça:

Karadaş, Cağfer, “Allah-Âlem İlişkisi: Yaratma”, *Kelam El Kitabı*, ed. Ş. Ali Düzgün, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, ss. 273-306.

Çeviri Makale**Dipnot:**

Renato José de Oliveira, “Platon’un Eğitim Felsefesi” (çev. İrfan Görkaş), *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Karabük 2012, I, 168.

Kaynakça:

Oliveira, Renato José, “Platon’un Eğitim Felsefesi” (çev. İrfan Görkaş), *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Karabük 2012, I, ss. 168-173.

Bildiri:**Dipnot:**

Mustafa Öztürk, “Selefilik ve Tefsir”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı Milletlerarası Tartışmalı İmî Toplantı 08-10 Kasım 2013*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 195.

Not: Müteakip atıflarda: Öztürk, “Selefilik ve Tefsir”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, s. 196.

Kaynakça:

Öztürk, Mustafa, “Selefilik ve Tefsir”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı Milletlerarası Tartışmalı İmî Toplantı 08-10 Kasım 2013*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, ss. 191-268.

Ansiklopedi Maddesi:**Dipnot:**

Ahmet Güç, “Mabed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999, XXVII, 276.

Not: Sonraki atıflarda: Güç, “Mabed”, DİA, XXVII, 276.

Kaynakça:

Güç, Ahmet, “Mabed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999, XXVI, ss. 276-280.

Tez:**Dipnot:**

Mustafa Yiğitoğlu, *Türkiye’de II. Vatikan Sonrası Müslüman Hıristiyan İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006, s. 48.

Kaynakça:

Yiğitoğlu, Mustafa, *Türkiye’de II. Vatikan Sonrası Müslüman Hıristiyan İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006.

İnternet Siteleri:**Dipnot:**

Ekrem Özdemir, “İsmet Özel’e İhanet Etmek”, *Mağara Dergisi*, SET: 27.03.2012, <http://www.magaradergisi.com/edebiyat/225-ismet-ozele-ihanet-etmek>.

Kaynakça:

Özdemir, Ekrem, “İsmet Özel’e İhanet Etmek”, *Mağara Dergisi*, SET: 27.03.2012, <http://www.magaradergisi.com/edebiyat/225-ismet-ozele-ihanet-etmek>.

- ◆ BAÜİFD yayın aralıkları ve tarihleri, Haziran 30, Aralık 31
- ◆ Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın Kurulu’na aittir.

